

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

На правах рукопису

Курунова Юлія Олександрівна

УДК 331.556.4

**МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ
ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН
(НА ПРИКЛАДІ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ МІЖ ЄС І УКРАЇНОЮ)**

08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Якубовський С.О.

доктор економічних наук, професор

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ.....	12
1.1. Причини виникнення і етапи розвитку міжнародної міграції	12
1.2. Розвиток теорій міжнародної міграції	29
1.3. Методика дослідження міжнародної міграції робочої сили	52
Висновки до розділу 1	62
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЧИННИКІВ І НАСЛІДКІВ МІГРАЦІЇ В КРАЇНАХ ЄС.....	64
2.1. Наслідки міжнародної міграції для економік країн ЄС.....	64
2.2. Соціально-економічні чинники міграційного процесу в країнах ЄС.....	75
2.3. Значення грошових переказів мігрантів для економік країн ЄС	95
Висновки до розділу 2	114
РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ В УКРАЇНІ.....	117
3.1. Соціально-економічні чинники зовнішньої міграції та її вплив на економічний розвиток України	117
3.2. Регіональна диференціація як чинник міграційних потоків з України	142
3.3. Регулювання міжнародної трудової міграції в Україні.....	153
Висновки до розділу 3.....	171
ВИСНОВКИ	173
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТКИ.....	200

ВСТУП

Актуальність теми. В процесі розвитку і трансформації будь-якої держави міграція впливає на суспільне життя і відіграє важливу роль у розвитку соціально-економічних відносин, що, у свою чергу, впливає і на політичний розвиток. Міграційні процеси знаходять відображення у міграційній політиці, яка має свої особливості в кожній країні.

Поряд з такими чинниками міжнародної міграції як глобалізація, нерівномірність розвитку різних регіонів, демографічна ситуація у приймаючих країнах, рух прямих іноземних інвестицій, розвиток транспорту і засобів зв'язку, дуже важливим фактором є офіційна політика регулювання самої міграції. У зв'язку з тим, що міжнародна міграція охоплює багато країн і регіонів, робить останні взаємозалежними від міграційних потоків, тому зміни у міграційній політиці однієї країни здатні впливати на ситуацію з міграцією також у інших країнах. У певній мірі міграційна політика впливає на кількісні і якісні параметри міграційних потоків, їх напрямки і співвідношення легальної і нелегальної міграції.

Важливим аспектом аналізу є трудова міграція між Україною та ЄС, адже в останні десятиріччя спостерігається збільшення масштабів трудової міграції з України до багатьох країн ЄС. Україна є одним з найбільших постачальників робочої сили у європейські держави. У цьому контексті особливо актуальним стає питання впливу міжнародної трудової міграції на економічний розвиток і ринки праці країн походження мігрантів і приймаючих країн зокрема.

Одним з важливих наслідків міжнародної трудової міграції є отримання грошових надходжень членами родин, які залишилися в країні походження. За останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування особливо для економік країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Статистичні дані свідчать, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових

масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію. Таким чином, безсумнівно актуальним є дослідження ролі грошових переказів мігрантів і їх впливу на економічний розвиток країн.

Починаючи з XIX сторіччя, процес міжнародної трудової міграції притягував увагу багатьох дослідників. Бурхливий розвиток процесів міграції і різке збільшення міжнародних мігрантів наприкінці XIX, на початку і у другій половині XX сторіччя спонукали дослідників шукати відповіді на запитання про те, які чинники сприяють розвитку міжнародної міграції. За останні півтора сторіччя досліджень виникли теорії, завдяки яким можливо проводити аналіз міграції від мікро- до макрорівня і навпаки.

Дослідження актуальних питань міжнародної міграції проведено такими зарубіжними вченими як Аранго Дж., Борхас Дж., Босвелл К., Вейнстейн Е., Вільямсон Дж., Дагман К., Зелінський З., Лалонде Р., Лі Е., Каганец М., Кастельс С., Кард Д., Коен Дж., Куочі А., Мартін П., Массей Д., Міллер М., Пішке Дж., Равенштейн Е., Скеддон Р., Слотер М., Тейлор Дж., Тодаро М., Філіпс К., Фридман Р., Хазанс М., Хансон Д., Хант Д., Харіс Дж. Р., Хаттон Т., Хьюго Дж., Циммерман К., Чізвік Б. та ін. Вагомий внесок у дослідження міжнародної міграції зробили вітчизняні вчені і науковці з країн СНД: Борщеський В. В., Ваврищук Н. Г., Гайдуцький А., Грабинський І. М., Грущинська Н. М., Драгунова Т. А., Івахнюк І. В., Іноземцев В. Л., Лапшина І. А., Мокій А. І., Малиновська О. А., Михайловська О. В., Ольшевська І. П., Пелех О. Б., Пітюлич М. І., Присяжнюк Ю. І., П'ятковська О. Р., Рязанцев С. В., Стасюк М. О., Ступницький О. І., Філіпенко А. С., Якубовський С. О. та ін.

Різні аспекти ролі грошових переказів мігрантів, зокрема їх впливу на економіку країн, знаходять відображення у дослідженнях зарубіжних авторів таких як Борхас Дж., Буч Б.М., Дрінквотер С., Скеддон Р., Молодікова І., Роджерс А. та ін. Вагомий внесок в дослідження даної проблеми було зроблено в роботах таких українських науковців і вчених з

країн СНД таких як Глущенко Г.І., Івахнюк І., Кудеярова Н.Ю., Пітюлич М.І., Рамеева А.А., Стаканов Р.Д., Шиманська О. та ін.

У той же час, у вітчизняній літературі порівняно мало публікацій, які висвітлюють теоретико-методологічні основи аналізу міжнародної міграції населення і розробку стратегії її регулювання на державному і міждержавному рівнях в умовах виходу України у сучасний глобальний ринок. Конкретні рекомендації, що надаються науковцями, не завжди враховують тенденції розвитку сучасної економіки та особливості вітчизняного ринку праці. Також потребують подальшого дослідження різні аспекти грошових переказів мігрантів і їх значення для національної економіки. Різноманітність і складність сучасних міграційних процесів і їх зростаючий вплив на економічний і демографічний розвиток світу обумовлюють необхідність аналізу існуючих науково-теоретичних підходів до дослідження міжнародної міграції. Це зумовило вибір теми дослідження і її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету імені І.І. Мечникова зокрема в рамках розробки наукової теми «Стійкий розвиток національних економік в умовах нестабільності світової валютно-фінансової системи» (номер державної реєстрації 0106U012136).

Метою дисертаційної роботи є дослідження науково-методичних засад механізму впливу міграції робочої сили на економіку країн ЄС і України та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності інструментів політики регулювання міжнародної міграції робочої сили як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Відповідно до визначеної мети поставлено і вирішено такі завдання:

– виявити причини виникнення і проаналізувати етапи розвитку міжнародної трудової міграції;

- розширити класифікацію теорій міжнародної міграції;
- запропонувати ефективну методикау дослідження чинників міжнародної міграції робочої сили;
- визначити наслідки міжнародної міграції для економік країн ЄС;
- оцінити соціально-економічні чинники міграційного процесу в країнах ЄС;
- проаналізувати значення грошових переказів мігрантів для економік країн ЄС як чинника економічного розвитку національних економік;
- виявити економічні та соціальні чинники зовнішньої міграції з України;
- визначити регіональний аспект міжнародної міграції з України;
- надати рекомендації щодо підвищення ефективності регулювання міжнародної трудової міграції в Україні.

Об'єктом дослідження є процес міжнародної міграції робочої сили у контексті глобалізації світового господарства і сучасних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин.

Предметом дослідження є науково-методичні аспекти впливу міжнародної міграції робочої сили на економічний розвиток країн ЄС і України.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у дисертації завдань був проведений теоретичний аналіз наукової літератури, звітів міжнародних організацій в галузі економіки, міграції, демографії. Для досягнення поставленої мети в роботі використовувалися загальнонаукові і специфічні методи дослідження. Для виявлення науково-теоретичних основ міжнародної міграції було використано методи аналізу і синтезу, теоретичного узагальнення, історичний, науково-аналітичний, систематизації та класифікації. Для надання кількісної оцінки чинникам міжнародної міграції і її впливу на національну економіку використовувались: статистичний, методи лінійного кореляційного та регресійного аналізу на основі панельних даних, часових рядів і коінтеграції.

Інформаційною базою дослідження стали Конституція і Закони України, нормативно-правові акти у сфері міграції, статистичні бази Європейського Союзу і зокрема Естонії, Латвії, Литви, Міжнародного валютного фонду, Державної служби статистики України. Усі статистичні дані, використані у роботі, є загальнодоступними із відкритих джерел. У роботі використано широке коло наукової літератури зарубіжних і вітчизняних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

вперше:

- запропоновано теоретико-методичний інструментарій ідентифікації соціально-економічних чинників динаміки легальної еміграції з Естонії, Литви, Латвії, Польщі, Угорщини, Словенії до країн ЄС-15 на основі теорії «притягання – виштовхування» і регресійного аналізу, що дозволяє ідентифікувати ключові чинники рішення працівників емігрувати: різниця між соціальними видатками вказаних груп країн, а в країні походження – рівень безробіття, ВВП на душу населення, індекс споживчих цін, що може доповнити напрями корекції міграційних потоків;

удосконалено:

- класифікацію теорій міжнародної міграції шляхом уточнення існуючих систематизацій, що пояснюють причини виникнення явища міграції та транзитивних теорій, а також доповненням її такими, що пояснюють міграцію з точки зору ринкових процесів, соціальних причин міграції та узагальнюючими теоріями. Така класифікація, на відміну від існуючих, надає більш повне уявлення про теоретичні засади процесів і причин міжнародної міграції;

- науково-методичні основи кількісного вимірювання впливу грошових переказів мігрантів на формування платіжного балансу України за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, застосування яких може використовуватись при проведенні політики вирівнювання платіжного балансу країни;

- науково-методичний інструментарій дослідження механізму впливу економічного розвитку регіонів України на міграційні потоки, який передбачає врахування особливостей регіональної диференціації у доходах населення на основі визначення різниці між заробітною платою в регіоні та в середньому по країні та прожитковим мінімумом, що дозволяє здійснювати цілеспрямоване державне регулювання міграційних потоків;

набули подальшого розвитку:

- моделі соціально-економічних чинників формування потоків еміграції із України, зокрема за допомогою економетричного підходу ідентифіковано, що найбільший вплив на кількість емігрантів з України чинять такі чинники, як ВВП на душу населення, рівень заробітної плати, індекс споживчих цін, вартість кредитів, що розкриває необхідність впливу на міграційні потоки, у тому числі, інструментами грошово-кредитної політики;

- наукове обґрунтування регулювання міграційних потоків в Україні, а саме запропоновано схему реалізації міграційної політики держави, яка полягає у поступовому проходженні етапів аналізу (обсягів імміграційних та еміграційних потоків, статевого складу, віку, рівня кваліфікації іммігрантів та емігрантів, ситуації на національному ринку праці й виявлення причин еміграції і т.п.), розробки ефективних заходів регулювання національного ринку праці й вдосконалення фінансових інструментів грошових переказів мігрантів, впровадження й контролю міграційної політики, застосування якої дозволить підвищити ефективність функціонування національного ринку праці.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що результати і висновки проведеного аналізу в роботі, можуть бути використані для вдосконалення механізму управління міграційними потоками в Україні.

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження були використані у навчальному процесі Одеського національного університету

імені І.І. Мечникова при викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини. Частина II», «Глобальна макроекономічна політика», «Міжнародна міграція робочої сили» (довідка № 7203/101 від 5.03.2015 р.).

Основні теоретичні і методичні положення дисертації були використані в роботі Департаменту соціального захисту населення Одеської обласної державної адміністрації (довідка № 2821 від 18.04.2014 р.), в аналітичній діяльності Державної податкової інспекції у Київському районі м. Одеси Головного Управління Міндоходів в Одеській області (довідка № 32097/15-51-18-00 від 23.10.2013 р.), у роботі ТОВ «Траст Консалтинг Груп» (довідка № 77 від 5.12.2014 р.) та у роботі ТОВ «Альмура» (довідка № 52 від 10.12.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана автором самостійно. У науковому дослідженні наведені наукові результати, які отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення дисертації доповідались і отримали схвалення на 10 науково-практичних конференціях і семінарах, серед яких:

1. Міжнародна науково-практична конференція «Економічна інтеграція як умова підвищення добробуту у країнах СНД», Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 29-30 квітня 2011р.),
2. Науково-практична конференція «Російсько-Українське порубіжжя: стан та перспективи співробітництва», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (м. Харків, 16 квітня 2011р.),
3. Simpozionul stiintific al tinerilor cercetatori, Academia de studii economice din Moldova (м. Кишинів, 14-15 квітня 2011 р.),
4. Second International Scientific Conference “Post-Crisis Global Economy: Restoration of Equilibrium”, Institute of International Relations (м. Київ, 5-6 липня 2011р.),

5. Міжнародний науково-практичний семінар «Емпіричні підходи щодо вивчення рівня добробуту у країнах СНД», Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 10 липня 2012 р.),
6. Науково-практична конференція «Фірма та ринок в умовах інституціоналізації економічного розвитку», Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 27-29 вересня 2012 р.),
7. Третя міжнародна науково-практична конференція «Добробут націй в умовах глобальної нестабільності», Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 27-28 квітня 2013р.),
8. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку соціокультурної сфери», Львівська національна академія мистецтв (Львів, 16 грудня 2014 року),
9. Третя міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості», Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, 14-16 травня 2015),
10. Друга міжнародна науково-практична конференція «Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство», Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, 15 травня 2015 р.).

Публікації. За темою дисертації автором самостійно та у співавторстві опубліковано 20 наукових робіт, 6 з яких у провідних наукових фахових виданнях, що внесені до відповідних переліків ВАК України, 1 стаття у міжнародному журналі, 1 розділ до навчального посібника, а також у співавторстві опубліковано 1 розділ до монографії і 1 розділ до навчального посібника. Загальний обсяг публікацій становить 8,5 д.а., з яких особисто автору належить 6,2 д. а.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 216 сторінок, із яких 177 основного тексту. Робота

містить 12 додатків. Перелік використаних джерел налічує 200 найменувань, які подано на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Причини виникнення і етапи розвитку міжнародної міграції

Характерною рисою сучасного етапу розвитку міжнародних економічних відносин є міжнародна міграція робочої сили, яка розвивається дуже стрімко в останні десятиріччя. Якщо кількість мігрантів в 2001 в світі становила приблизно 140 млн. чоловік, в 2005 році їх нараховувалось 191 млн., а в 2014 – вже 232 мільйона. З 1960 року кількість мігрантів в світі збільшилась більш ніж в два рази і становить 3,2% всього населення Земної кулі. Світовий Банк прогнозує, що кількість мігрантів у світі збільшиться на 3% до 2025 року [57; 149; 191, с. 1; 197, с. 1249; 199].

Сучасна трудова міграція є однією з найбільш складних підсистем міжнародних економічних відносин, яка певним чином впливає на світову економіку і знаходиться у центрі уваги багатьох науковців-економістів світу [119, с.150].

Із розвитком і зміною ролі міграційних процесів у міжнародних економічних відносинах, а також із появою великої кількості публікацій і досліджень на тему як міжнародної міграції, так і міжнародної трудової міграції, тлумачення цього поняття змінювалося. Е. Равенштейном було запропоновано одне з перших визначень міграції – це «постійна або тимчасова зміна місця проживання людини». Пізніше з'явилися нові визначення міграції, більшість з яких тією чи іншою мірою спиралися на бачення цього явища Е. Равенштейном [181].

Зауважимо, що в останні роки поняття «міжнародна міграція робочої сили» і «міжнародна трудова міграція» розглядаються авторами як синоніми. При цьому у визначення міжнародної міграції іноді включають поняття найманої праці. Наприклад, Лівенцевим Н.Н. [50] міжнародна міграція

визначається як пересування осіб найманої праці через кордони в пошуках роботи. На сьогоднішній день, існує безліч визначень понять «міжнародна трудова міграція». Розглянемо визначення деяких спеціалістів.

А.П. Кіреєв визначає міграцію робочої сили як «переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на рік». Впливають на цей процес причини економічного й іншого характеру [26, с. 321]. А.С. Булатов розглядає Міжнародну трудову міграцію як переміщення населення через державні кордони з метою вступу в трудові відносини з роботодавцями, які знаходяться в іншій державі [3, с. 135]. А. І. Євдокімов визначає міжнародну міграцію робочої сили як переселення працездатного населення з одних держав в інші з метою пошуку роботи терміном більш ніж на рік. Причинами міграції автор називає перш за все економічні, хоча і додає важливість політичних, етнічних, культурних сімейних і інших причин [17, с. 477]. Т. Драгунова наголошує, що визначення міграції лише як переміщення населення є занадто широким, тому необхідно визначати міграцію як переселення спільності людей, що характеризується певними кількісними і якісними параметрами [16, с. 36].

У 1998 році статистичним відділом ООН (англ. «UN Statistics Division») були розроблені «Рекомендації щодо статистичних даних про міжнародну міграцію», в яких надані визначення міграції [172]: у довгостроковій міграції перебувають особи, які переїхали в країну, яка не є для них країною постійного проживання, на термін не менше одного року; у короткостроковій міграції перебувають особи, які переїхали в країну, яка не є для них країною постійного проживання, на термін не менше 3 місяців, але не більше 1 року (крім випадків відпочинку, відпустки, відвідування друзів і родичів, з комерційних поїздок, лікування, паломництва).

18 грудня 1990 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята «Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей» (англ. «International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families») і вступила в силу 1 липня

2003, згідно якої термін «трудоющий-мігрант» означає особу, яка буде займатися, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої він чи вона не є [158].

Необхідно відмітити, що в деяких визначеннях має місце акцент на психологічній готовності потенційного мігранта до переїзду, тоді як в інших розглядається лише факт переміщення. На наш погляд, більш широке визначення міжнародної трудової міграції надасть можливість повнішого розуміння цього складного явища.

На наш погляд, варто розглядати міжнародну міграцію як розповсюджений соціально-економічний процес, що детермінований багатьма чинниками і відіграє значну роль у економічних, міжетнічних та демографічних змінах, у розвитку спільнот і суспільства в цілому та має проєкцію у суспільно-політичне і культурне життя людей. На міжнародну трудову міграцію, яка є найбільшою складовою частиною міжнародної міграції населення, впливають групи чинників економічного і неекономічного характеру. Водночас, міжнародна трудова міграція має економічні і неекономічні наслідки в країні-реципієнті, що продиктовано низкою факторів (табл. 1.1) [41, с. 210].

Таблиця 1.1.

Наслідки міжнародної міграції

Ефект від міграції	Пояснення
демографічний	велика кількість іммігрантів змінює демографічну ситуацію у країні-реципієнті
економічний	іммігранти мають вплив на ринок праці, який пов'язаний зі змінами середньої заробітної плати, займанням робочих місць та ін.
міжетнічний	трудоющий-мігранти мають свої культурні традиції, які вони часто прагнуть зберегти, утворюючи певні угруповання, що може викликати невдоволення місцевого населення

Джерело: складено автором

Міжнародна трудова міграція впливає не тільки на національні ринки праці, але і на глобальний ринок. Вона являє собою багатогранне явище, яке перетворилося на один з найважливіших елементів міжнародних економічних відносин. Складність вивчення і аналізу міжнародної трудової

міграції полягає в тому, що в ній беруть участь індивіди, поведінка яких обумовлюється не тільки економічними мотивами. Психологічні характеристики, сімейний стан, соціальні умови, в яких перебуває індивід, мають пряме відношення до прийняття рішення про міграцію. Тим не менш, на наш погляд, варто розглядати економічні причини міграції як основоположні чинники процесу трудової міграції.

Зазначимо, що регулювання міграційних процесів відбувається через міграційну політику держави. Сардак С. Е. відмічає, що міграційна політика, поряд з іншими інститутами соціально-економічного розвитку, впливає і певним чином обумовлює розвиток людських ресурсів, управління якими, у свою чергу, у кожній країні має свою специфіку. Аналіз явищ, пов'язаних з людськими ресурсами ускладнюється тим, що трактування їх значення зазнавали певних змін у різних формаціях, і зараз поняття людських ресурсів не є концептуально визначеним повністю, що породжує низку проблем у сфері мотивації, захисту прав, тощо. Необхідно здійснювати управління людськими ресурсами таким чином, щоб був досягнутий корисний ефект для всього суспільства [106; 107].

Важливою складовою розвитку міграційних процесів є діяльність транснаціональних і мультинаціональних корпорацій, які активно залучають співпрацівників з менш розвинутих країн. Відмітимо, що у свою чергу, міграція населення, пройшовши ряд історичних періодів, стала одним з найвагоміших чинників розвитку світової економіки. Отже, можна констатувати наявність зворотного зв'язку між процесами, що відбуваються в глобалізованій економіці на світовому і національному рівнях, і міграційними процесами, які впливають один на одного і залежать один від одного [123].

Для того, щоб глибоко проаналізувати міграційні процеси, звернемося до чинників і змін, що відбувалися у світовій економіці, під впливом яких формувалися міжнародні міграційні тенденції. В.Л. Іноземцев відмічає, що

міграції населення відбувалися упродовж усієї історії людства, і виділяє два типи міграційних процесів [25]:

- 1) міграція населення як наслідок розвинутих соціальних систем,
- 2) міграція населення як наслідок еволюції кочових племен і народностей, соціальні системи яких не були досить розвинуті.

Значення першого типу міграцій зберігало свої позиції упродовж століть, тоді як роль другого зменшувалася із розвитком цивілізації і вдосконаленням соціальних систем. У своїх дослідженнях В.Л. Іноземцев відзначає колосальну роль Європейських країн у розвитку міграційних процесів світу, а також відмічає першочергове значення матеріальних потреб людства у міграціях [25; 24, с. 29].

XVII-XVIII століття були відзначені припливом іммігрантів до Європи, при чому деякі країни були зацікавлені в цьому і навмисно проводили політику їх залучення. Масові переселення європейців в Америку історики пов'язують з релігійними і політичними причини міграції, однак вже к XIX століттю і до теперішнього часу на перший план виходять економічні мотиви переміщення населення.

Д. Массей виділяє чотири історичних періоди в розвитку міжнародної міграції [170, с. 1]:

– період меркантилізму (приблизно з 1500 до 1800 рр.) – коли мігранти прямували з країн Європи до Америки, Африки, Азії, Океанії. Д. Массей відмічає, що точну кількість міжнародних мігрантів в той період оцінити неможливо, але можна сказати, що їх потоки були досить суттєвими, тому європейці змогли встановити домінування на деяких частинах світу. Тоді на міжнародну міграцію впливали процес колонізації та економічного зростання;

– індустріальний період (початок XIX ст.) приблизно до 20-х рр. XX ст. країни Європи із переважаючим фактором виробництва працею були переважно країнами еміграції, найбільша кількість мігрантів покинули Британські острови, Італію, Австро-Угорщину, Німеччину, Іспанію [170,

с.36]. Д. Массей вважає, що «масова міграція зіграла важливу роль в соціальній, економічній і демографічній трансформації Європи». Факторами впливу на міжнародну міграцію були структурна трансформація Європейських країн по мірі їх індустріалізації і включення в торговельні відносини, а також велика різниця в рівні доходів на душу населення між країнами Європи і Нового Світу [170, с.2]; мобільності населення сприяли низькі тарифи, відкритість кордонів для товарів і капіталу, ліберальна міграційна політика приймаючих країн. У цей період найбільша кількість мігрантів залишила Британські острови, Італію, Австро-Угорщину, Німеччину, Іспанію [170, с. 2-36].

– період обмеженої міграції (упродовж 20-40-х років ХХ ст.) був пов'язаний з Першою світовою війною, Великою Депресією і Другою світовою війною [170, с. 3]. Двадцять років ХХ століття супроводжувалися автократичними настроями як в Європі, так і в Америці, що мало прояв у формі обмеження руху товарів, капіталу і робочої сили. У 30-х роках майже вся міжнародна міграція була припинена, окрім невеликої частки зворотної. У 40-х роках міграція майже не була пов'язана з пошуками економічної вигоди, переважну частку мігрантів складала біженці та шукачі притулку.

– період постіндустріальної міграції (з середини 1960-х років) Д.Массей пов'язує з трансформацією міграції у глобальне явище, коли кількість і різноманітність країн походження і приймаючих країн різко збільшилася [170, с. 4-5]. Естафета домінуючих країн походження мігрантів була перехоплена країнами Третього Світу, що розвивалися. Основні потоки мігрантів прямували з індустріальних до постіндустріальних суспільств.

Масову міграцію населення упродовж ХІХ століття і на початку ХХ також пов'язують з розвитком глобалізації, а точніше з її першою хвилею, що розпочалася приблизно у 1870-х роках і продовжувалася до Першої світової війни. В той період біля 60% емігрантів з Європи прямували до США. Однак дослідники відмічають неможливість визначення точної кількості міжнародних мігрантів [25; 170]. За різними оцінками, в період першої

хвилі глобалізації приблизно 50 – 60 млн. чол. мігрували з індустріально розвинутих країн Європи – Великої Британії, Німеччини, Скандинавських країн і пізніше з початку 1880-х рр. з Південної і Східної Європи, а також Росії, які мали надлишок трудових ресурсів, до країн Нового Світу – в країни Північної і Південної Америки, Канаду, Австралію і Нову Зеландію [184, с. 3; 151, с. 4], які потребували великої кількості трудових ресурсів. Деякі країни (наприклад, Аргентина) цілеспрямовано проводили політику залучення трудових мігрантів у зв'язку з економічним зростанням [115]. Відомо також, що мігранти залишали Індію і Китай, щоб оселитися у менш густонаселених країнах, таких як Шрі-Ланка, Бірма, Таїланд, Філіппіни, В'єтнам.

Різде зниження темпів глобалізації після 1914 року спостерігалось внаслідок економічних наслідків війни, високих темпів інфляції, економічної депресії і політичної нестабільності. На початку 1920-х рр. уряд США зробив спробу скоротити потоки мігрантів з Європи, впровадивши більш жорсткі заходи міграційної політики, які переспрямували ці потоки до Аргентини і Бразилії [184, с. 1-3; 151, с. 4].

Друга хвиля глобалізації (приблизно з 1950 по 1980 рр.) потягла за собою переміщення населення із менш розвинутих країн (Афганістан, Пакистан, Індія, В'єтнам, Марокко, Єгипет, Туреччина, ін.) у більш розвинуті країни Заходу і Сходу (Західна Європа, США, Канада, Японія та ін.). Більшу частину мігрантів склали низькокваліфіковані робітники, яких наймали за програмами тимчасового працевлаштування. До початку 1980-х років міграція розповсюдилась і в країнах Азії – у Кореї, Тайвані, Гонконзі, Сінгапурі, Малайзії, Таїланді.

Під час другої і початку третьої хвиль глобалізації, поряд із традиційними країнами імміграції – США, Канадою і Австралією, активно приймати мігрантів також стали деякі Європейські країни (Німеччина, Франція та ін.), а також Саудівська Аравія, Індія, колишній СРСР. В цей період відбулось різке збільшення кількості мігрантів у світі – у 1970 р. їх

нараховувалось 82 млн. осіб, у 1980 вже 99 млн. і за наступні 10 років кількість міжнародних мігрантів зросла на 56 млн. осіб [126].

Окремо слід зупинитися на ролі міграційних процесів у формуванні трудових ресурсів в країнах Європи. Хіжний Е.К. [113, с. 69-71] окреслює чотири етапи міграції, які відбувалися на Європейському континенті в контексті історичного розвитку і які вплинули на європейські ринки праці. Перший етап масової імміграції до країн Західної Європи автор пов'язує з завершенням Другої світової війни і, відповідно, з політичною ситуацією в світі в цілому, і в цих країнах зокрема. Основними мігрантами були біженці і вимушені переселенці. Серед основних причин другої хвилі масової міграції (1960 – 1973 рр.) на Європейському континенті Хіжний Е.К. відмічає економічну причину: збільшення попиту на імпорتنу робочу силу в основному низької кваліфікації.

Додамо, що з другої половини ХХ ст. ситуація з міграцією в Європі різко змінилася: бурхливий розвиток економік Європейських країн (Великої Британії, Франції, Німеччини, Данії, Бельгії, Швейцарії, Люксембурга, Нідерландів і країн Північної Європи) вимагав великої кількості працівників, але цей попит не міг бути вдоволений на національному рівні, це спричинило залучення робочої сили з Іспанії, Португалії, Італії, Греції, Югославії, Туреччини, Північної Африки. Таким чином, з середини ХХ ст. західноєвропейські країни перетворилися у приймаючі і основним напрямком переміщення населення в Європі став потік з Півдня на Північ. Активне використання залученої робочої сили дало можливість країнам імміграції відновити і розвинути промислові галузі, а також підтримувати відносно низький рівень оплати праці і не поліпшувати умов праці, однак при цьому, іноземні робітники працювали у важких умовах і їхнє перебування регулювалося жорсткою міграційною політикою. Упродовж 1960-х рр. міграційна політика країн Західної Європи зазнала змін: із покращенням економічної ситуації у більшості Європейських країн і зміною політичного середовища, візовий режим був спрощений,

також дозволено перебування членів родин трудових мігрантів на території приймаючих країн [45, с. 338].

Третій етап масової міграції (середина 1 970-х – кінець 1980-х рр.) у країнах Західної Європи Хіжний Е.К., як і інші автори, пов'язує з декількома причинами. По-перше, це початок енергетичної кризи у 1973 р. По-друге, це зниження попиту на робочу силу внаслідок зниження витрат живої праці, що було пов'язане з інтенсивним шляхом розвитку економіки [113, с. 70].

У таких умовах уряди західноєвропейських країн різко скоротили залучення робочої сили з інших країн і колоній, знову посиливши контроль над міграційною політикою і зробивши спробу повернути на батьківщину мігрантів, які перебували на їх території. Тим не менш, здійснити це виявилось досить складним завданням через возз'єднання сімей, яке відбувалося в той час. Зростанню чисельності мігрантів також сприяли більш висока фертильність мігрантів, збільшення потоків біженців і шукачів притулку. Отже, в 1970-ті рр. потоки чистої міграції в країни Західної Європи в середньому склали 240 тис. осіб щорічно [151, с. 5]. Щоб захистити національні ринки праці від напливу іноземної робочої сили, деякі західноєвропейські країни (наприклад, Німеччина) впровадили додаткові обмеження на використання іноземних працівників і маргінальний статус для них. Однак, така практика не відповідала реальним міграційним тенденціям і потребам ринків праці [55].

До кінця 80-х рр. ХХ ст. напрямки міграційних потоків також зазнали змін, переважаючим стало переміщення населення між Європейськими країнами, в основному зі Сходу на Захід. З розвитком економік Південних Європейських країн, таких як Італія, Іспанія, Португалія та ін., вони набули статус приймаючих [170, с. 4]. У зв'язку із кардинальними політичними і економічними змінами в країнах Центральної і Східної Європи наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., такими як падіння залізної завіси, посилення

інтеграційних процесів, війни і етнічні конфлікти, притік мігрантів в країни сучасного ЄС різко збільшився [151, с. 6].

Четвертий етап міграції на Європейському континенті, який розпочався з 1990-х років згідно Хіжного Е.К. [113, с.71], був спричинений як економічними, так і політичними мотивами. Серед основних політичних причин автор називає війни у Югославії, події у Чеченській Республіці, Афганістані, Ізраїлі, Іраку з одного боку, і політичну стабільність у країнах Західної Європи, з іншого. Головною економічною причиною міграції автор вважає різницю в рівні доходів країн походження і приймаючих країн. Також до економічних причин масової імміграції автор відносить прагнення підприємців знизити виробничі витрати, що легше зробити за рахунок використання більш дешевої праці іноземців.

Однією з особливостей ринків праці країн Західної Європи у 1990-х роках були більш високі витрати на робочу силу, порівняно з США, Японією і промислово розвиненими країнами Південно-Західної Азії. Ще однією рисою ринків праці в той період можна назвати дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили: з одного боку, на ринках існувало безробіття, а з іншого, спостерігався дефіцит кадрів переважно в галузі послуг, готельного бізнесу, торгівлі, машинобудування, хімічної промисловості, легкої промисловості, банківської сфери, інженерії, тощо. Задля підвищення потенціалу трудових ресурсів країн-імпортерів, були введені сприятливі умови залучення і перебування необхідних категорій іммігрантів у Великій Британії, Швеції, Німеччині та ін. [113, с. 71-74]

Зовнішні мігранти частково або повністю забезпечили потреби робочої сили у таких низьковартісних галузях економіки як, наприклад, виробництво одягу, домашнє господарство, доглядальницькі послуги, тощо. Низька вартість такої праці обумовлюється тим, що ці робочі місця переважно займають жінки-мігранти з країн, що розвиваються та з країн з перехідною економікою. Чоловіки-мігранти забезпечують потреби в працівниках у сфері будівництва та ін. Саме іммігранти зіграли важливу роль у відновленні

Західної Європи у 1950-60-х роках. Також слід додати, що в період після Другої світової війни трудова міграція набула статусу одного з основних засобів вирішення демографічних проблем у сфері трудових ресурсів країн – членів ЄЕС. В останні десятиріччя мігранти допомагають заповнювати нестачу робочої сили у секторах ІТ, інженерії, туризмі, викладанні, охорони здоров'я, сільському господарстві, тощо. Ці галузі стали залежними від іммігрантів, і це не є тимчасовим явищем [151;170;184].

Підписання Маастрихтської угоди у 1992 р. сформувало єдиний економічний і політичний простір західноєвропейських країн, створивши внутрішню безвізову зону і буферну зону навколо. Таким чином, відбулася легалізація мігрантів, які знаходилися на території ЄС, спростилося переміщення всередині Союзу і при цьому посилювався в'їзд мігрантів з третіх країн. На думку дослідників, одним з факторів зменшення кількості мігрантів, що прибували в західноєвропейські країни в 1993 – 1997 рр., було посилення заходів міграційної політики в низці приймаючих країн. При цьому, незважаючи на такі заходи, упродовж 1990-х рр. чиста міграція по ЄС-25 в середньому склала 750 тис. осіб на рік [170, с. 5-6; 55].

У зв'язку з посиленням контролю над зовнішньою міграцією і попередженням проникнення небажаних мігрантів відбулася поляризація країн на «зони різних типів сусідства» (англ. «zones of different types of neighborhood») по відношенню до ЄС [55; 174, с. 61-68]: «приймаючі країни центру ЄС», «країни периферії центру ЄС», «країни розширеного ЄС», «країни – кандидати» (на той час Румунія, Болгарія, Хорватія), «країни перетину двох міграційних систем Західноєвропейської і Євразійської» (Сербія, Чорногорія, Македонія, Молдова, Україна, Білорусь). Остання група є найбільш складною в ракурсі регулювання міграційних потоків у ЄС, оскільки країни, що до неї входять, є постачальниками як легальних так і нелегальних мігрантів внаслідок складної економічної і політичної ситуації, яка в них склалася.

Із розширенням Євросоюзу в 2004 і 2007 рр. в країнах ЄС-15 виникла ймовірність, що більш низький рівень оплати праці, зайнятості і економічного розвитку спровокує збільшення потоків мігрантів з ЄС-10 на західноєвропейські ринки праці. Наприклад, в 2004 році мінімальна заробітна платня в Литві була в 9 разів нижче ніж в таких країнах ЄС-15 як Люксембург, Нідерланди, Велика Британія, Франція [186, с. 204]. Безумовно, відкриття кордонів потягло за собою збільшення мобільності населення працездатного віку із нових країн-членів у старі; у роки розширення ЄС показник чистої міграції по ЄС-15 суттєво зростав. У нових країнах-членах кількість громадян, що знаходилися за кордоном, також зростала. За три роки, з початку 2004 до початку 2007 рр. кількість поляків, що знаходилися за межами країни, збільшилась в 3 рази, з 180 тис. до 540 тис. чол. [142; 164, с.10].

За різними прогнозами, після розширення Євросоюзу кількість мігрантів з ЄС-10 до ЄС-15 могла скласти 2-4% або навіть 7-8% населення нових країн-членів [164, с. 6]. Однак, як свідчить практика, існує певна різниця між кількістю людей, що планують еміграцію, і тим, скільки насправді мігрують. Тим не менш, задля заспокоєння суспільної думки, майже в усіх країнах ЄС-15 були введенні деякі обмеження для іммігрантів із нових країн-членів (окрім Кіпру і Мальти), які шукали роботу. Згідно «Договору про приєднання» (англ. «Accession Treaty»), до нових країн-членів були запроваджені міграційні режими чотирьох типів [190, с. 7-9]:

- обмежувальний (був введений Бельгією, Данією, Німеччиною, Грецією, Фінляндією, Францією, Люксембургом, Іспанією) – вимагав від іммігранта отримати дозвіл на працю, який видавався лише за умови, що на певну вакансію не претендують громадяни ЄС-15;

- обмежувальний з певною квотою працівників з ЄС-8 (був введений в Австрії, Італії, Нідерландах, Португалії);

- загальний доступ до ринку праці з обмеженими вигодами (запровадили Ірландія і Велика Британія);

- вільне переміщення працівників було введено тільки Швецією.

В дослідженнях підкреслюється [190, с. 10-15], що країни, які ввели загальний доступ до своїх ринків праці, змогли заповнити вільні вакансії за допомогою мігрантів, а через рік після розширення Союзу було підраховано, що Велика Британія отримала фінансові надходження від додаткової робочої сили у обсягу 500 млн. фунтів стерлінгів.

В останні роки значення висококваліфікованої робочої сили, яка здатна підвищувати продуктивність праці і позитивно впливати на конкурентоспроможність продукції, в економіці знань тільки зростає. Вклад висококваліфікованих працівників став невід'ємною частиною розвитку не тільки підприємств, але й економіки в цілому; згідно досліджень, в Німеччині один висококваліфікований програміст створює 2,5 нових робочих місць [151, с. 5]. Ще у 2000 році Джозеф Шамі, на той час директор відділу народонаселення ООН, зазначав, що відкриття границь Європи буде у власних інтересах країн-членів, тому що економіки Європи вкрай потребують додаткової робочої сили, а іммігранти можуть забезпечити ці ресурси, займаючи низькооплачувані посади і забезпечуючи технічну компетентність [180].

Концепція «замісної» міграції була розроблена відділом народонаселення ООН (англ. «UN population division»); згідно концепції підтримка стабільної кількості населення в економічно розвинених країнах є можливою завдяки міграційному притоку населення з країн, що розвиваються [62, с. 36].

Разом з тим, незбалансованість кількості зовнішніх мігрантів, що прибувають до певної країни і реальних потреб місцевого ринку праці може призвести до зростання державних витрат (соціальна допомога безробітним мігрантам, пільги для нових мігрантів). У Європейській Комісії впевнені, що імміграція не зможе урівноважити процес старіння населення Європи і вирішити проблеми ринків праці, але допоможе заповнити деякі прогалини в

на ринках праці. При цьому, в Європі необхідно вирішувати проблеми політики працевлаштування [168, с. 14].

Додатковими аргументами проти потреби у розширенні імміграційних процесів є те, що Європа – одна з найбільш населених територій у світі, зменшення популяції було б корисним у тому числі з огляду на екологічні проблеми. На європейських ринках праці існує високий процент безробіття, що вказує на те, що європейці потребують роботи, але не можуть її знайти, тому що іммігранти запропонували свої послуги за менші гроші, що цілком влаштовує роботодавців [130].

Серед позитивних наслідків розширення Євросоюзу в 2004 і 2007 рр. дослідники відмічають зниження тиску на національні ринки праці країн-донорів і зниження рівня безробіття у всіх нових країнах-членах ЄС; суттєве зниження останнього показника відбулося в Чеській Республіці, Болгарії, Литві, Латвії, Естонії. Також слід відзначити, що кваліфіковані працівники повертаються на батьківщину, підвищивши свій професійний рівень. Країни походження отримують від мігрантів грошові перекази, які є істотним джерелом доходу для населення цих країн. Потоки грошових переказів є значно вищими всередині ЄС-27, ніж з інших країн, більше 60 відсотків переказів надходять з країн-членів Союзу. Основними країнами, що отримують найбільшу частку грошових переказів від інших членів ЄС, є Румунія, Польща, Португалія, Іспанія.

Тим не менш, в останні роки кількість зовнішніх мігрантів і людей, що мігрують у межах ЄС, постійно збільшується. У 2009 році кількість іноземців, що проживали в країнах ЄС-27 склала 31,9 млн. осіб або 6,4% населення, з яких 11,9 млн. – громадяни іншої країни ЄС-27, а 7,2 млн. походили з інших країн Європи. У 2008 році аналогічні показники склали 30,8 млн. осіб або 6% населення, з яких 11,3 млн. були мешканцями іншої країни ЄС-27, а 6 млн. походили з інших Європейських країн.

Аналізуючи етапи масової міграції на Європейському континенті, на наш погляд, варто виділити ще один етап міграції (2007 – 2012), який

пов'язаний з фінансово-економічною кризою. З початком світової фінансово-економічної кризи деякі країни ЄС (Велика Британія, Ірландія, Чеська Республіка та ін.), прагнучи захистити власних громадян від безробіття, запровадили додаткові заходи щодо захисту національних працівників, в'їзду нових мігрантів і допомоги існуючим іноземним працівникам. Щодо проживаючих на території ЄС мігрантів з третіх країн, уряди країн сподівалися, що криза спонукатиме їх повернутися у країни походження, навіть запропонувавши грошову компенсацію витрат на дорогу до дому або грошові виплати (Іспанія, Чеська Республіка, ін.). Але сподівання не виправдалися, і на батьківщину повернулися менше мігрантів, ніж очікувалось. На думку дослідників [57; 130, с. 7], від фінансово-економічної кризи, що супроводжується падінням у темпах економічного зростання, скороченням робочих місць і збільшенням кількості безробітних насамперед у будівництві, виробничому і фінансовому секторах, туризмі, іммігранти першими страждають від втрати роботи, адже більш імовірно, що працедавці не скорочуватимуть громадян ЄС [192]. Зростання безробіття серед іноземних громадян відбувається швидшими темпами ніж серед корінного населення. На кінець 2009 року безробіття серед іноземних громадян склало 28,3% в Іспанії і більш, ніж 15% в Бельгії, Ірландії, Фінляндії, Франції [143].

Останнім часом багато дослідників вважають, що кінець ХХ – початок ХХІ століть є етапом безпрецедентних масштабів міжнародної міграції у зв'язку з їх зростанням. Однак, інші дослідники називають таке припущення «міфом» і виступають з критикою С. Кеслз. і М. Дж. Мілер, оскільки кількість мігрантів у світі збільшується, але їх відсоток від всього населення світу не перевищує 2 – 3 % упродовж усієї історії міграції. Більше століття тому назад, у період масової міграції до країн Нового Світу частка мігрантів у світі не перевищувала 3% від населення світу, тому автор називає погляд на міграцію С. Кеслз і М. Дж. Мілер невірним [152, с. 1270]. Однак, варто відмітити, що таких масштабів міжнародної міграції як в останні десятиріччя ще не було в історії, тому, їх «безпрецедентність» є дещо правомірною.

На сьогоднішній день на міграцію впливають економічні, політичні, соціальні, демографічні, історичні, екологічні та інші чинники. Суттєвий вплив на інтенсифікацію процесу міграції складає глобалізація світогосподарських зв'язків; з її розвитком бар'єри в'їзду до країн знижуються, уможлиблюючи майже безперешкодний рух людей, що прагнуть знайти кращу роботу, жити у країні з вищим рівнем життя, або уникнути проблем, що спіткають їх у власній країні. З розвитком глобалізації посилюється її вплив на економічне життя суспільства. Сьогодні глобалізація все більше проявляється як на міжнародному, так і на національному рівнях, охоплюючи різні сфери і процеси. Сприяючи відкритості національних економік, глобалізація водночас збільшує мобільність робочої сили і є одним з проявів зростаючої міграції; будучи тісно пов'язаними між собою складною системою взаємовідношень, процеси міграції і глобалізації взаємно впливають один на одного. Підвищення мобільності робочої сили в умовах глобалізації є об'єктивною тенденцією, котра суттєво змінила свої форми, прояви і напрямки за останні 100 – 150 років. Хоча у сучасних міграціях приймають участь більшість країн світу, одним з основних центрів залишаються Сполучені Штати Америки [46; 115].

Міграційний рух, зокрема інтелектуальна міграція, є складовими частинами сучасної глобалізації. Вивчаючи ці питання, українські дослідники пропонують основні постулати мирового міграційного руху: по-перше, міграція стає більш інтенсивною; по-друге, потоки людей мігрантів достатньо великі, але менш мобільні, на відміну від потоків капіталів, товарів, технологій, які не так залежать від державних та бюрократичних перешкод. Значну роль відіграє і кон'юнктура ринку праці. Зокрема, незважаючи на відносно невелику частину спрямованого переміщення науково-технічних кадрів, інтелектуальна міграція має значну роль для світового розвитку при адекватному використанні її можливостей, тому держави повинні формувати міграційну політику органічного поєднання інтересів громадян [59; 60].

Розвиток швидкого і порівняно дешевого транспорту, засобів зв'язку, міжнародна економічна інтеграція, розвиток і набуття значення соціальних мереж, спрощують процес пересування між країнами. Міжнародна міграція трудових ресурсів, з одного боку, допомагає країнам, що розвиваються, та країнам з високим рівнем фертильності і швидким приростом робочої сили збалансувати свої ринки праці. А приймаючим країнам – поповнити нестачу трудових ресурсів. З іншого боку – позбавляє країни походження кращих працівників, викликає занепокоєння місцевого населення приймаючих країн і змушує їх уряди посилювати міграційну політику [45, с. 335; 192, с. 177].

Бурхливий розвиток технологій в останні десятиріччя ХХ століття змінив склад працівників, в залученні яких були зацікавлені приймаючі країни. Індустріальні країни збільшили приплив кваліфікованих працівників у галузі високих технологій, машинобудування, проектування, інформаційних технологій, біотехнологій, освіти, охорони здоров'я, оскільки потреби їхніх ринків праці не могли бути задоволені на національному рівні. Одним з основних мотивів еміграції для висококваліфікованих спеціалістів з менш розвинутих країн стала різниця в рівні оплати праці. Наприклад, в Північній Америці такі спеціалісти могли отримувати заробітну плату вищу, ніж в Індії. Однак, при крупних потоках мігрантів важко виявити рівень їх освіти і що вони можуть привнести до країн-реципієнтів, тому питання висококваліфікованих кадрів повинні розглядатися як елемент цілісного міграційного процесу [102].

На початку ХХІ ст. збільшенню кількості трудових мігрантів у світі також сприяють інтеграційні процеси, різниця в рівні життя між країнами і можливості працевлаштування за кордоном, розвиток інформаційних технологій і доступ до інформації, посилення зв'язків між країнами, збільшення кількості випускників вищих навчальних закладів (в країнах з низьким рівнем заробітної плати їх кількість збільшувалась на 5,5% щорічно, в той час як у розвинутих країнах усього лише на 1%) [144; 160].

Аналіз сучасних досліджень і публікацій демонструє, що суттєвому впливу на рівень імпорту робочої сили в країни Північної Америки, Європи і Океанії сприяли такі довготермінові тенденції як збільшення тривалості життя і витрат на соціальне забезпечення, зниження народжуваності, хронічний дефіцит робочої сили, економія часу і витрат на підготовку спеціалістів, що були потрібні на ринку праці, поява уніфікованих дипломів, освіта студентів за кордоном і можливість залишитися працювати в приймаючій країні. Треба відмітити і динамічне зростання частки контингенту студентів і аспірантів, географічна направленість яких це англо-германо-франкомовні країни, їх руху сприяють відкриті кордони між європейськими країнами, угоди між університетами та ін. Часто після навчання деякі з них залишаються працювати в крупних світових наукових центрах. В 2000 році в коледжах і університетах Канади кількість іноземних студентів складала 29239 осіб, а в 2002 вже 36198) [8; 114; 130].

Отже, розвиток міграційних процесів в країнах Європи пройшов низку етапів і супроводжувався як різким збільшенням так і зменшенням кількості міграційних потоків під впливом економічного зростання або рецесії. Особливий вплив на процес міграції в Європі мало розширення і впровадження безвізового режиму між країнами-членами ЄС. Це змінило кількість мігрантів, характер і напрямки міграційних потоків в Європі. Необхідно відмітити, що розширення ЄС суттєво вплинуло на потоки мігрантів всередині Союзу [122, с. 217-218].

В Європі мігранти зустрічаються з труднощами в процесі адаптації, тому намагаються з'єднатися у великих містах, формуючи нові етнічні групи. Якщо мігранти абсолютно безперешкодно будуть в'їжджати до європейських країн то, на думку вчених, це може складати загрозу для міжнаціональної, культурної і конфесіональної складової суспільства [53, с. 64-67].

В літературі, однією з поширених точок зору є те, що суттєвим «виштовхуючим» фактором для мігрантів є бідність у країнах походження. Звичайно такий факт має місце, особливо що стосується нелегальної міграції.

Однак, існують об'єктивні факти, які свідчать про те, що в основному мігрують не найбільш бідні верстви населення. Справа в тому, що міграція пов'язана з певними витратами на пошук інформації і переїзд у нову країну, пошук жила і іншими витратами у зв'язку з оселенням. Отже, в більшості випадків, міграція супроводжується ризиками, вимагає володіння певними знаннями та іноземними мовами, навичками і залучення у соціальні мережі. Тому деякі автори дотримуються протилежної точки зору, що міграція практично неможлива без певного рівня соціально-економічного розвитку, який проявляється у підвищенні доходів і рівня освіти.

1.2. Розвиток теорій міжнародної міграції

Із зростанням кількості міграційних потоків по всьому світові набирають значущості науково-практичні дослідження міграції як глобального явища. Міжнародна трудова міграція є складним соціально-економічним процесом, який розвивається дуже стрімко в останні десятиріччя. На міграцію впливають економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші чинники. Суттєвий вплив на інтенсифікацію процесу міграції чинить глобалізація; з її розвитком бар'єри в'їзду до країн знижуються, уможливаючи майже безперешкодний рух людей, що прагнуть знайти кращу роботу, жити у країні з вищим рівнем життя, або уникнути проблем, що спіткають їх у власній країні.

Ще одним важливим фактором, який впливає на посилення міграційних потоків є прорив у сфері інформатизації, що спостерігається в світовій економіці і поширений навіть у тих країнах, що давно вважалися досить відсталими. Сьогодні немає дефіциту в джерелах інформації про засоби переміщення і оселення у країни з більш розвинутою економікою, що стало очевидною обставиною, яка спрощує процес міграції.

Глобалізація є сучасне явище, складовими частинами якого є рух капіталу, інформації, технології, несбалансований економічний фон, міграційний

рух, зокрема, інтелектуальна міграція. Вивчаючи ці питання, Я.В. Петрова вивчає основні «постулати» мирового міграційного руху: міграція стає більш інтенсивною; потоки людей мігрантів достатньо великі, але менш мобільні, на відміну від потоків капіталів, товарів, технологій, які не так залежать від державних та бюрократичних перешкод. Значну роль відіграє і кон'юнктура ринка праці [60]. Зокрема, незважаючи на відносно невелику частину спрямованого переміщення науково-технічних кадрів, інтелектуальна міграція має значну роль для мирового розвитку при адекватному використанні її можливостей, тому держави повинні формувати міграційну політику органічного поєднання інтересів громадян [59].

Різноманітність і складність сучасних міграційних процесів і їх зростаючий вплив на економічний і демографічний розвиток світу обумовлюють необхідність аналізу існуючих теоретичних підходів до досліджень міжнародної міграції. Слід також наголосити на необхідності подальших методологічних досліджень і розробці нових підходів до міжнародної міграції як глобального явища.

Починаючи з XIX сторіччя, процес міжнародної трудової міграції притягував увагу багатьох дослідників. Бурхливий розвиток процесів міграції і різке збільшення міжнародних мігрантів під кінець XIX, на початку і у другій половині XX сторіччя спонукали дослідників шукати відповіді на запитання про те, які чинники сприяють розвитку міжнародної міграції. За останні півтора сторіччя досліджень виникли теорії, завдяки яким можливо проводити аналіз міграції від мікро- до макrorівня і навпаки [117; 193].

В літературі склалися такі підходи до дослідження міграції населення: функціональний, історично-структурний, економічний, соціологічний.

Один з перших досліджень міграції населення був зроблений Е. Равенштейном [181]. В своїй праці «Закони міграції» Равенштейн сформулював «закони», згідно яких причини міграції криються в основному у різниці економічних умов розвитку регіонів, у перевазі мігрувати у центри комерції або промисловості та ін. Підхід до аналізу причин міжнародної

міграції як різниці в доходах між регіонами (країнами) залишається домінуючим і на сьогоднішній день.

Пізніше Е.Лі розглядає міграцію як результат «позитивних» і «негативних» факторів, що впливають на мігрантів у країнах-реципієнтах і країнах походження. Згідно класифікації міграційних факторів, представленою Е.Лі, вони поділяються на чотири групи [167, с. 50]:

- Фактори, які пов'язані з місцем походження;
- Фактори, які пов'язані з місцем призначення;
- Перешкоджаючі фактори;
- Особисті фактори.

Е.Лі відзначає, що набір факторів, які визначають рішення про міграцію не є однозначним і може змінюватись в залежності від обставин для конкретної людини. Більш того, одні й ті самі фактори можуть мати позитивний або негативний вплив в країнах походження і призначення. Аналізуючи поведінку мігрантів, Е.Лі доходить висновку, що рішення мігрувати не завжди раціональне і навіть іноді містить ірраціональну складову у більшій мірі, ніж раціональну. Тому слід очікувати багато виключень з цих узагальнень [167, с. 51].

Інтенсивність міграційних процесів глибоко проаналізована Е.Лі і оцінена з позиції впливу шести факторів, таких як [167, с. 52-54]:

1. Диверсифікація розвитку територій, в межах яких відбувається міграція. Чим більше диверсифікація, тим інтенсивніше будуть відбуватися міграційні процеси.

2. Диверсифікація населення. Якщо населення більш однорідне у етнічному, расовому, освітньому аспектах, а також щодо доходу і традицій, тим менше інтенсивність міграційних процесів у регіоні.

3. Складність подолання зовнішніх перешкод. Очевидно, що усунення перешкоджаючих факторів збільшує міграційні потоки як у випадку з падінням Берлінської стіни та ін.

4. Економічні цикли. У періоди економічного зростання розвиток галузей і поява нових підприємств стимулює залучення робочої сили з інших місць, до того ж різниця в темпах економічного підйому стає більш помітною між регіонами, що провокує переміщення населення. І навпаки, у періоди рецесії зменшується кількість мігрантів між регіонами.

5. Інтенсивність міграційних процесів залежить від періоду часу, упродовж якого вони відбуваються. Якщо між певними територіями міграція існує досить довго, то велика вірогідність, що міграційні процеси будуть збільшуватися, оскільки з часом зростає диверсифікація регіонів і неоднорідність населення.

6. Прогрес в країні впливає на міграцію. Технологічний розвиток і сприятлива політична обстановка зменшують вплив перешкоджаючих факторів на міграційні потоки.

Дж. Доріго і В. Тоблер [140] пояснюють “push” фактори як такі життєві ситуації, що дають людям причини бути невдоволеними їхнім теперішнім місцем проживання; “pull” фактори це характеристики і показники інших регіонів, що роблять їх привабливими для мігрантів. В залежності від історичного періоду, обставин і перспектив, на рішення мігрувати впливають економічні, політичні, культурні, демографічні фактори і фактори навколишнього середовища. Прикладами “push” факторів у країнах походження мігрантів є безробіття, бідність, важкі умови праці, політичні переслідування, низький рівень охорони здоров’я, дефіцит продуктів харчування, війни, дискримінація, забруднення навколишнього середовища, опустелювання (англ. desertification), стихійні лиха, тощо. Прикладами “pull” факторів у приймаючих країнах є кращі умови життя, більше можливостей знайти роботу, привабливий клімат, релігійна і політична свобода, медичне страхування, рівень освіти, розвиток промисловості, тощо.

Таким чином, згідно теорії, люди мігрують, тому що прагнуть покращити свій добробут у довгостроковій перспективі. Однак, критика цієї теорії наголошує, що теорія “push – pull” (притягання – виштовхування) не

здатна пояснити чому тільки деякі люди мігрують, не пояснюючи хто вони і чому вирішили мігрувати, коли і куди вони мігрують, яку працю шукають [138]. Дослідники стверджують, що постулати теорії “push-pull” є дуже загальними і отже не допомагають розумінню в реальності складної природи міграції, оскільки той факт, що люди прагнуть жити в кращих умовах, ніж вони знаходяться на момент «тепер» є і так зрозумілим [155, с. 18-19; 156, с. 4]. Також її аналітична цінність обмежена, тому що, по-перше, це статична модель, по-друге вона змішує детермінанти міграції на макро- рівні з індивідуальними мотивами міграції, по-третє, модель бере до уваги певні фактори без зв'язку їх з іншими факторами, що впливають на життя людей. Згідно теорії, такий фактор як висока концентрація населення в певному регіоні може бути «виштовхуючим» чинником, але, оскільки спочатку найпростіші моделі аналізували міграцію між сільською і міською місцевістю, їх можна застосовувати не до всіх умов. Так, наприклад, кількість населення великих місць неухильно зростає як за рахунок природного приросту так і за рахунок міграції.

Як і неокласична теорія міграції, теорія “push – pull” піддається критиці, тому що розглядає індивідів як атомістичних акторів, які володіють повною інформацією і безперешкодно здійснюють підрахунок своїх витрат і доходів [155, с. 20].

Неокласична теорія міграції, згідно якої на макро-рівні, процес міграції є результатом різниці між попитом і пропозицією праці, а також різниці в доходах, працівники мігрують з регіонів з низьким рівнем заробітної плати і надлишковою робочою силою до регіонів з високою заробітною платою і дефіцитом трудових ресурсів. На мікро-рівні теорія розглядає окремих мігрантів як раціональних акторів, а процес міграції як оптимізацію факторів виробництва, і інтерпретує міграцію як інвестицію у людський капітал. Базуючись на припущеннях про рівновагу, теорія припускає, що відбувається перерозподіл робочої сили, а зарплати врівноважуються. Таким чином,

працівник приймає рішення мігрувати, якщо заробітна плата в країні-реципієнті вище, ніж у країні походження і навпаки [156, с. 12-13].

У порівнянні з моделями факторів «виштовхування» і «притягання» (“push – pull”), неокласична теорія міграції є більш реалістичною, оскільки допомагає зрозуміти як зміняться економічні умови, в яких з’являється міграція, також теорія розглядає міграцію як процес оптимізації факторів виробництва і сприяє їх більш ефективному використанню [156, с. 4].

Однак критика неокласичної теорії міграції спрямована на те, що в теорії не враховуються існуючі недосконалості на ринку, і в реальності економічні сили не завжди тяжіють до рівноважного стану. До того ж, мігранти не повністю володіють інформацією щодо всіх витрат і майбутніх доходів від міграції, а країни-донори і країни-реципієнти не є однорідними, тобто не мають однакові економічні, соціальні, політичні, культурні й інші умови проживання. Вплив урядових обмежень, що можуть бути накладені на міграцію, також не враховується в цій теорії [155, с. 14].

Неокласичну теорію міграції відносять до функціонального підходу в аналізі міграції, який не включає структурних обмежень і інших провалів ринку.

На відміну від функціонального, історично-структурний підхід до аналізу міграції не вбачає ролі індивідуального вибору у процесі переміщення населення, навпаки, прихильники підходу наполягають на ключовій значущості структурних дисбалансів в економіці і різниці економічного і політичного розвитку країн світу. Цей підхід базується на політекономії К. Маркса і теорії світових систем (І. Валерштейн) і розглядає її як явище, що природно витікає з недоліків і диспропорцій капіталістичних ринків.

Загалом, прихильники історично – структурного підходу розглядають міжнародну міграцію з песимістичної точки зору – вона вносить ще більше дисбалансів у розвиток країн, роблячи бідні країни ще біднішими, і збагачує розвинуті капіталістичні країни, сприяючи відтоку капіталу в останні. Такий

постулат, що трудові ресурси переміщуються за капіталом, також відрізняє цей підхід від неокласичного, згідно якого вони прямують у протилежних напрямках [135, с. 25-26; 155, с. 7-8].

С. Кеслз і М. Дж. Мілер зауважують, що історично – структурний підхід піддається критиці за свою односторонність у поглядах на міжнародну міграцію і за надання дуже великої ролі переміщенням капіталу, тому, також як і неокласичний підхід, історично-структурний не може бути використаний самостійно для аналізу такого складного процесу як міграція [135, с. 25-26]. Згідно де Хаз, якщо прослідкувати логіку функціоналістів, то виходить, що відсутність рівноваги в економіці провокує виникнення міграції, яка, в свою чергу, з часом зменшує нерівновагу. Отже, потреба в міграції буде зменшуватися із покращенням ситуації в економічному розвитку країни і міграція буде знижуватись, доки дисбаланси в економіці не зрівняються з витратами на міграцію, тоді міграція зникає [156, с. 13-14]. З цього приводу варто відзначити, що комплекс спонукальних мотивів для прийняття рішення про міжнародну міграцію не є вичерпаним, тому висновок представників даного напрямку представляється таким, що трактує дійсність дещо однобоко.

Логіка міркувань структуралістів будується на тому, що міграція також виникає внаслідок структурних дисбалансів і відсутності рівноваги в економіці. Міграція розглядається з досить негативної точки зору – вона лише посилює нестабільність в економіці та інтерпретується як «втеча від страждань» [155, с. 26]. Критика фокусується на тому, що лише призводить до збільшення міграційних потоків і так може тривати нескінченно [155, с. 14].

І. Валерштейн, один з засновників теорії світових систем, розташував країни за принципом капіталістичного розвитку: цілком капіталістичні країни, полу-периферійні, периферійні та ізольовані країни, що знаходяться ззовні капіталістичного світу. Міграція виникає як наслідок різниці в розвитку капіталістичних і периферійних країн [194].

Окрім причин, що сприяють міграційним процесам, також досліджуються тривалість міграційних процесів у просторі та часі. У теорії світових систем міжнародна міграція розглядається як природний, неминучий процес, що відбувається внаслідок дисбалансів і диспропорцій в ринковій економіці, і пов'язується з динамікою і структурою світових ринків. Також міграція розглядається і як наслідок виникнення і розвитку капіталістичних ринків у країнах, що розвиваються. Згідно теорії, різниця у заробітній платі і можливості працевлаштування не є основним фактором переміщення населення між країнами [188, с. 446].

Теорія світових систем базується на припущеннях про те, що, по-перше, каталізатором масового переміщення населення є глобалізаційні процеси у світовій економіці; по-друге, ймовірніше міжнародна міграція виникає між минулими колоніями та їх власниками внаслідок сформованих соціальних і економічних зв'язків; по-третє, міжнародні потоки трудових ресурсів пов'язані з потоками капіталу і товарів, оскільки іноземні інвестиції створюють додаткові стимули для переміщення населення між країнами, тому уряди країн можуть впливати на імміграційні потоки за допомогою регулювання інвестиційної діяльності і потоків товарів і капіталу [188, с. 447 - 448].

Існують різні підходи до класифікації теорій міграції населення, один з котрих поділяє теорії міграції на дві групи: міграційні теорії рівноваги та просторово-тимчасові «транзитивні» теорії міграції. До першої групи належать моделі факторів «виштовхування» і «притягання», а також неокласична теорія міграції. Друга група об'єднує просторово-тимчасову теорію міграції, просторову теорію міграції і теорію міграційного підйому [156].

Аналізуючи першу групу теорій, автор робить висновок, що люди мігрують з метою покращення свого добробуту. Якщо продовжити тлумачення в такому ж напрямку, виходить, що міграція виникла і існує між багатими і бідними суспільствами. Однак, таке припущення не відповідає

реальним процесам, що відбуваються в світовій економіці. Так, наприклад, розвинені країни мають не тільки великі притоки іммігрантів, але й мають стабільні потоки емігрантів і внутрішню міграцію. Автор наголошує, що міграція є досить складним феноменом, як і будь-яке соціальне явище, тому навряд слід очікувати появи універсальної теорії, яка б узагальнювала абсолютно всі міграційні процеси для будь-якої країни і періоду часу.

Просторово-тимчасова теорія міграції була розроблена З.Зелінським і є об'єднанням теорії «демографічного переходу» і просторової теорії проникнення або розповсюдження інновацій [156, с. 6]. Розглядаючи міграцію як частку концепції «демографічного переходу», З.Зелінський виявив закономірності зростання мобільності населення в умовах модернізації суспільства і пов'язав зміни у процесах міграції зі стадіями демографічного переходу [156, с. 6]:

1) традиційне суспільство з високим рівнем народжуваності і смертності. На цій стадії міграція має обмежений характер;

2) перехідне суспільство на ранній стадії – відбувається збільшення приросту населення. В період цієї стадії посилюється циркулярне переміщення, міграція населення збільшується, активізуючись в усіх своїх формах (внутрішній, міжнародній та ін.);

3) перехідне суспільство на пізній стадії – відбувається високий, але повільніший приріст населення. Інтенсивність міграційних процесів теж змінюється: знижується рівень міжнародної мобільності населення, потоки мігрантів з сільської до урбаністичних центрів вповільнюються, але залишаються на стабільному рівні, продовжується процес циркулярного переміщення;

4) розвинуте суспільство, характерне для постіндустріальної епохи. Спостерігається низький рівень народжуваності і, відповідно, низький рівень приросту населення. Зростає внутрішня міграція і одночасно змінює свій характер: посилюються потоки між урбаністичними центрами; посилюється

циркулярне переміщення, країни, що традиційно були приймаючими, перетворюються на країни чистої імміграції;

5) над-розвинуте суспільство, яке можливе в майбутньому. В такій формі зберігається низький рівень народжуваності і низький рівень приросту населення. Міграція в основному має внутрішній характер, посилюється контроль за міграційними процесами.

Пізніше, Р. Скеддон [183] доповнив просторово-тимчасову теорію міграції Зелінського, застосувавши її до світових процесів міграції. В своїх працях Р. Скеддон пов'язав рівень економічного розвитку, державне утворення і тенденції мобільності населення, висунувши припущення про існування інтегрованої міграційної системи, що складається з глобальних і місцевих міграційних потоків. Така система існує за умов високого рівня економічного розвитку і державного утворення. Навпаки, якщо рівень розвитку останніх не є високим, міграційні системи не інтегровані і в основному являють собою локальні системи.

Особливу увагу в посиленні міграції він приділяє ролі державного утворення, яке впливає на соціальні, економічні і політичні зв'язки між регіонами. Також, на думку Р. Скеддон, міграцію обов'язково потрібно розглядати в контексті процесу державного утворення, а також процесів колонізації і деколонізації, зокрема що стосується Європи та інших регіонів, оскільки це вплинуло на нерівномірність їх розвитку і взаємозалежність.

В просторовій теорії Р.Скеддон, на відміну від неокласичної і теорії "push – pull", найбільші потоки мігрантів будуть не між переважаючими країнами тяжіння мігрантів і бідними країни з низьким рівнем міграції, а між першими і новими країнами еміграції. Цьому припущенню Р.Скеддон дає таке пояснення: в нових країнах еміграції є велика кількість незайнятого населення, яке прагне мігрувати, також ці країни краще з'єднані з переважаючими країнами тяжіння мігрантів інфраструктурними і інформаційними зв'язками, потоками товарів, капіталу і туристів.

Теорія міграційного підйому була розроблена пізніше, в якій розглядаються короткострокові зміни в міграції у періоди торгівельних реформ на прикладі НАФТА. Згідно теорії міграційного підйому, лібералізація торгівлі між певними країнами і міграція пов'язані і доповнюють один одного в короткостроковій і середньостроковій перспективі. Припускається що збільшення кількості мігрантів не є обов'язковим зі зміною торгівельних режимів. При цьому, автори додають, що індустріалізація може потягти за собою збільшення міграційних потоків, особливо така ситуація характерна для країн еміграції. Дж. Гербер і В. Керр, також досліджуючи міграційні підйоми, стверджують, що вони є поширеними і можуть виникати внаслідок структурних змін у різних секторах економіки [156; 179].

Зробивши аналіз «транзитивних» теорій міграції, можна припустити, що вони занадто узагальнюють емпіричні закономірності, які існують між економічними і демографічними змінами та міграцією. І хоча, вони мають місце, зв'язок між демографічною ситуацією і міграцією не є очевидним і прямим (адже люди не мігрують, внаслідок зростання кількості населення країни). Таким чином, на думку автора даної класифікації, механізми міграції залишаються нерозкритими [156].

Ще одним недоліком цих теорій є еволюційний характер, який пов'язаний з припущенням про існування однолінійної залежності між розвитком і прогресом. Емпіричні спостереження процесів, які відбувалися в Європі у ХІХ – ХХ століттях, і на основі яких були зроблені теоретичні припущення перших двох транзитивних теорій, не завжди можуть бути застосовані до сучасних країн, що розвиваються. До того ж, демографічні зміни мають різноманітний характер упродовж різних історичних періодів і у різних регіонах, тому припущення про можливість розвитку всіх демографічних процесів за сценарієм Західного типу є сумнівним [156, с. 12].

Але, незважаючи на вищеназвані відмінності, в процесах міграції існують певні закономірності і універсальні моменти, які можуть буди

застосовані і до змін, що відбуваються у міжнародній міграції. Це, наприклад, зміни у внутрішній міграції – урбанізація і супутнє їй тимчасове збільшення міграційних потоків з сільських регіонів до великих місць.

Р. Скелдон знаходить «провали» як у неокласичній теорії і моделях “push – pull”, так і у транзитивних теоріях міграції. На думку дослідника, вони побудовані на припущенні про обмежений характер міграції у традиційному суспільстві і на постулаті про міграцію, яка є побічним ефектом від виникнення тимчасових дисбалансів і дислокації ресурсів внаслідок змін в економіці країни. Х. де Хаз додає, що ще одне з обмежень транзитивних теорій міграції полягає в тому, що мігранти розглядаються з позиції впливу на них безлічі зовнішніх економічних і демографічних факторів, які змушують їх змінювати місце проживання. Згідно теорій, поведінка мігрантів є передбачуваною, наприклад, під впливом такої обставини як зміна заробітної платні, але в реальності важко прогнозувати, до яких дій мігрантів призведуть ті чи інші фактори, оскільки всі люди не можуть однаково реагувати на ті самі зовнішні економічні і демографічні зміни [156, с. 15]. Таким чином, в економічних дослідженнях доводиться, що міжнародні мігранти «переміщуються з ринків праці із низьким рівнем заробітної плати до ринків праці з більш високим рівнем заробітної плати» [188].

У процесі появи і розвитку міграційних потоків фактори, що призвели до міграції, перестають впливати на цей процес. Теорія міграційних мереж, за аналогією з теорією світових систем, не вбачає різницю у заробітній платні і можливості працевлаштування основним фактором переміщення населення між країнами. На погляд прихильників теорії, міграційні мережі, які виникають між мігрантами і не-мігрантами, створюють умови для переміщення населення між країнами, і виступають формою соціального капіталу. Дж. Аранго, Дж. Хьюго, А. Куочі, Д. Массей, А. Пелегріно, Е. Тейлор та інші автори наголошують, що наявність усталених міжособистісних зв'язків створюють додаткові стимули для не-мігрантів

переміщуватись у приймаючі країни. Це пов'язано з тим, що перші мігранти у певний регіон несуть великі витрати у зв'язку з міграцією, але поступово, з нарощуванням міграційних мереж, витрати на переміщення потенційних мігрантів знижуються, а міграція стає надійним джерелом доходу членів сімей, що залишилися удома. До того ж, за рахунок міграції ті, хто належать до міграційних мереж, мають можливість диверсифікувати свої ризики [188, с. 451–454].

Теорія міграційних мереж є динамічною і розглядає міграцію як процес, в якому відбуваються зміни у зв'язку зі зміною кількості мігрантів – поява кожного нового мігранта впливає на рішення потенційних мігрантів, збільшуючи вірогідність їх переміщення. У таких умовах, урядам країн дуже важко контролювати і впливати на міжнародну міграцію, оскільки формування міграційних мереж відбувається стихійно і під впливом об'єктивних факторів. Теорія базується на припущеннях про те, що міжнародна міграція розповсюджується на території країн походження до тих пір, доки не досягне рівня, коли потенційно мігрувати може кожен бажаючий. Збільшення міграції також відбувається за рахунок того, що утворення соціальних мереж певною мірою зменшує тиск бар'єрів на шляху мігрантів [155, с. 19-20].

Дж. Бітс і Ф. Вілкенс [130, с. 2-4] зауважують, що згідно теорій міграції мезо-рівня, до котрих належить теорія міграційних мереж, кількість іммігрантів буде зростати, якщо у них є тісні зв'язки з членами суспільства, які проживають на території приймаючої країни.

Критика теорії зводиться до того, що, по-перше, не розкриваються зовнішні і внутрішні механізми впливу на кількість мігрантів, по-друге, розглядаються тільки ситуації збільшення кількості мігрантів і не наводяться пояснення, чому міграція може знижуватись в певні періоди часу [155, с. 20]. Намагаючись доповнити недоліки теорії аналізом емпіричних досліджень, відмічається, що потоки мігрантів зменшуються або зникають, коли на них більше не впливають причини, що їх породили. До того ж автор відмічає, що

на зниження міграції можуть вплинути внутрішні чинники, наприклад, з часом соціальні зв'язки можуть ослабнути і теперішні мігранти будуть неохоче допомагати майбутнім у зміні місця проживання [155, с. 20].

Нова економічна теорія міграції виникла у протиположності неокласичній теорії міграції. Щодо одного з основних постулатів неокласичної теорії міграції – рішення мігрувати приймається індивідами самостійно, можна визначити, що нова економічна теорія міграції базується на протилежному постулаті: рішення про зміну місця проживання і праці приймається домогосподарствами або сім'ями. Згідно цієї теорії, міграція не зникне, навіть якщо різниця в доходах між країнами походження і приймаючими країнами дорівнюватиме нулю [188, с. 436–439].

Нова економічна теорія міграції виникла, з одного боку, на підставі критики неокласичної теорії міграції, а з іншого, як доповнення останньої. Заперечення неокласичних моделей базується на постулаті про їх нездатність описати складні процеси, що відбуваються у реальному житті. Окрім того, набираючи популярності у 90-х роках ХХ століття, нова економічна теорія міграції виступила ще й протиположною історично – структурному підходу у тому сенсі, що було розширено уяву про індивідуальну поведінку мігрантів у соціальному контексті, а також підвищена роль домогосподарств як одиниць, які приймають рішення про міграцію одного чи декількох членів угруповання [155, с. 34-36].

Важливе значення у теорії надається провалам ринку, до яких належать відсутність належного рівня медичного страхування, високі процентні ставки по кредитах, недосконалість державного регулювання ведення власного бізнесу, труднощі заощаджень через нерозвиненість фінансових інституцій, тощо. Недосконалості ринку є більш вираженими у країнах, що розвиваються, і змушують деяких членів родини шукати заробітки на ринках праці інших країн, щоб ті члени родини, котрі залишаються на Батьківщині, могли бути впевненими у завтрашньому дні і отримувати дохід від заробітчан. Таким чином, провали ринку є однією з причин виникнення

міграції робочої сили. Держава, зі свого боку, може регулювати міграцію через вплив не тільки на ринок праці, але і через вдосконалення ринкових механізмів регулювання фінансових ринків, забезпечення медичного страхування, тощо [188, с. 440].

На відміну від неокласичної теорії міграції і нової економічної теорії міграції, в яких першорядним чинником міграції виступає рішення про зміну місця проживання індивідів (або груп індивідів), теорія подвійних ринків праці розглядає міграцію як результат дії попиту на робочу силу в індустріальних країнах. Згідно М. Піор, одного з видатних прихильників теорії подвійних ринків праці, у розвинених суспільствах постійний попит на робочу силу іммігрантів існує внаслідок певної економічної структури розвинених ринків. А першочергове значення для потенційних мігрантів мають фактори притягання у країнах-реципієнтах, при цьому виштовхуючі фактори, такі як високий рівень безробіття і низький рівень заробітної плати, не впливають на мігрантів [188, с. 441].

М. Піор виділяє чотири фактори попиту на іноземну робочу силу у розвинутих країнах, одним з таких факторів є наступний феномен: якщо на внутрішньому ринку має місце низька пропозиція праці, а у роботодавців є необхідність у додаткових некваліфікованих робітниках, їм дешевше і простіше залучати іммігрантів, ніж пропонувати вищу зарплату робітникам на національному ринку праці. Залучення додаткових працівників на національному ринку праці може вимагати більше витрат не тільки через необхідність сплачувати заробітну плату, а й тому що працівники на більш високій позиції в ієрархії будуть вимагати підвищені зарплати. Такі припущення відрізняються від постулатів теорій міграції мікрорівня, але не йдуть всупереч останнім [188, с. 444].

Ще одним фактором попиту на іноземну робочу силу є проблеми мотивації персоналу. У будь-якій ієрархічній структурі проблеми мотивації є неминучими, особливо що стосується працівників низької кваліфікації, оскільки вони майже не мають можливості підвищувати свій соціальний

статус і престиж своєї посади. Роботодавці, у свою чергу, прагнуть мати на посадах нижніх рівнів ієрархії робочу силу, що працює переважно заради доходу і не переймається своїм соціальним положенням. Вирішувати проблеми мотивації роботодавцям знову ж таки простіше за рахунок залучення іммігрантів, особливо тих, хто перебуває на ранніх стадіях становлення в приймаючій країні. Для таких працівників отримання доходу є основним стимулом праці, а престиж і статус вони мають в рідній країні завдяки двом моментам: вони мають роботу у розвинутій країні і надсилають грошові перекази своїм рідним [188, с. 441–442].

Останнім фактором М. Піор називає дуалізм, що існує між працею і капіталом і тягне за собою сегментацію структури ринку праці. Порівнюючи два фактори виробництва – капітал і працю, автор відмічає, що у разі зниження попиту на них, роботодавці оберуть різну поведінку щодо їх утримання. Капітал є відносно стабільним фактором і навіть якщо роботодавці не використовують його у повному обсязі, вони повинні нести витрати, пов'язані з його використанням, такі як виплата процентів по кредиту або інші.

У додаток до теорії міграційних мереж і інституційної теорії міграції, теорія кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку пояснює причини збільшення міграційних потоків з часом: з кожним новим мігрантом вірогідність того, що інші члени суспільства приймуть рішення мігрувати, збільшується. Дж. Аранго, Дж. Хьюго, А. Куочі, Д.Массей, А. Пелегріно, Е. Тейлор називають шість соціально-економічних факторів, на які впливає міжнародна міграція, серед них розподіл доходів, розподіл земель, стан сільського господарства, культурні особливості, регіональний розподіл людського капіталу та соціальне визначення роботи [188, с. 451].

Міжнародна міграція впливає на розподіл доходів у певному регіоні наступним чином: до того, як почалася міграція, доходи даного суспільства відносно низькі і розрив у доходах між різними групами населення невеликий. Коли декілька домогосподарств відсилають членів своїх сімей за

кордон на заробітки, вони починають отримувати грошові перекази, що збільшує їх дохід. Інші домогосподарства також приймають рішення залучитися у міжнародну міграцію, що збільшує їх доходи і розрив між доходами домогосподарств, які приймають участь у міграції, і тими, що не приймають. Чим більше домогосподарств отримують грошові перекази від мігрантів, тим менше різниця у доходах між ними у даному суспільстві. Таким чином, міжнародна міграція спочатку збільшує різницю у доходах у певному регіоні, а із зростанням кількості емігрантів, зменшує її.

Можливість придбати землю є особливо важливою для мешканців сільських регіонів. Коли вони їдуть за кордон працювати, то, з отриманням більшого доходу, можуть придбати землі на Батьківщині, але вони не зацікавлені у праці на цих сільськогосподарських угіддях, адже вони отримують зарплату в приймаючій країні. Згідно теорії, оскільки багато таких придбаних земель не використовуються, то попит на місцевих працівників знижується і вони вимушені шукати роботу в іншій країні. Отже, міжнародна міграція безпосередньо впливає на розподіл земель в регіоні з високим рівнем еміграції і спонукає більше людей залишати свою країну.

Стан виробництва сільськогосподарської продукції також виступає фактором міжнародної міграції і схильний відчувати вплив від неї. Якщо сім'я мігранта використовує землі, що є в них у власності, то, як правило, вона задіє новітні капіталомісткі технології, які потребують менше залучених трудових ресурсів. Така ситуація знижує попит на працівників, які їдуть за кордон шукати роботу. Таким чином, збільшення міграції провокує ще більший відтік трудових ресурсів з країни [188, с. 452].

Міжнародна міграція змінює і культурні особливості, що існують у певній країні, або регіоні. Якщо економічна ситуація така, що змушує молодих людей шукати роботу за кордоном, то це змінює ментальність і цінності у суспільстві. З часом зі збільшенням трудових мігрантів, у даному регіоні починає панувати думка про необхідність і невід'ємність міграції.

Молода людина, яка не прагне поїхати на заробітки з країни, може навіть отримати негативне ставлення від оточення.

Під впливом міжнародної міграції змінюється регіональний розподіл людського капіталу, на початкових етапах виникнення міграції певний регіон залишають кваліфіковані працівники з високим рівнем освіти, пізніше з утворенням і розвитком соціальних мереж між країною походження і приймаючою країною до процесу міграції залучаються і інші представники працюючого населення. Міграція спонукає переміщення людського капіталу з країн походження і сприяє його накопиченню у приймаючій країні, а також економічному розвитку в останніх, створюючи подальші умови для еміграції з тепер вже менш розвинутої країни походження [188, с. 453].

В багатьох приймаючих країнах соціальне визначення певного виду роботи залежить від кількості мігрантів, які в ньому задіяні. Якщо в галузі працює багато іммігрантів, то вона набуває статусу непрестижної і громадяни приймаючої країни не погоджуються в ній працювати. Потреба у трудових ресурсах з боку роботодавців і водночас її низька пропозиція збільшує імміграцію в країну.

З усіх вищеназваних аспектів міжнародної трудової міграції, у теорії кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку робиться висновок, що з розгортанням міграційних процесів, вони починають регулюватися власними законами і урядам країн все складніше впливати і контролювати потоки мігрантів. Набуття певною галуззю іміджу «іммігрантської» відштовхує громадян країни навіть у періоди економічної стагнації, що змушує роботодавців знову наймати іммігрантів, коли виникає потреба у трудових ресурсах. Таким чином, одні дії (наприклад, поява декількох мігрантів у регіоні) тягнуть за собою інші (наприклад, зміни у соціальному, економічному або культурному середовищі регіону походження мігрантів і тому, що їх приймає). В результаті міжнародна міграція змінює соціально-економічне середовище, у якому вона відбувається, а всі ці зміни масштабно впливають на процес міграції (кількість мігрантів збільшується внаслідок,

наприклад, економічного зростання в індустріальних країнах і зниження його темпів у країнах походження).

Дж. Аранго, Дж. Хьюго, А. Куочі, Д.Массей, А. Пелегріно, Е. Тейлор вважають, що теорія міграційних систем є не окремою теорією, а скоріше узагальненням теорії світових систем, міграційних мереж, інституційної і теорії кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку. З розвитком міграційних потоків, вони набувають стан стабільних і утворюють міграційні системи з усталеним центром, який складається з однієї або декількох країн, що приймають мігрантів з країн походження. В межах однієї системи між країнами виникає більш інтенсивний обмін товарами, капіталом і трудовими ресурсами, порівняно з країнами, що не входять до даної системи або групи [188, с. 454].

Теорія міграційних систем базується на декількох припущеннях. По-перше, політичні і економічні відносини об'єднують країни, що належать до однієї системи, отже географічне розташування близько одна до одної не є обов'язковим. По-друге, міграційні системи можуть бути багатополлярними, оскільки є низка країн, що приймає мігрантів, і низка, що надсилає. По-третє, одні й ті ж країни можуть належати до більш, ніж однієї міграційної системи, але це більше стосується країн походження мігрантів. При цьому, зі зміною політичної ситуації, економічних і соціальних умов, міграційні системи еволюціонують і є вірогідність, що країни будуть покидати одні системи і переходити до інших.

Спробою поєднати теорії і винайти єдиний підхід до аналізу міжнародної міграції є синтетична теорія міграції, яка була запропонована Д. Массей на основі досліджень Міжнародного Комітету наукових досліджень населення (англ. International Union for the Scientific Study of Population). Така ідея відображає одну з сучасних тенденцій дослідження міграції. Інші тенденції полягають в тому, що міграція досліджується з урахуванням глобальних трансформацій, а характерною особливістю аналізу є зміни теоретико-методологічного інструментарію і зміщення фокусу у бік

міждисциплінарного пізнання міграції у тому сенсі, що все більше актуальними стають дослідження політичних, соціальних і культурних причин і наслідків міграції, хоча інтерес до економічних аспектів аж ніяк не зникає [2].

Синтетична теорія міграції спирається на постулати неокласичної теорії, нової економічної теорії міграції, теорії подвійних ринків праці, теорії світових систем, теорії соціального капіталу і теорії кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку. Згідно теорії, міжнародна міграція породжує соціальні, економічні та політичні перетворення, які супроводжуються розповсюдженням капіталістичних ринків [48, с. 143].

Аналізуючи попередні теорії, Д. Массей стверджує, що тоді як раціональний індивід неокласичного аналізу використовує тимчасове порушення рівноваги на ринку праці і переїжджає за кордон на постійне проживання з метою отримання більш високих заробітків, раціональний актор нової економічної теорії міграції намагатиметься впоратися з провалами на ринку в рідній країні, виїжджаючи за кордон тимчасово на заробітки, оскільки часто метою міграції є вирішення своїх проблем в країні походження. При цьому він надсилає регулярні грошові перекази або одноразові трансферти до країни походження. Автор теорії доходить висновку, що міжнародні мігранти в основному походять з країн, у яких відбуваються ринкові перетворення в результаті впливу на них глобалізації. Таким чином, міжнародна міграція може бути результатом економічного розвитку країни, а не його відсутністю. До того ж, науковець погоджується з одним з постулатів нової економічної теорії міграції щодо вирішальних факторів міграції: провали на фінансових ринках скоріше спровокують міграцію, ніж різниця в заробітній платі між країнами або регіонами. Отже, в теорії робиться припущення, що ситуація на інших ринках впливає на міграцію більше, ніж ситуація на ринку праці. У такому разі, постулат неокласичної теорії міграції про необхідність наявності різниці в заробітній платі для виникнення міграції не є «необхідною або достатньою умовою».

Таке теоретичне обґрунтування дозволяє пояснити, чому міграція виникає навіть за умови більш менш однакової оплати праці в різних країнах або регіонах [48, с. 144].

Наступний постулат синтетичної теорії міграції полягає в тому, що мігранти більше схильні переїжджати до місць, в яких в них є певні зв'язки чи то родинні або дружні, чи то економічні або політичні. Тобто міграція не обов'язково виникає до найближчих більш розвинутих країн. Це відбувається тому, що міграція є часткою або результатом більш широких процесів інтеграції у економічній, соціальній і політичній сферах. Ще один постулат теорії полягає в тому, що на ринках праці розвинутих країн існує стабільний попит на іммігрантську робочу силу, особливо це стосується непрестижних видів праці, від яких можуть відмовлятися громадяни приймаючої країни. Незважаючи на те, якими були цілі міграції, під час проживання в іншій країні мотивація і наміри мігранта можуть змінитися під впливом отримання нового досвіду, взаємодії у нових ситуаціях і оточення, а також культурних особливостей. Разом з мотивацією і намірами можуть змінитися і потреби: нове середовище диктуватиме інший стиль життя в країні походження неможливо буде задовольнити потреби, що виникли в приймаючій країні. До того ж, мігранти заводять соціальні контакти і зв'язки, які можуть спонукати їх залишитися в країні. Тому тимчасові мігранти потенційно мають всі шанси перетворитися на постійних [48, с. 145].

Чим довше відбувається міграція в певну країну, тим складніше її регулювати, що пов'язано по-перше, з нарощуванням зв'язків між мігрантами, по-друге з розвитком інфраструктури міграції. Отже, якщо міграція в певний регіон вже почалася, її важко зупинити, чим довше вона відбувається. Водночас, потоки іммігрантів не вічні, а навпаки, мають свій життєвий цикл (згідно теорії міграційного підйому) [48, с. 146].

Представлена концепція є порівняно новою і досліджує міграцію населення в контексті соціально-економічних трансформацій. При цьому синтетична теорія робить акцент переважно на економічних чинниках

міграції, а рівнем і одиницею аналізу виступають мережі мігрантів та їх інкорпорування в приймаючому співтоваристві. Вирішувати завдання впливу на міграційні процеси, згідно теорії, має держава. Індивід або домогосподарство, в свою чергу, намагаються максимізувати вигоди від міграції.

На наш погляд, глобалізація, яка торкається так чи інакше ринків праці всіх країн, провокує новітні тенденції у міграційних процесах, що, в свою чергу, потребує змін і трансформацій теоретичних й методологічних підходів до вивчення нової реальності міграції. Змінюються не тільки процеси міграції, але й її наслідки для суспільства, які виражаються у формі грошових надходжень від мігрантів, чому, безсумнівно, потрібно приділяти більше уваги.

Звичайно, спроба побудувати універсальну модель міжнародної міграції має сенс і теоретичну необхідність. З іншого боку, така модель може виявитися надто складною для емпіричного аналізу, що унеможливить її практичне застосування. До того ж, якщо мова йде про будь-яку економічну теорію або модель, зазвичай досліднику важко визначити істинну кількість факторів, яка в реальності впливає на величину, що досліджується. Отже, на наш погляд, у процесі дослідження необхідно визначити найбільш впливові фактори, оскільки включити до моделі абсолютно всі просто неможливо. Таке дослідження проведено в підрозділах 2.1. і 2.2.

Поряд з розглянутою класифікацією теорій міграції, необхідно звернути увагу на класифікацію, яку проводить Ваврищук Н.Г. [5]. Усі теорії міграції автор поділяє на дві групи:

- теорії, які пояснюють причини, що спонукають людей до міграції;
- теорії, що пояснюють тривалість міграційних процесів у часі.

До першої групи автор відносить неокласичну макротеорію, неокласичну мікротеорію, теорію подвійних ринків, нову економічну теорію і теорію світових систем. До другої групи – теорію мереж, інституційну

теорію, теорію кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку, теорію міграційних систем.

Підсумовуючи аналіз існуючих теорій, можливо зробити висновок, що в літературі критиці піддаються як функціональний (атомістичний), так і історично-структурний підходи до дослідження міграції населення [188, с. 455]. На наш погляд, варто доповнити існуючі класифікації теорій міжнародної міграції, оскільки у них включені не всі існуючі теорії, що обмежує науково-теоретичний аналіз. Тому автором запропоновано єдину удосконалену класифікацію, окресливши теорії, що пояснюють причини міграції, транзитивні теорії міграції, такі, що базуються на соціальних причинах, теорії, що висвітлюють ринкові процеси і узагальнюючі теорії. Узагальнену класифікацію автором наведено у додатку А, табл. А.1.

Домінуючим підходом до аналізу міграційних процесів, однак і, мабуть, одним з найбільш схильним до критики, залишається неокласичний, що пояснюється зручністю використання методологічного апарату. Більшість досліджень акцентують увагу на таких чинниках міжнародної міграції як попит і пропозиція в країнах-реципієнтах і країнах-донорах, а також різниця в доходах між цими країнами. Незважаючи на велику кількість досліджень міжнародної міграції, дійсно глибоке розуміння цього явища можливо лише за умови, з одного боку, його аналізу як складової частини процесу соціального і економічного розвитку, з іншого, як самостійного процесу, що має власні закономірності розвитку і динаміку. При цьому важливим є врахування наслідків змін в процесі міграції на соціальний і економічний розвиток країн і регіонів в цілому [117, с. 36].

Отже, якщо розглядати основні тенденції економічної науки у сфері теорії міграції, звертає на себе увагу очевидна еволюція світогляду вчених – економістів, які поступово переходили від розглядання виключно кількісних факторів до аналізу якісних мотивів, що забезпечують міграційні потоки, що є свідченням про поглиблення розуміння причин цього економіко – демографічного феномену. Вірогідно, саме на стику традиційних і

новаторських підходів, пов'язаних із залученням нового матеріалу суміжних наукових дисциплін, можливі нові відкриття у сфері, що досліджується.

1.3. Методика досліджень міжнародної міграції робочої сили

На сучасному етапі розвитку світового господарства відбувається ускладнення міграційних процесів і збільшення їх учасників, міграційні процеси поширюються та стають більш динамічними. Це об'єктивно зумовлює потребу у детальних дослідженнях, з одного боку чинників, що впливають на рішення індивідів про міграцію, а з іншого соціально-економічних наслідків міграції. Формування системи регулювання міжнародної трудової міграції повинно спиратися на сукупність взаємопов'язаних як міжнародних так і національних принципів, норм і правил впливу на розвиток міграційних відносин. У даному контексті вплив повинен здійснюватись за допомогою економічних, політичних, фінансових, правових та адміністративних інструментів.

Об'єктом цього впливу є заходи з боку держави у відношенні до окремих груп зовнішніх мігрантів, які залишають або прибувають до країни, з метою забезпечення ефективного розподілу міграційних потоків у довгостроковій перспективі. Основним суб'єктом такого регулювання є держава, яка повинна здійснювати реалізацію міграційної політики.

Саме тому ключовим питанням стає розробка і реалізація ефективної міграційної політики держави, процедуру якої запропоновано автором у розділі 3 дисертації. В свою чергу, заходи по вдосконаленню ефективності міграційної політики вимагають удосконалення теоретичних концепцій і методів аналізу міжнародної трудової міграції.

Міжнародні міграційні відносини пройшли тривалий шлях розвитку і продовжують змінюватись під впливом різноманітної кількості факторів. Разом з ними розвивалися і теоретичні підходи до аналізу міжнародної міграції (зауважимо, що більшість теоретичних досліджень не розмежують

міжнародну міграцію і міжнародну трудову міграцію). Зазнали змін також економіко-математичні методи аналізу міжнародної міграції. При цьому, кожна теорія фокусує увагу на окремому аспекті міграційних відносин: чинниках виштовхування або тяжіння мігрантів, глобалізаційних факторах міграції, міграційних мережах, ситуаціях збільшення кількості мігрантів, наслідках міграції для ринку праці приймаючої країни або країни походження мігрантів, впливі міграції на розподіл доходів у певному регіоні та ін.

Напередодні розширення Євросоюзу і після 2004 і 2007 років різними авторами проаналізовані майбутні наслідки і ті, що вже сталися, для міграційних потоків, проведена низка теоретичних і емпіричних досліджень [163; 164; 174; 190]. Міграція населення в країнах Балтії, в основному Латвії та Естонії, була досліджена в роботі Хазанс М. [153], емпіричні дослідження ринку праці і міграції у Литві проведені в роботах Блоз Дж., Грундей Д. [131; 150] в Угорщині, Чеській Республіці, Румунії, Польщі в роботах Блоз Дж., Фідрмук Дж., Хьюбер П., Гатак С., Сілагі М. [131; 145; 146; 148; 147].

Одним з глибоких досліджень міграції в ЄС, зокрема в країнах Балтії, проведено М. Хазанс і К. Філіпс. В роботі використані статистичні дані Латвії, Литви, Естонії за 2002-2007 рр. і проведений аналіз кількості тимчасових працівників за кордоном до і після вступу в ЄС, виявлені детермінанти міграції та повернення, розраховано частку низькокваліфікованих і висококваліфікованих працівників в кількості від'їжджаючих, а також їх освітній рівень, виявлена демографічна структура емігрантів. Звертається увага, що психологічно переміщення населення сприймається набагато легше, ніж до 2004 р., за даними опитувань, проведених в Латвії в період 2006-2008, принаймні 5% від працездатного населення після вступу повернулися в рідну країну; 12% походять з сімей, в яких один з родичів недавно працював за кордоном. Дослідники прогнозували, що Балтійська міграція стане більш довгостроковою або

матиме постійний характер, і що частка високоосвічених мігрантів буде зростати [165].

Варто відмітити, що дослідження проведено за допомогою методу крос-секційного аналізу, за допомогою якого з генеральної сукупності витягується одна вибірка або дві і більше. Ці вибірки можуть належати до різних досліджуваних сукупностей (наприклад, до різних міст) або до різних моментів часу.

У більш ранньому дослідженні «Гнучкість ринку праці та міграція в країнах Балтії» проаналізований ринок праці країн ЄС і країн – кандидатів, у тому числі Балтії; порівняна гнучкість заробітної плати між Естонією, Латвією, Литвою, а також з країнами ЄС, в залежності від інших економічних показників. Проаналізована і міжнародна трудова міграція, і майбутні (на той час) наслідки для ринку праці ЄС від приєднання нових країн-членів Балтійського регіону. Передбачалося, що ці наслідки будуть незначними, оскільки невелика кількість населення з країн Балтії проживали в ЄС, а саме 1% естонців, 0,3% латвійців і 0,2% литовців у 1998 році. [178, с. 72-73].

Ще до вступу країн Балтії в ЄС прогнозувалось, що внаслідок встановлення вільного переміщення робочої сили в ЄС у зв'язку з його розширенням, матиме місце тиск на ринки праці країн Балтії у зв'язку з можливим відтоком висококваліфікованих працівників з середнім і вище рівнем освіти, які не зможуть знайти роботу в своїй країні. Однією з основних цілей міграції мало стати прагнення працювати за кордоном, щоб отримувати відносно більш високі зарплати, ніж вони отримували б в рідній країні. При цьому, було зроблено припущення, що трудова міграція з країн Балтії в країни ЄС-15 не буде значною після приєднання. Найбільш цікавим для нас у даному дослідженні є те, що автори відмічали певні чинники міграції, у тому числі згідно теорії «push – pull», що впливали на трудову міграцію в Балтійському регіоні. Серед них ВВП на душу населення, кількість населення, рівень безробіття, відстань між столицями [178, с. 59-63].

Пізніше, Р. Іметс, Т. Пас і Дж. Массо наголошують, що ситуація з міграцією з Балтії до інших країн-членів ЄС склалась дещо по-іншому, ніж прогнозувалось до розширення Союзу. Так, міграція була обмежена низкою чинників і майже не вплинула на європейський ринок праці, однак на балтійський ринок – навпаки, оскільки посилився тиск на заробітну плату. Прогнозувалось, що саме освічені працівники будуть покидати країни Балтії у пошуках роботи у ЄС, що спричинятиме структурне безробіття [141].

Додамо, що Т. Варін і П. Сватон, досліджуючи детермінанти міграційних потоків в напрямку ЄС-15, фокусують увагу на чинниках міграції таких як програми соціального забезпечення і економічна діяльність країн. Автори пояснюють, що у західних країнах мігрантів приваблюють соціальний захист і можливість покращити свій добробут, заради чого вони готові йти на ризик. В дослідженні використовується розширена гравітаційна модель, яка зазвичай використовується для вивчення двосторонньої торгівлі, інвестицій та міграційних потоків заснований на сукупному рівні даних. Від інших аналогічних досліджень відрізняється тим, що в ньому взяті видатки на соціальний захист на душу населення за паритетом купівельної спроможності замість використання широких заходів, таких як загальні витрати уряду або загальний дохід державного управління у відсотках від ВВП. Автори вважають, що економічне становище держави, соціальні фактори, наявність і розвиненість соціальних мереж, географічне положення і мовний ефект країни відіграють важливу роль у поясненні міграційних потоків в країнах. [195, с. 1-14]

Привертає увагу той факт, що в дослідженні застосована модель з використанням панельних даних з метою визначення чинників виштовхування і притягання міграції у ЄС-15, країнах Центральної і Східної Європи і країнах, що розвиваються. В рівнянні базові моделі у якості ендогенної змінної взятий показник щорічного припливу іммігрантів, виражений у відсотках до загальної чисельності населення приймаючої країни, в якості екзогенних змінних – корінне населення приймаючої країни,

витрати на соціальний захист на душу населення в країні перебування, рівень безробіття в країні перебування, показник, що апроксимує схожість в рівні доходів між приймаючою і країною походження мігрантів, реальна вартість робочої сили в приймаючій країні, заходи по безробіттю в країні походження і показник, що являє собою відстань між країною походження та країною призначення. Також у рівнянні застосовані набори фіктивних змінних, що приймають значення одиниці, якщо приймаюча і країна призначення є суміжними, або в них єдина державна мова, або вони були в колоніальних відношеннях [195, с. 15-16].

Варто зауважити, що, згідно дослідження Т. Варіна і П. Сватона, вищий рівень безробіття в приймаючій країні, менша різниця в доходах між країнами і відстань між країнами знижує число іммігрантів. У свою чергу велика частка людей літнього віку у приймаючій країні підвищує приплив іммігрантів з країн, що розвиваються, що можна пояснити необхідністю старіючих суспільств приймати більше іммігрантів для збільшення частки населення у працездатному віці. При цьому, рівень загальних видатків на соціальний захист в приймаючій країні відіграє роль в ухваленні рішення про міграцію людей з решти країн ЄС-15, Центральної та Східної Європи і країн, що розвиваються. Особливо відмітимо, що найважливішим стимулюючим фактором до міграції з країни походження до інших країн ЄС-15 та з країн, що розвиваються, виявився рівень безробіття [195, с. 17-18].

Серед українських вчених, що займаються проблемами міжнародної міграції робочої сили, слід відзначити Н. Ваврищук і Р. Стаканова. У своїй дисертації Н. Ваврищук використовує методіку на основі неокласичної теорії міжнародної міграції і теорії міграційних мереж, скориставшись моделлю, запропонованою дослідниками П. Педерсон, М. Плиткова і Н. Сміт. Відмітимо, що в моделі побудованій автором використовується метод панельних даних з фіксованими ефектами таким чином, щоб дослідити рівень граничного впливу факторів міграції на імміграційні потоки до країн ЄС, для чого побудовані дві специфікації моделі. В дослідженні

розраховується граничний вплив ВВП на рівень співвідношення кількості працівників-іммігрантів до населення країни-реципієнта, а також граничний вплив ВВП на рівень співвідношення загальної кількості іммігрантів до населення країни-реципієнта. За результатами дослідження автор робить висновок, що збільшення ВВП у країні-реципієнті на 1% призводить до зростання рівня трудової імміграції від 1,22 до 1,62% і рівня загальної імміграції від 0,6 до 0,76%. Таким чином, країни із вищим рівнем доходу на душу населення є більш привабливими для іммігрантів [5].

Методика, яку використовує Р. Стаканов у своїй дисертації також зводиться до кореляційного аналізу, за допомогою якого виконується розрахунок впливу факторів на зміну ВВП країни-експортера робочої сили, серед яких обсяг грошових переказів мігрантів, зменшення соціальних витрат держави на робочу силу, яка емігрувала за кордон, частка робочої сили, що емігрувала та ін. Позитивним ефектом від міграції автор називає отримання грошових переказів та мультиплікаційного ефекту, який вони приносять, зменшення рівня бідності, а також заохочення отримання освіти [108].

При цьому, аналіз трудової міграції різних країн демонструє, що існує більш широкий набір факторів міграції. Тому, на наш погляд, необхідним є продовження досліджень в даному напрямку. З метою поглибленого аналізу процесу міжнародної міграції, а також розробки ефективних заходів впровадження ефективної міграційної політики, ми звернулися до виявлення чинників впливу на зовнішню міграцію в масштабах країни. З метою дослідження кожного з факторів, нами використано дослідження емпіричних даних за допомогою економетричного моделювання, яке на наш погляд, підходить найкраще саме для дослідження макроекономічних факторів, що впливають на міграцію.

Слід відзначити, що економетричне моделювання дозволяє можливість проведення аналізу часових рядів і панельних даних. Використання часових рядів доречно у випадках наявності кількості спостережень для одного об'єкту більше, ніж 25 – 30. Для нашого дослідження прикладом може бути

виявлення впливу різних макроекономічних факторів на кількість мігрантів. У свою чергу, панельні дані використовують при наявності невеликої кількості спостережень для одного об'єкту, при цьому кількість об'єктів відмінна від одиниці. Зауважимо, що панельні дані – це дані про спостереження кожного об'єкту упродовж певного періоду часу. Спостереження відбувається багаторазово і з заздалегідь завданим інтервалом, наприклад щомісячно, щоквартально, щорічно і т.д. Панельні дані складаються з ознак, об'єктів і часу, за допомогою яких оцінюються параметри регресійних залежностей [105, с. 268].

Зауважимо, що економетричне моделювання за допомогою регресійного аналізу відображає лише математичні залежності змінних, а оцінка складних причинно-наслідкових відносин економічних об'єктів потребує грамотного опису за допомогою систем економетричних рівнянь і досвідченого тлумачення економічних процесів дослідником.

Важливо відмітити, що при побудові регресійної моделі намагаються отримати найбільш адекватну модель, з цією метою часто необхідно побудувати декілька моделей або декілька специфікацій моделі. Додамо, що якість моделі оцінюється на основі теоретико-методологічних засад економетричного аналізу побудови регресійних моделей за такими параметрами [127, с. 4]: t-статистика Ст'юдента; F-статистика Фішера; коефіцієнти детермінації R^2 і скориговані коефіцієнти детермінації; стандартизовані параметри $\beta_{ст}$; тест Дарбіна-Вотсона, тест Бройша-Пегана та інші тести; перевірка на мультиколінеарність і гетероскедастичність. В економічних дослідженнях часто виникає гетероскедастичність, оскільки показник, що вимірює ендогенну змінну і показники, що вимірюють екзогенні змінні поступово збільшуються з часом, але можуть бути і інші причини.

Звернемо увагу на такий важливий факт, як неможливість використання часових рядів для деяких моделей. У такому випадку використовують панельні дані. В дослідженнях зручно звертатися до

панельних даних за такими причинами: наявність статистичних даних для декількох об'єктів спостереження за короткий період часу, що унеможлиблює проведення регресійного аналізу за допомогою часових рядів. Також, при необхідності виявлення залежностей за однаковими змінними для різних об'єктів. Наприклад, чинники міграції в країнах ЄС зручно досліджувати саме за допомогою панельних даних у зв'язку з вищезазначеними причинами.

Отже, панельні дані є підходящим методом, оскільки дозволяють побудувати модель відразу для декількох країн. При цьому, для створення панелі об'єднують часові ряди, це збільшує кількість спостережень, що, в свою чергу, збільшує кількість ступенів свободи. Тобто, як відмічає Ратнікова, панельні дані дозволяють аналізувати процеси, які не підлягають аналізу за допомогою часових рядів, і дозволяють оцінювати моделі з ендогенними регресорами (така проблема виникає при аналізі майже будь-яких вибірок за допомогою часових рядів) [105, с. 268].

Зауважимо, що на практиці часто використовують моделі з короткими часовими рядами. Ще однією перевагою панельних даних є можливість уникнення помилок специфікації моделі, які зазвичай виникають, якщо дослідником не включені в модель важливі змінні – чи з причини відсутності даних, чи то за наявністю факторів, які є дуже впливовими, але підрахувати їх не являється можливим.

Відмітимо, що після побудовання моделей з панельними даними використовують інші методи, ніж для часових рядів, а саме моделі з фіксованими і випадковими ефектами. Однак, до цього може проводитися дослідження за допомогою методу ІМНК. Для вибору найбільш адекватної моделі оцінки кожен з моделей попарно порівнюють з іншою. Якість і адекватність моделей з фіксованими і випадковими ефектами оцінюються на основі теоретико-методологічних засад економетричного аналізу панельних даних за такими критеріями: F-статистика Фішера, коефіцієнт детермінації R^2 і скориговані коефіцієнти детермінації R_{adj}^2 , стандартизовані параметри $\beta_{ст}$, t-

статистика Ст'юдента, Бройша-Пегана, Вальда, Хаусмана. У випадку аналізу панельних даних використання моделей з фіксованими ефектами є доцільним, якщо суб'єктами спостережень є «об'єкти, що різняться за своїми індивідуальними характеристиками». Моделі з випадковими ефектами застосовуються тоді, коли оцінюється велика сукупність суб'єктів, що були обрані випадковим чином із більш великої сукупності суб'єктів [51, с. 110; 104, с. 26-27].

Слід додати, що у разі, коли часові ряди характеризують хід нестационарних процесів, необхідно використовувати метод коінтеграції в макроекономічних моделях для аналізу взаємозв'язку між економічними змінними [13]. Коінтеграція змінних стала важливою для прикладних досліджень і передбачає перевірку рядів на стаціонарність, визначення порядку інтеграції, побудову моделі VAR в структурній формі і оцінювання невідомих параметрів. Однак, перетворювати ряди доцільно тільки при необхідності, оскільки може бути втрачена інформація про динаміку поведінки часового ряду.

Таким чином, для економічного аналізу важливим є використання економетричного моделювання, оскільки воно дає можливість проведення макро- і мікроекономічного аналізу. Економетричний аналіз на мікрорівні проводиться для індивідів, домогосподарств, підприємств, тощо. На макроекономічному рівні оцінюють, наприклад, безробіття, бідність, рівень доходів, застосування існуючої державної політики в нових умовах або результативність старої і т.д. Використання кореляційно-регресійного аналізу для міжнародної міграції є досить зручним інструментом, оскільки дозволяє дослідити чи існує вплив, і у якій мірі, різноманітних індикаторів економічного, соціального, демографічного стану країни на кількість мігруючих. Також надає можливість кількісно оцінити наслідки міграції для макроекономічного розвитку країни. При цьому, для одного об'єкту спостереження використовують часові ряди, однак, якщо необхідно провести аналіз одразу для декількох об'єктів, у такому разі необхідно звертатися до

панельних даних. Коінтеграція змінних дає можливість будувати коректні моделі у разі їх не стаціонарності.

Висновки до розділу 1

Міжнародна трудова міграція є багатовимірним явищем, яке бурхливо розвивається із розвитком міжнародних економічних відносин. В літературі у вітчизняних та іноземних наукових колах приділяється велика увага етапам, формам, причинам і ефектам міжнародної міграції, існує велика кількість альтернативних визначень понять та процесів, що пов'язані із феноменом міжнародної трудової міграції. У роботі розширено поняття «міжнародна трудова міграція», обґрунтовано необхідність включення до сукупності її елементів процес переміщення, причини та наслідки міграцій, систематизовано теоретичний і емпіричний матеріал з метою комплексного вивчення такого складного і багатовимірного явища, як міжнародна міграція.

В розділі досліджено розвиток процесів міжнародної міграції, що відбувався під впливом різних чинників і змін у світовій економіці. В свою чергу, міграція населення розглянута як один з чинників розвитку світової економіки. Проаналізовані історичні періоди в розвитку міжнародної міграції і з'ясовано, що науковці виділяють чотири етапи міжнародної міграції. Автором обґрунтовано необхідність і запропоновано виділення ще одного етапу міграції, який пов'язаний з поточною економічною кризою. Окремо визначена роль міграційних процесів у формуванні трудових ресурсів в країнах Європи.

Проаналізовано існуючі теорії міжнародної міграції і доведено, що вони по-різному визначають перелік ключових факторів, що впливають на рішення працівників мігрувати. При цьому, економічні теорії в основному припускають раціональну поведінку індивідів, а тому не дають змоги врахувати усі фактори, що визначають схильність осіб до міжнародної міграції, соціальні фактори і політику регулювання міграції. Домінуючим

підходом до аналізу міграційних процесів залишається неокласичний, що пояснюється зручністю використання методологічного апарату. Більшість досліджень акцентують увагу на таких чинниках міжнародної міграції як попит і пропозиція на робочу силу в країнах-реципієнтах і країнах-донорах, а також різниця в доходах між цими країнами.

Проведена власна класифікація теорій міжнародної міграції, згідно якої вони поділені на такі, що пояснюють причини, які спонукають людей до міграції, що пояснюють тривалість міграційних процесів у часі, що розглядають міграцію з точки зору ринкових процесів, транзитивні, і узагальнюючі. Виявлено, що на даний час серед науковців не існує єдиного підходу до аналізу міжнародної трудової міграції, який би враховував усі аспекти цього явища. При цьому, спробою побудувати універсальну концепцію міграції є синтетична теорія, що належить до сучасних підходів. Однак, проведений аналіз досліджень у сфері міжнародної міграції продемонстрував складність і неефективність єдиної концепції. Натомість, виявлені методи дослідження чинників, причин і наслідків міграції. На базі аналізу робіт дослідників у сфері міграції за XX – XXI ст. продемонстровано, що використання економетричного методу за допомогою часових рядів, панельних даних і коінтеграції є ефективним для дослідження міграції, оскільки дозволяє як подолати складності дослідження міграційних процесів, так і створювати моделі міграції для різних країн.

Результати розділу опубліковані в наукових працях автора [41; 45; 46; 115; 117; 122; 123; 192].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ І НАСЛІДКІВ МІГРАЦІЇ В КРАЇНАХ ЄС

2.1. Наслідки міжнародної міграції для економік країн ЄС

Особливої уваги заслуговує необхідність досліджень сучасних тенденцій розвитку міжнародної трудової міграції і її впливу на національні ринки праці, що обумовлено актуальністю цих питань, які особливо загострюються в умовах глобалізації і фінансово-економічної кризи.

Перш за все, слід відзначити, що залишають країну переважно люди працездатного віку і за 2-3 роки масової еміграції із країни це не вплине на внутрішній ринок праці, але, якщо така ситуація продовжується 8-10 років і більше, то ринок країни-донора почне відчувати нестачу кадрів. Особливо дана проблема відчутна при високому рівні еміграції висококваліфікованих кадрів, таких як вчені, програмісти, лікарі і т.д. В такому випадку, може спостерігатися дефіцит трудових ресурсів і відбуватися зниження продуктивності праці в країнах походження [116, с. 62].

Однак необхідно враховувати, що дослідники відмічають позитивний ефект відпливу робочої сили у випадку, коли в країні існує високий рівень безробіття – внаслідок міграції офіційно зареєстрований рівень безробіття може понизитися. Також еміграція може сприяти соціальній стабільності і економічному розвитку [132; 169; 163]. При цьому, на наш погляд, слід врахувати той факт, що мігранти, які залишили країну, не платять прями податки, отже надходження до бюджету країни знижуються. До того ж, підвищується навантаження на соціальне забезпечення і на працююче населення.

Дослідники наголошують, що високий рівень міграції зазвичай оптимізує розподіл такого фактору виробництва як людський капітал, що сприяє зменшенню міжрегіональних відмінностей, тим самим поліпшується

ефективність ринків праці. Це припущення пояснюється тим, що завдяки міжнародній міграції поліпшується продуктивність праці у приймаючих країнах, тому що робоча сила переміщується у регіони з вищою оплатою праці і де вона є найбільш необхідною і корисною [196, с. 7]. При цьому, покращується передача і обмін знаннями у світових масштабах [163, с. 5]. В кінцевому підсумку не слід забувати і про таку характеристику ринку, як саморегуляція, яка властива і міжнародного ринку праці як складової частини глобального ринку.

Однак, російські вчені Л. Аллахвердієва і В. Габзалілова зазначають, що територіальний розподіл робочої сили може мати позитивний економічний ефект для національного і міжнародного ринків праці лише за умов переміщення надлишку робочої сили з одних регіонів до тих, в яких має місце її нестача. Водночас вони зазначають, що будь-які міграційні процеси, із застереженням на їх добровільний характер, обумовлені причинами економічного характеру [1, с. 305].

На національному ринку праці трудова імміграція може призводити до зниження загального рівня зарплати, оскільки праця мігрантів обходиться дешевше роботодавцям, ніж праця місцевого населення. У більш широкому сенсі, і роботодавці, і місцеві споживачі виграють від притоку дешевої робочої сили (особливо низькокваліфікованої), оскільки товари стають більш конкурентоспроможними завдяки нижчій ціні, створюючи виграв для виробників і споживачів [1, с. 308-309].

Більше того, у довгостроковій перспективі імміграція в певний регіон може сприяти залученню інвестицій, що пов'язано із двома чинниками: по перше, високій концентрації висококваліфікованої робочої сили, по-друге, використання дешевшої праці низькокваліфікованих працівників допомагає збільшити прибутковість бізнесу, що спонукає інвесторів до капіталовкладень, а це, в свою чергу, стимулює зростання виробництва і створює додаткові робочі місця [163, с. 309]. Слід зауважити, однак, що даний процес описується авторами статті без врахування такого важливого

чинника системи економічного зростання ринкової економіки, як зростання купівельної спроможності населення, засноване на стимулюванні попиту, без якого описана модель зростання економіки видається дещо неповною. Іншими словами, міжнародна трудова міграція може стати фактором зростання економіки, але не є достатнім його умовою.

Іноземні вчені відмічають негативний вплив імміграції на зарплату в Німеччині: збільшення кількості іммігрантів на 10 % тягне зниження у зарплаті місцевого населення на менше ніж 1% і не впливає на рівень безробіття. Дагман С, Фабрі С.Ф. та ін., аналізуючи ринок праці у Великій Британії, знайшли, що збільшення кількості іммігрантів на 1 % від місцевого населення тягне за собою збільшення рівня безробіття на 0,17 – 0,22 %. В останні десятиріччя також, зі збільшенням потоків мігрантів пов'язується зростання нерівності доходів у промислово розвинутих країнах [134; 187; 157, с. 2].

Окремо варто дослідити і вплив еміграції населення на країни походження. У європейських державах XVII-XVIII століть еміграція населення частково оцінювалась негативно під впливом доводів меркантилістів, які вважали, що цей процес зменшує економічну і військову складову країни. Однак вже з середини XIX ст. ситуація з міграцією змінилась внаслідок Французької революції і зниження бар'єрів для міграції. Після Другої світової війни еміграція населення негативно сприймалась урядами, які були стурбовані втратою працездатного населення. Однак, оскільки еміграція вважалась тимчасовим явищем, то в основному уряди не приймали активних дій щодо регулювання потоків мігрантів і забезпечення їх прав за кордоном, за виключенням деяких країн, серед яких можна назвати Італію на початку 1960-х рр. У XXI ст. еміграція має великий вплив на економічну, політичну і соціальну складову розвитку країни. Внаслідок отримання грошових переказів мігрантів країнами походження, більшість урядів особливо країн, що розвиваються, не стримують еміграцію і навіть можуть заохочувати. Однак, для багатьох емігрантів ситуація перебування за

кордоном ускладнюється внаслідок причин з обох сторін – як приймаючих, так і країн походження. За кордоном мігранти змушені підкорюватись новим законам і правилам поведінки, тому уряди країн походження повинні регулювати двосторонні відносини з приймаючими країнами за допомогою дипломатичних заходів, що, однак, не завжди відбувається в необхідному обсязі [135, с. 278].

Згідно сучасних теоретичних підходів економічної теорії існує кілька каналів, по яких еміграція може впливати на ринок праці країни походження: еміграція знижує пропозицію робочої сили і робить національний ринок праці більш еластичним, тим самим збільшуючи заробітну плату та знижуючи безробіття. Пояснити такі процеси можливо тим, що частка безробітних або неактивного населення переїжджає за кордон, а також звільняються вакансії, які були зайняті нинішніми мігрантами. За умов, коли для заміщення вакантних посад необхідні працівники з певними навичками або необхідний час, щоб заповнились вакансії, залишені раніше працевлаштованими мігрантами, дефіцит робочої сили може розвинути в деяких сегментах ринку праці. Тим не менш, реальні економічні процеси на ринках праці країн Балтії демонстрували саме зниження рівня безробіття після приєднання до ЄС, що обґрунтовано в підрозділі 2.2.

Однак необхідно зазначити, що міграція була не єдина причина для падіння безробіття в цих трьох країнах – слід брати до уваги також зростаючий внутрішній попит, активізацію торгівлі, вливання коштів з структурних фондів ЄС та кредитну експансію. Збільшення внутрішньої зайнятості і збільшення загальної частки вакантних посад період 2003 – 2007 рр. підтверджується даними з різних джерел. Наприклад, збільшення числа вакантних посад у три рази в будівельному секторі спостерігалось в Латвії в період між 2005 і 2007; в той час як у Литві – більш ніж у десять в період між 2004 і 2007 роками, що призвело до зростання затрат праці на одиницю, викликане зростанням заробітної плати та витрат найму. За офіційними оцінками, ріст реальної заробітної плати протягом чотирьох років (2004-

2007) склав 56% у Латвії, 47% в Литві, 41% в Естонії. Зростання реальної заробітної плати в значній мірі відбувалось разом із зростанням міграційних потоків в Литві, Естонії і особливо Латвії. Зростання заробітної плати відбулось у поєднанні зі зростанням грошових переказів мігрантів і кредитною експансією. Однак при цьому, збільшилися і споживчі ціни – в 2004-2007 загальна інфляція склала 14,1% в Литві, 19,6% в Естонії і 33,2% в Латвії. Для роботодавців умови ринку праці ускладнились, внаслідок чого вони змушені були знизити стандарти найму і збільшити або запланувати збільшення заробітної плати, що призвело до підвищення зайнятості, як в цілому так і окремих груп населення, в тому числі раніше неактивних і безробітних [165].

Окремо варто дослідити суттєвий економічний ефект від міграції як наслідок отримання країною походження грошових переказів. Якщо звернутися до офіційно зареєстрованих грошових переказів мігрантів з країн Балтії, що працюють за кордоном, то можна побачити збільшення цих потоків після вступу до ЄС у 2004 р. Для всіх трьох країн в період з 2004 по 2007 рр. спостерігалось збільшення обсягів грошових переказів, особливо для Литви, з якої виїжджає більше мігрантів у кількісному значенні (рис. 2.1.).

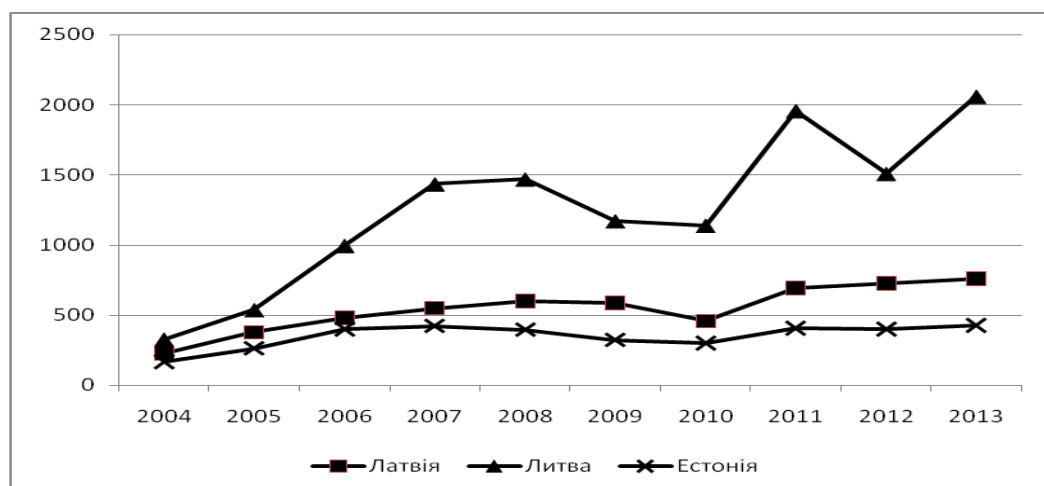

Рис. 2.1. Обсяги грошових переказів мігрантів в країнах Балтії у 2004 – 2013 рр., млн. дол. США [171]

Отримання грошових переказів родинами, що залишилися в країні походження, або їх використання мігрантами, що повертаються, свідчить про

суттєвий економічний ефект від міграції. У дослідженнях доводиться, що близько двох третин мігрантів, що повернулися з Великобританії та Ірландії в країни Балтії використовують іноземні доходи для побутових потреб; майже 30% інвестували в житло, 19% в автомобілі, 22% в інші товари тривалого користування і 11% у сферу освіти. Дослідники доводять роль грошових переказів в поліпшенні стандартів життя в Естонії – як до, так і після вступу в ЄС. Однак, вже з 2008 обсяги переказів істотно знизилися у зв'язку з фінансово-економічною кризою, але при цьому частка домашніх господарств, що зазнають фінансових труднощів значно нижче серед тих, чії члени сім'ї працюють за кордоном. Можливість працевлаштування в приймаючих країнах понизилась у зв'язку з кризою, але більшість балтійських мігрантів у приймаючих країнах вважають, що залишитися набагато безпечніше, ніж повернутися. Це пов'язано з високим рівнем безробіття, величиною зарплат, інфляцією на батьківщині [165].

Таким чином, до позитивних наслідків еміграції працездатного населення слід віднести можливість для країни походження зниження рівня безробіття і підвищення зайнятості, а також зростання зарплати на ринку праці. Грошові перекази мігрантів поліпшують добробут сімей, члени яких працюють за кордоном, стимулюють попит на товари, сприяють інвестуванню.

Також слід відзначити, що існують емпіричні докази як позитивного так і негативного впливу імміграції на національні ринки праці приймаючих країн, і цей вплив є різним для працівників високої і низької кваліфікації, для фірм і найманих працівників, для виробників і споживачів тощо. Цілий ряд наукових досліджень не виявив різко негативного впливу імміграції на рівень заробітної плати і безробіття на національних ринках праці. Ефект впливу на рівень зарплати в конкретному регіоні може мати місце і не тільки внаслідок міжнародної міграції – значні обсяги внутрішньої міграції населення здатні впливати на оплату праці. До того ж, ринки праці не є повністю конкурентними – вони мають певні інституційні обмеження: на них

впливають профспілки і держава, встановлюючи рівень мінімальної зарплати, існують трудові договори [116].

При цьому тенденцією, що мала суттєвий вплив на економіку країн Балтії стала масова еміграція, яка стала однією з причин зменшення населення цих країн від 6 до 14 %, поряд з природним скороченням населення (за виключенням Литви). Сучасні вчені відмічають зниження рівня безробіття і зростання реальної заробітної плати в країнах Балтії внаслідок еміграції населення. На мікроекономічному рівні позитивною тенденцією стало поліпшення менеджменту, умов праці і збільшення інвестицій в людський капітал внаслідок дефіциту робочої сили на ринку праці. Автори відмічають, що у перші два роки після розширення ЄС в 2004 році близько 7% мігрантів з Балтії були або студенти або учні і від 11 до 15% не мали роботи. Отже, робота за кордоном стала важливою для виживання безробітних або потенційних безробітних [165, с. 256 - 266].

Необхідно відмітити, що у довгостроковій перспективі масова еміграція має певні демографічні, соціальні та економічні наслідки для країни. До демографічних варто віднести прискорення старіння населення, оскільки виїжджають в основному люди працездатного віку. До соціальних – збільшення соціального навантаження на працююче населення. Економічні наслідки більш різноманітні і неоднозначні: з одного боку еміграція призводить до витоку працівників різної кваліфікації, що може негативно позначитися на темпах виробництва, науково-технічному прогресі, економічному іміджу країни. Тенденція еміграції молодих і кваліфікованих працівників може негативно вплинути на ринок праці, на якому відчуватиметься брак працівників, особливо тих, хто може додати свій внесок в економіку. З іншого боку – мігранти пересилають на батьківщину грошові перекази, які стають все більш важливою статтею доходу для країн еміграції, особливо враховуючи їх обсяги (аналіз впливу переказів мігрантів проведений в наступному параграфі даного розділу). Також, варто відмітити

позитивний вплив еміграції на індивідуальному рівні, такий як отримання нових навичок і трудового досвіду [44, с. 87].

Таким чином, при уважному вивченні наслідків міграції для країн походження мігрантів і приймаючих країн, можливо виявити як позитивні, так і негативні наслідки для економік. Як свідчить реальна економічна ситуація, практично неможливо регулювати потоки мігрантів в країну і з неї на сто відсотків на регіональному, національному, міжнародному рівнях. У зв'язку з цим, державам, чиї економіки досить сильно втягнуті у процес міжнародної трудової міграції, необхідно враховувати як особливості національного ринку праці, так і тенденції на світовому ринку праці. Також, для того, щоб проводити виважену міграційну політику, урядам необхідно створювати максимально умов для використання позитивних наслідків від еміграції громадян своєї країни.

В період поточної світової фінансово-економічної кризи у світі відбулось уповільнення темпів приросту міжнародних мігрантів. В приймаючих країнах трудові мігранти першими страждають від втрати роботи, що пов'язано з протестами місцевого населення проти міграційної політики урядів приймаючих країн, зокрема проти прийому на роботу іноземних громадян, як наприклад, відбулося у Великобританії на початку 2009 року. В певних випадках посилення контролю імміграційних потоків необхідно, у той же час економіки приймаючих країн залежать від притоку іноземної робочої сили і закриття кордонів для мігрантів може мати різні наслідки. Зазвичай у періоди економічної рецесії, країни, що приймають мігрантів, впроваджують більше обмежень на в'їзд іноземних працівників з метою захисту національних працівників і зниження конкуренції між ними і іноземними працівниками.

Заради контролю і оптимізації кількості мігрантів, що прагнуть оселитися в приймаючій країні, держава використовує імміграційну політику. Вона має на меті, з одного боку, попередження проникнення великої кількості осіб працездатного віку на національний ринок праці, з

іншого, заохочення до в'їзду трудових мігрантів саме тих кваліфікацій, рівня освіти і віку, що потребує держава. В періоди гострої необхідності у заохоченні трудових ресурсів, держава проводить відкриту політику. Навпаки, коли, національний ринок праці потребує захисту, держава встановлює квоту на в'їзд мігрантів або використовує інші заходи з метою зменшення притоку кількості іммігрантів в країну [42, с. 165].

Щоб посилити обмеження для мігрантів, приймаючі країни можуть запроваджувати різні обмеження [120, с. 317-319]:

- вимагати від потенційного іммігранта мати запрошення на роботу, особливо це стосується категорій мігрантів, на яких існує низький попит;
- країни з бальною системою приймання мігрантів (Австралія, Канада, Велика Британія) можуть підвищувати кількість балів, необхідну для в'їзду в країну;
- зменшувати квоти в'їзду кількості мігрантів;
- заохочувати зворотну міграцію в країни походження;
- штучно ускладнювати процес подовження терміну перебування на території країни і процес отримання віз на в'їзд членів родини, тощо.

З 2009 року деякі з приймаючих країн (Іспанія, Італія, Велика Британія, Чеська Республіка, Австралія) зменшили квоти і посилили інші бар'єри в'їзду мігрантів, а також запровадили програми повернення мігрантів на Батьківщину, надавши грошову допомогу, при цьому не забороняючи їм повернутися в приймаючу країну через декілька років. Південна Корея, Таїланд, Малайзія, Казахстан тимчасово заборонили видачу віз низькокваліфікованим робітникам.

Однак, дослідники відмічають, що такі заходи підвищують безробіття серед мігрантів, негативно впливають на права мігрантів і їх соціальний захист і не вирішують проблем, пов'язаних з міграцією. До того ж, більш жорсткі заходи імміграційної політики можуть збільшувати потоки

нелегальних мігрантів. Слід додати, що в будь-який період, держава стикається з проблемою інтеграції іммігрантів у суспільство приймаючої країни. Часто нові члени суспільства стикаються з проблемами в економічній, соціальній і політичній сферах – дискримінацією і маргіналізацією, з низкою проблем на ринку праці, тощо. Як зазначає І.М. Грабинський, багато країн, на ринках праці яких зросла питома вага іноземних працівників, впроваджують політику адаптації мігрантів, що є адекватною і ефективною мірою за умов зростання міграційних потоків [11].

Незважаючи на рецесію, процес глобалізації продовжується і безсумнівно призведе до збільшення чисельності міжнародних мігрантів в подальшому. За прогнозами Міжнародної організації з міграції [198], внаслідок збільшення демографічних відмінностей, змін кліматичних умов, нової політичної і економічної динаміки, технологічних революцій, і соціальних комунікацій до 2050 року кількість мігрантів у світі може скласти 405 млн. осіб. Можливо, виникнуть нові центри тяжіння мігрантів. В будь-якому випадку, урядам як приймаючих країн, так і країн походження необхідно оцінити вплив кризи на міграцію і бути готовими до нових тенденцій в міжнародній міграції, беручи до уваги не тільки короткострокову перспективу. У таких умовах, приймаючим країнам потрібно провадити ефективну політику захисту прав міжнародних мігрантів комплексні заходи з кооперації з країнами походження і враховувати, що після поліпшення економічної ситуації виникне потреба в залученні іноземних працівників [120, с. 319].

Наслідки міжнародної трудової міграції у країнах ЄС пов'язані з соціально-економічними, етнічними, культурними та іншими проблемами прибуття і перебування мігрантів на території ЄС. З'ясування особливостей масової міграції до країн Європи і проблем, пов'язаних з цим явищем, автором виконане шляхом вивчення останніх робіт ряду авторів, в яких аналізується дана проблематика [61, с. 30-31; 62, с. 87-88; 197, с. 1253]:

1) Внаслідок масової міграції виникають етнічні проблеми, такі як радикалізм і навіть тероризм – з боку мігрантів, і екстремістські та неонацистські настрої – з боку місцевого населення. Іммігранти формують свої етнічні групи (клани), зберігаючи упродовж тривалого періоду традиції рідної країни, на відміну від США, де вже друге покоління, тобто діти мігрантів вважаються корінним населенням;

2) Більшість місцевого населення негативно налаштована проти іммігрантів, особливо тих, що походять з країн, які не є членами ОЕСР, з іншого культурного середовища або іншої расової приналежності; ці настрої відображаються у суспільній думці і популярній пресі. Іноземці не завжди справляються з мовним бар'єром, виглядаючи «чужинцями». Негативне сприйняття з боку місцевого населення посилюється існуючим стереотипом, що іммігранти відбирають робочі місця у корінних жителів ЄС;

3) Лише частина прибулих мігрантів знаходять роботу на ринку праці, серед них біженці, шукачі притулку, члени сімей, нелегальні мігранти, які не володіють певним рівнем освіти і навичками, що потрібні працедавцям. Це призводить до зростання рівня безробіття в європейських країнах, який удвічі вищий серед іммігрантів з третіх країн, ніж серед громадян ЄС;

4) Прагнучи заощадити кошти, підприємства використовують робочу силу нелегальних мігрантів, частково впливаючи на ріст тіньової економіки в ЄС, що, по оцінкам, коливається від 7 до 16% ВВП. Але запровадження жорстких мір регулювання в'їзду низькокваліфікованої робочої сили провокує збільшення нелегальних мігрантів в європейських країнах. Підвищення контролю і в'їзних бар'єрів не вирішує проблеми і не звертає увагу на саме причини збільшення міграції, навпаки провокує криміналізацію суспільства і порушення прав людини.

Таким чином, міжнародна трудова міграція відкриває нові можливості для соціально-економічного розвитку приймаючих країн-членів ЄС, разом з тим, провокує велику кількість проблем як на рівні суспільства, так і держави. Сучасний етап інтеграційних процесів в ЄС супроводжується

стрімким розвитком зовнішніх міграційних процесів, тому впровадження єдиної міграційної політики ЄС повинно відбуватися з урахуванням проблем, що пов'язані з масовими потоками іммігрантів у європейські країни, наслідків фінансово-економічної кризи, існуючих тенденцій європейських ринків праці та реальних потреб цих ринків у робочій силі [121, с. 131].

2.2. Соціально-економічні чинники міграційного процесу в країнах ЄС

Як зазначалось у першому розділі, з розширенням Євросоюзу в 2004 і 2007 роках міграційні потоки збільшилися, що було очікуваною тенденцією. Логічно припустити основними причинами цього різницю в доходах між новими країнами-членами ЄС і старими, тобто ЄС-15. Також суттєвим чинником став і процес соціально-економічної трансформації першої групи країн, при цьому необхідно додати, що важко оцінити прямий вплив розширення Євросоюзу на міграцію, по-перше, у зв'язку з обмеженістю статистичних даних, по-друге, різницею в показниках, що надаються окремими країнами [149], до того ж на практиці важко оцінити саме трудову міграцію. Тим не менш, статистичні дані Євростат свідчать про збільшення кількості емігрантів з нових країн-членів ЄС.

В основі еміграції з кожної країни безсумнівно лежать свої різноманітні і глибинні причини, водночас, цей процес має і спільні риси для вказаної групи країн. До тих загальних причин еміграції, що були вказані вище додамо і більш конкретні: зміна законодавчої бази ЄС у сфері міграції, відкриття кордонів для безперешкодного пересування громадян ЄС, дозвіл на вільний в'їзд трудових мігрантів Ірландією, Великою Британією, Швецією, різниця в рівні життя. Рішення емігрувати також залежить від поєднання різних чинників, таких як відсутність соціальної безпеки та правосуддя, низький рівень довіри до держави, а також кращі можливості для роботи за кордоном [166, с. 275].

Окремо слід відзначити такий фактор глобального міграційного процесу як зниження народжуваності у розвинутих країнах Європи і Північної Америки, які стали приймаючою стороною для потоків мігрантів із країн, що розвиваються. З 2002 по 2013 роки показник фертильності (сумарний коефіцієнт народжуваності) по країнах ЄС-27 коливався від 1,45 до 1,55. Лише в двох країнах він перевищив 2 – у Франції і Ірландії [140]. Сумарний коефіцієнт народжуваності є основним індикатором фертильності і дорівнює кількості дітей на одну жінку, якщо вона досягла дітородного віку. Для нормального відтворення населення необхідно, щоб цей коефіцієнт був на рівні приблизно 2,1, у такому разі кількість населення буде зберігати постійний рівень за відсутності зовнішньої міграції. Якщо показник дорівнює менше 1,3 дитини на одну жінку, то це загрожує не тільки нормальному відтворенню населення, але і збереженню нації у довгостроковій перспективі [139, с. 28].

Внаслідок зниження темпів народжуваності зменшується кількість людей працездатного віку (15 – 65 років). Іноземні і вітчизняні дослідники прогнозують, що така ситуація спровокує збільшення попиту на послуги охорони здоров'я і організації дозвілля, що, в свою чергу, буде потребувати більше робочої сили у цих галузях [62, с. 85; 133, с. 5]. Стрімке старіння населення стало справді важливою проблемою європейських держав, адже постійно збільшується кількість людей пенсійного віку внаслідок збільшення тривалості життя. Серед усіх європейських країн у 2012 році очікувана тривалість життя збільшилася до 79 років порівняно з 2001 роком, коли вона складала 73,7 років. У 2012 році цей показник дорівнював 78,9 років серед населення країн ЄС-27 [126; 143]. Згідно розрахунків Європейської Комісії, в 2000 році ЄС витратив 10,4% свого ВВП на пенсійне забезпечення. За останні 50 років очікувана тривалість життя збільшилася на 10% як для чоловіків, так і для жінок в усіх країнах ЄС-27. Це пов'язано зі зниженням смертності населення, підвищенням стандартів життя – якості охорони

здоров'я і соціального захисту. Очікується, що така тенденція зберігатиметься і в майбутньому [143].

Провідну роль відіграє демографічний фактор, що має пряму проекцію в економічну сферу, визначає собою позаполітичну складову, яка обумовлює і в значній мірі генералізує тенденції сучасного міграційного потоку. Нагальна економічна необхідність диктує ступінь лібералізації в сфері міграційної політики більшості країн-реципієнтів ЄС на різних етапах їх сучасного розвитку, яку економісти відмічають у своїх дослідженнях. При цьому, економічне зростання напряду обумовлює і приріст міграційних потоків, а рецесія – їх відносне зниження. Однак, глобальна тенденція залишається незмінною – економіка сучасних розвинутих держав потребує праці мігрантів у низці галузей народногосподарського комплексу [45, с. 341].

Отже, старіння населення Європи і скорочення його чисельності обумовлені низьким рівнем фертильності і зростаючою тривалістю життя. Одним з ключових факторів, що визначає зростаючу потребу розвинутих країн у залученні іноземної робочої сили (головних реципієнтів мігрантів), серед яких і Європейські держави, є демографічна ситуація. Такої думки дотримуються автори [22, с. 130-132; 62, с. 86; 197, с. 1250;] і цілком імовірно, економічний тягар від старіння населення, що викликаний демографічними проблемами Європи, також частково може бути знижений за рахунок надходження зовнішніх трудових ресурсів, необхідних для компенсації скорочення власної робочої сили.

За останні 10 років географія країн-донорів, з яких працівники їдуть до ЄС, дещо змінилася, відображаючи такі тенденції: по-перше, відбулася диверсифікація районів еміграції з Центральної та Східної Європи, Азії, Африки, Центральної та Латинської Америки до ЄС. По-друге, Україна і Російська Федерація посідають провідні позиції по кількості емігрантів в країни ЄС. Наприклад, українські мігранти займають перше місце по

кількості серед всіх мігрантів в Чеській республіці, друге – в Болгарії, Греції, Угорщині, Польщі.

Особливий інтерес для дослідження представляє аналіз міжнародної міграції в країнах Балтії, оскільки в цих країнах пройшли глибокі трансформаційні зрушення економічних систем: від існування в складі Радянського Союзу до повної економічної інтеграції в ЄС (валютного союзу). В період з 2001 по 2013 рр. спостерігається значна флуктуація показників відтоку громадян з країн Балтії (рис. 2.2).

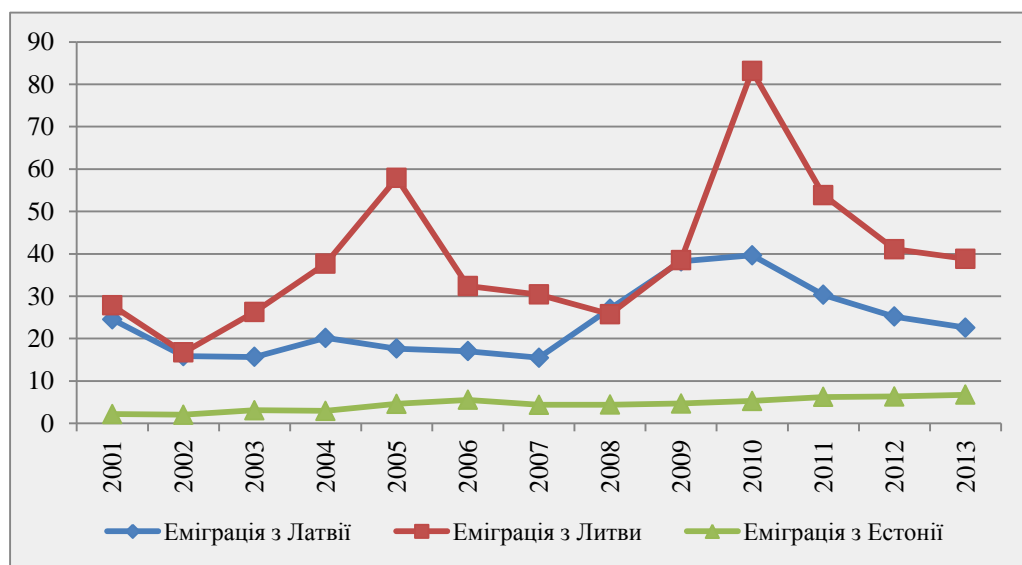

Рис. 2.2 Динаміка еміграції з країн Балтії, тис. людей [143]

Дослідники відмічають економічне зростання упродовж 2004 – 2008 років після приєднання Естонії, Латвії, Литви до ЄС, що було викликане фінансовою допомогою з боку структурних фондів Союзу, перевагами спільного ринку і високим внутрішнім попитом у зв'язку з бурхливим розвитком будівництва [12; 165]. Однак, вже в 2009 відбулося різке падіння ВВП країн Балтії, що було пов'язано із зменшенням зовнішньоторговельних операцій, у тому числі експорту, зниженням інвестиційних потоків і грошових переказів мігрантів. Тим не менш, в 2011 році зростання ВВП відновилося і в 2012 р. дорівнювало майже рівнів 2008 року. Подальше зростання ВВП країн Балтії у 2012-2013 рр. пов'язано із поживленням

ділової активності, зростанням приватного споживання, збільшенням експорту (рис. 2.3).

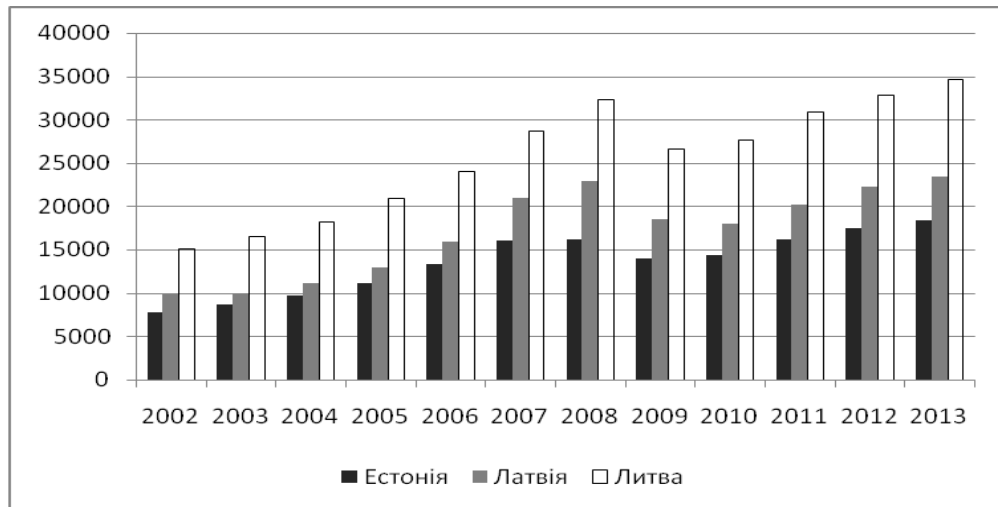

Рис. 2.3. ВВП у ринкових цінах в Литві, Латвії, Естонії у 2001 – 2013 рр., млн. євро [143].

На ринках праці країн-членів ЄС існують суттєві дисбаланси, які тільки посилюються з початком фінансово-економічної кризи. Рівень безробіття продовжує зростати і у 2014 р. склав 10,2% порівняно з 9% у 2009 р. Єврозона теж демонструє не кращі показники – тут рівень безробіття у 2014 р. був на відмітці 11,6% порівняно з 9,6% у 2009 р. При цьому, в країнах ЄС існує потреба у висококваліфікованій робочій силі, з одного боку, і нестача працівників низької кваліфікації, з іншого. Отже, залучення додаткової робочої сили є певним покращенням ситуації для країни ЄС [143].

Однією з найвищих в Європейському Союзі є еміграційна ставка в Литві. Близько 600 тис. чоловік емігрували з Литви з моменту здобуття незалежності в 1990 році, і з тих пір їх число зростає, особливо після вступу країни в ЄС в 2004 році (табл. 2.1.). Основна тенденція полягає в тому, що країна втрачає високий відсоток населення працездатного віку і більшість емігрантів знаходяться в молодому віці, до того ж велика частина з них мають вищу освіту. Серед тих, хто емігрував у 2011 році, більше третини (33,7%) були у віці від 25 до 35 років.

В період з 2004-2009 роки, в середньому 16 тис. осіб емігрували з Литви щорічно. У 2010 це число збільшилося в кілька разів: більше, ніж 83

тис. осіб виїхали за кордон, що могло бути пов'язано із специфічними факторами міграції, такими як, наприклад, введення обов'язкового медичного страхування в Литві в 2010 році, що імовірно підштовхнуло емігрувати тих громадян країни, які збирались це зробити або зареєструвати факт еміграції тих, хто перебував на території інших держав тимчасово. Також на еміграцію населення вплинуло зростаюче безробіття на 8% у 2009 р. і ще на 4% у 2010 році, коли цей показник дорівнював найвищого значення 17,8% за попередні двадцять років [177; 186].

Подальше зменшення еміграційних і збільшення імміграційних потоків у Литві відбувається під впливом економічного зростання, поліпшенням ділової активності і ситуації на ринку праці. Так, за період з 2010 по 2014 роки обсяг прямих іноземних інвестицій в країну збільшився на 20%, зростання доходів від експорту відбулося майже на 56%, а безробіття скоротилось на 44,6% [162; 177; 186]. Найбільша кількість литовців прямують до Великої Британії (табл. 2.1). На сучасному етапі Лондон входить в десятку міст з найбільшим населенням громадян Литви. На нашу думку, введення євро, що дає литовцям можливість наочно порівняти рівень цін і заробітних плат у себе на батьківщині і в тих країнах, куди вирушили громадяни Литви, тільки посилить еміграційні настрої 2015-2016 рр.

Таблиця 2.1

Географічна структура еміграції громадян Литви,
кількість осіб (2014 р.)

Країни, до яких найбільше мігрують громадяни Литви	Кількість мігрантів
Велика Британія	17929
Норвегія	5420
Ірландія	1766
Данія	1448
Швеція	1155
Нідерланди	858
Італія	368
Бельгія	273

Джерело: [143]

Ситуація в Латвії дещо схожа з литовською. Перша суттєва хвиля еміграції з Латвії відбулась в 2004 році, коли країна вступила до Європейського Союзу. В основному то були працівники середньої кваліфікації з сільської місцевості, де рівень безробіття був найвищим, які їхали до Великобританії та Ірландії. За даними Євростат, у 2004-2009 роках 28 тис. осіб емігрували з країни, однак, цей показник може бути вищим, оскільки більшість емігрантів не заявляють про свій від'їзд [136; 143]. У 2010 р. за кордон поїхали більше 10 тис. осіб. Латвія найбільше постраждала від кризи, відреагувавши падінням ВВП на 22%, що особливо проявилось у 2009 – 2010 рр. внаслідок проблем у фінансовій сфері країни. Основним напрямом еміграції залишається Велика Британія (табл. 2.2) [143].

Таблиця 2.2

Географічна структура еміграції громадян Латвії,
кількість осіб (2014 р.)

Країни, до яких найбільше мігрують громадяни Латвії	Кількість мігрантів
Велика Британія	6268
ФРН	2066
Норвегія	1294
Ірландія	1177
Нідерланди	623
Швеція	599
Фінляндія	198

Джерело [143]

В Латвії спостерігається скорочення чисельності та старіння населення, отже високі темпи еміграції можуть бути небезпечними для соціально-економічної сфери. Однією з ознак сучасної еміграції з Латвії є молодий вік і високий рівень освіти фахівців, що їдуть за кордон, однією з причин цього є втрата довіри до уряду і впевненості в завтрашньому дні. Основною країною призначення є Великобританія, де латиші займають одну з трьох найбільших груп претендентів на роботу.

Однак поліпшення економічної ситуації в країні, а саме зростання ВВП, збільшення кількості робочих місць, підвищення заробітних плат, збільшення доходів від експорту майже на 50%, збільшення активів приватних компаній на 8,4% за період 2010 – 2013 рр. вплинуло на потік емігрантів у бік зменшення майже на 57% в 2013 році порівняно з 2010 р..

Естонія також бере активну участь в міжнародній міграції. У 2007 – 2009 роках іммігрувало в країну в середньому на 2,9% більше, ніж за попередній аналогічний період. Разом з тим, еміграція скоротилась, що було пов'язано із зростанням економіки Естонії, так у 2007 році ВВП дорівнював 16069,4 млн. євро, що було на 20% більше, ніж у 2006 році (табл. 2.3).

Тенденція до еміграції населення оновила у 2010 році внаслідок кризових явищ в економіці Естонії, падіння темпів економічного зростання і проблем на ринку праці. Так, у 2009 році темп падіння ВВП дорівнював 13,95% порівняно з попереднім роком, а безробіття склало 13,8% у 2009, що на 8,3% більше, ніж у 2008 році, і продовжило зростати до 20% у 2010 році [12, с. 123]. У 2011 році за офіційними статистичними даними 4,4% від усіх зайнятих осіб поїхали працювати за кордон (24,9 тис. постійних жителів), що майже в 10 разів більше, ніж у 2000 році, коли за кордоном працювали 2,6 тис. жителів. В 2011 р. в Фінляндії працювала найбільша частка резидентів Естонії 15,1 тис. (61%), 1,9 тис. в Норвегії, 1,5 тис. в Швеції, 1,4 тис. в Росії, 0,7 тис. у Великобританії і 0,6 тис. у Німеччині [185].

В Естонії еміграційна спрямованість має дещо інші пріоритети (табл.2.3). Враховуючи найменше за кількістю населення країни серед країн Балтії, число емігрантів є також найменшим. Фінляндія залишається країною, в яку найбільше мігрують естонці – 77,9% від всіх емігрантів за 2014 рік.

Таблиця 2.3

Географічна структура еміграції громадян Естонії,
кількість осіб (2014 р.)

Країни до яких найбільше мігрують громадяни Естонії	Кількість мігрантів
Фінляндія	5856
Норвегія	624
Швеція	547
Данія	209
Бельгія	148
Ірландія	125

Джерело [143]

Географічна спрямованість еміграції естонців зумовлена географічною близькістю з Фінляндією, схожістю мов, культур та економічних традицій. За даними державного департаменту статистики Естонії, кількість жителів Естонії сьогодні становить 1,28 млн. осіб. Головними чинниками зниження чисельності естонців називаються еміграція і рівень смертності, зростання якої пов'язаний з падінням рівня добробуту естонців. До цих пір з Талліна виїжджають 5 осіб з 1000, з Пярну – 8 [185].

Як і в інших країнах Балтії, у період 2001 – 2014 рр. сальдо міграції було негативним, однак мало тенденції як до зростання так і до скорочення, що пов'язано з високим рівнем безробіття, повільним зростанням ринку праці [143], високими темпами інфляції. Причиною погіршення економічної ситуації також став вступ Естонією у 2011 році в Єврозону і регулювати внутрішні ціни і інші макроекономічні показники виявилось складніше, у тому числі у зв'язку з неможливістю девальвації валюти.

Можемо констатувати, що характерною для всіх країн Балтії є еміграція громадян до країн із значно вищим рівнем доходів. ВВП на душу населення у Великій Британії в 2014 р. становило 40967,70 дол. США, в Фінляндії 38837,11 дол. США. В той час як в Естонії, Латвії та Литві цей

показник становить 12348,08 дол., 9973,57 дол., 11073,88 дол. відповідно [189].

Відмітимо, що більшість досліджень звертаються до аналізу причин, наслідків імміграції та імміграційних потоків з використанням різних методологій. На наш погляд, не зважаючи на велику кількість існуючих досліджень, недостатня увага приділена чинникам міжнародної еміграції саме в сучасних умовах, що є дуже актуальним питанням для країн, які втрачають працездатне населення внаслідок від'їзду молодих спеціалістів за кордон і природного скорочення населення. Отже, в контексті визначення засад міжнародної трудової міграції в країнах ЄС фокус нашої уваги збузився до визначення соціально-економічних чинників еміграції з Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Угорщини, Словенії. У підрозділах 1.2 і 1.3 виокремлено основні чинники міжнародної міграції і проаналізовано відповідні емпіричні дослідження. Також обґрунтовано висновок про те, що основними чинниками еміграції є причини соціально-економічного характеру, які безпосередньо впливають на рішення про міграцію і, в свою чергу, на кількість мігрантів.

З метою визначення основних соціально-економічних чинників, що впливають на динаміку міграційних потоків доцільним вбачається застосування інструментарію економетричного моделювання на даних тих країн Європейського Союзу, економічні передумови розвитку яких є найбільш конгруентними з особливостями розвитку України. Це дозволить певним чином оцінити можливі наслідки впливу вступу України в ЄС на ринок праці.

Особливістю сформованої вибірки є збалансована панельна структура даних за період 2001-2012 рр., з інтервалом в 1 рік, загальний обсяг спостережень складає 72 одиниці. Об'єктами дослідження були обрані такі країни як Естонія, Латвія, Литва, Польща, Угорщина, Словенія. Основним джерелом даних стали статистичні бази Євростат [143].

Як вже було зазначено у підрозділі 1.3, певні особливості панельної структури даних вимагають використання спеціальних методів економетричного дослідження, оскільки при побудові моделей аналізу подібних даних необхідність врахування індивідуальних особливостей об'єктів призводить до того, що найбільш ефективні методи оцінювання виявляються неспроможними, а дієві методи дають неефективні оцінки коефіцієнтів регресійних співвідношень.

Дотримуючись алгоритму визначення найкращої специфікації моделі панельних даних, слід проаналізувати допоміжні рівняння регресії, а саме:

- модель об'єднаних даних (*pooled*), що не враховує панельної структури даних та оцінює коефіцієнти регресії однокроковим методом найменших квадратів (МНК);

- модель з детермінованими індивідуальними ефектами (*Fixed effects, FE*), результати оцінок коефіцієнтів якої обумовлені суттєвим впливом індивідуальних особливостей об'єктів спостереження. В процесі оцінки відбувається видалення індивідуальних характеристик, за допомогою процедури переходу до середніх за часом значень („demeaning”);

- модель з випадковими індивідуальними ефектами (*Random effects, RE*), яка є компромісом між регресією об'єднаних даних та регресією з фіксованими ефектами, і дозволяє ввести до моделі константу для кожного об'єкту вибірки.

Метою моделювання є виявлення найбільшого впливу макроекономічних чинників на кількість емігрантів з країни. У дослідженні припускається, що на кількість емігрантів з вищезазначених країн впливають економічні (ВВП на душу населення, рівень безробіття, індекс споживчих цін, мінімальна заробітна плата), соціальні (видатки на соціальний захист) і демографічні чинники (динаміка населення, коефіцієнт фертильності). В основі побудування моделі – теорія «push – pull», яка розмежовує фактори еміграції та імміграції, а також неокласична теорія, яка робить акцент на різниці в заробітній платі між регіонами. Отже, згідно теорії «push – pull» і

неокласичної теорії міграції очікується, що економічні фактори мають виявитися найвпливовішими на кількість емігрантів з країни. Відзначимо також, що дослідження чинників міграції на основі цих теорій проводилось українськими і зарубіжними авторами [5; 163].

Враховуючи вищезазначене, вихідна модель має наступний узагальнений вигляд:

$$Emigr_{it} = \alpha + \beta_1 GDP\_p_{it} + \beta_2 Unemp_{it} + \beta_3 Pop\_net_{it} + \beta_4 HICP_{it} + \beta_5 Wage + \beta_6 Soc\_ex_{it} + \beta_7 Fert_{it} + v_{it} \quad (2.1)$$

де $Emigr$ – натуральний логарифм кількості емігрантів з країни, од.; α – вільний член, який відображає вплив пропущених або змінних, які не включенні в спостереження; GDP_p – натуральний логарифм ВВП на душу населення, євро; $Unemp$ – рівень безробіття, %; Pop_net – сальдо природного приросту/ скорочення населення, чол.; $Wage$ – мінімальна заробітна плата, євро; Soc_ex – видатки на соціальний захист, євро; $Fert$ – коефіцієнт фертильності, од.; i – номер об'єкту (країни), $i = 1, \dots, 6$; t – часова змінна; v_{it} – стандартна помилка.

Зауважимо, що змінні кількості емігрантів з країни та ВВП на душу населення були прологарифмовані з метою підвищення нормальності розподілення залишків та мінімізації стандартних помилок моделі. Окремо слід зазначити, що у зв'язку із наявністю проблеми мультиколінеарності та непропорційно великою кількістю змінних по відношенню до кількості спостережень на одну одиницю об'єкта, представлена модель (2.1) була проаналізована у 3 специфікаціях, а саме:

$$\ln Emigr_{it} = \alpha + \beta_1 \ln GDP\_p_{it} + \beta_2 Unemp_{it} + v_{it} \quad (2.2)$$

$$\ln Emigr_{it} = \alpha + \beta_4 HICP_{it} + \beta_5 Wage + \beta_6 Soc\_ex_{it} + v_{it} \quad (2.3)$$

$$\ln Emigr_{it} = \alpha + \beta_3 Pop\_net_{it} + \beta_7 Fert_{it} + v_{it} \quad (2.4)$$

Проаналізуємо результати емпіричної верифікації моделі впливу ВВП на душу населення і рівня безробіття на кількість емігруючих з країни (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Коефіцієнти специфікації моделі (2.2) та їх статистична оцінка

Параметри моделі	Pooled	Random effects	Fixed effects
	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)
lnGDP_p	0,142514 (0,3057)	2,55217 (5,371) ***	3,25043 (7,086) ***
Unemp	0,0824640 (2,324)**	0,043435 (2,107) **	0,044403 (2,415)**
Константа	7,39439 (1,674)*	-13,8594 (-3,168) ***	-20,1449 (-4,793)***
Лог. правдоп.	–	-126,1235	–
R^2 _{скоригований}	0,067096	–	0,80262
$F_{\text{стат.}}$ (p-value)	3,553223 (0,033982)	–	37,17820 (0,000) ***

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1.

Джерело: розраховано автором.

Для визначення найбільш адекватної моделі здійснимо попарне порівняння оцінених моделей:

- 1) порівнюючи регресійну модель з фіксованими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Вальда щодо рівності нулю всіх індивідуальних ефектів зазначимо, що тестова статистика $F(5, 64) = 45.99$, $\text{prob} > F = 0,0000$. Оскільки p -рівень $< 0,01$, то основна гіпотеза відхиляється. Таким чином, робимо висновок, що регресійна модель з фіксованими ефектами краще підходить для опису даних, ніж модель наскрізної регресії;
- 2) порівнюючи регресійну модель з індивідуальними випадковими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Бройша-Пегана щодо оцінки панельної компоненти свідчить про більш високу статистичну достовірність моделі із випадковими ефектами ($LM = 94,9942$, p -рівень $= P(\chi^2\text{-квадрат}(1) > 94,9942) = 1,90947e-022$);
- 3) Тест Хаусмана дозволяє зробити вибір між RE-моделлю та FE-моделлю. В даному випадку $N = 22,0369$, p -рівень $= \text{prob}(\chi^2\text{-квадрат}(2))$

$> 22,0369) = 1,63965e-005$. Це свідчить про те, що модель з фіксованими ефектами найкраще апроксимує представлені дані.

Таким чином, оцінюючи вплив ВВП на душу населення та рівня безробіття на кількість емігруючих з Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Угорщини, Словенії, можна зазначити, що виявлено пряму залежність між даними макроекономічними чинниками та еміграцією. Це підтверджує тезу, що підвищення загального рівня добробуту в європейських країнах-донорах сприяє збільшенню кількості виїжджаючих за кордон, оскільки зростають доходи, частина з яких може бути вивільнена на оформлення документів, переїзди, отримання більш гідних умов проживання, культурну адаптацію (курси іноземної мови, курси підвищення кваліфікації чи її підтвердження) тощо. При цьому, наявність прямого зв'язку між рівнем безробіття та кількістю емігруючих свідчить про те, що незбалансованість на ринку праці країни-донора та хронічне безробіття спонукає людей шукати кращі умови працевлаштування, що збігається з основними теоретичними припущеннями.

Статистичні оцінки впливу ВВП на душу населення та рівня безробіття по окремим країнам ЄС, отримані на основі застосування методу 1МНК, представлені в табл.2.5

Таблиця 2.5

Коефіцієнти моделі (2.2) та їх статистична оцінка для країн вибірки

Країна	Незалежні змінні, коефіцієнт (t-статистика)		R ²	F _{стат.} (2, 9) (p-value)
	GDP_p	Unemp		
Естонія	2,649865 (8,84)	0,042436 (3,37)	0,8971	39,21 (0,000)
Латвія	0,6298871 (2,06)	0,067998 (4,91)	0,739	12,77 (0,002)
Литва	3,62039 (8,90)	0,11241 (6,50)	0,9091	45,01 (0,000)
Польща	7,2669 (2,94)	0,02173 (0,29)	0,827	21,64 (0,000)
Угорщина	0,34138 (0,26)	0,31092 (7,23)	0,897	39,59 (0,000)
Словенія	4,26227 (5,52)	0,06443 (1,16)	0,77	15,28 (0,001)

Джерело: розраховано автором

На основі даних таблиці можна зробити висновок, що для Естонії, Латвії, Литви, Польщі та Словенії більш впливовим чинником міграції виявився рівень ВВП на душу населення. В свою чергу зростання рівня безробіття найбільше сприяло міграції в Угорщині. Значення R^2 та F-статистики свідчать про статистичну надійність отриманих оцінок.

Проаналізуємо результати емпіричної верифікації моделі впливу соціальних видатків, рівня цін та мінімальної заробітної плати на кількість емігруючих з країни (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Коефіцієнти специфікації моделі (2.3) та їх статистична оцінка

Параметри моделі	Pooled	Random effects	Fixed effects
	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)
НІСР	0,0254 (3,940)***	0,02460 (3,838)***	0,02166 (2,925)***
Wage	0,0128 (4,568)***	0,00119 (0,580)	0,0007 (0,339)
Soc_ex	-0,0019 (-4,673)***	0,0000 (-0,0172)	0,00019 (0,476)
Константа	6,6705 (9,601)***	6,5164 (11,39)***	6,61864 (15,10)***
Лог. правдоп.	–	-103,571	–
R^2 скоригований	0,3357	–	0,8183
$F_{\text{стат.}}$ (p-value)	12,9616 (0,000)	–	40,992 (0,000)***

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1.

Джерело: розраховано автором.

Для визначення найбільш адекватної моделі здійснимо попарне порівняння оцінених моделей:

- 1) порівнюючи регресійну модель з фіксованими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Вальда щодо рівності нулю всіх індивідуальних ефектів зазначимо, що тестова $F(5, 63) = 57,09$, $\text{prob} > F = 0,0000$. Оскільки p-рівень $< 0,01$, то основна гіпотеза відхиляється. Таким чином, робимо висновок, що регресійна модель з фіксованими

- ефектами краще підходить для опису даних, ніж модель наскрізної регресії;
- 2) порівнюючи регресійну модель з індивідуальними випадковими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Бройша-Пегана щодо оцінки панельної компоненти свідчить про більш високу статистичну достовірність моделі із випадковими ефектами ($LM = 124,821$, p -рівень $= P(\chi^2(1) > 124,821) = 5,56909e-029$);
- 3) Тест Хаусмана дозволяє зробити вибір між RE-моделлю та FE-моделлю. В даному випадку $N = 4,17282$, p -рівень $= \text{prob}(\chi^2(3) > 4,17282) = 0,243397$. Це свідчить про те, що модель з випадковими ефектами найкраще апроксимує представлені дані.

Таким чином, враховуючи результати моделювання, доходимо висновку, що зростання рівня цін призводить до активізації міграційних процесів, при цьому нівелюється вплив мінімальної заробітної плати та соціальних виплат в країнах вибірки.

Нарешті, оцінимо вплив демографічних чинників на динаміку міграційних процесів. Результати економетричного моделювання представлені в табл.2.7

Таблиця 2.7

Коефіцієнти специфікації моделі (2.4) та їх статистична оцінка

Параметри моделі	Pooled	Random effects	Fixed effects
	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)
Pop_net	0,00001 (4,979)***	0,00001 (3,452)***	0,00001 (2,925)***
Fert	-1,8024 (-1,964)*	1,72902 (2,348)**	2,43081 (3,496)***
Константа	12,3060 (9,596)***	7,42588 (6,980)***	6,447 (6,48)***
Лог. правдоп.	–	-105,188	–
R^2 скоригований	0,2448	–	0,7482
$F_{\text{стат.}}$ (p-value)	12,509 (0,00002)	–	31,150 (0,000)***

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1.

Джерело: розраховано автором.

Для визначення найбільш адекватної моделі здійснимо попарне порівняння оцінених моделей:

- 1) порівнюючи регресійну модель з фіксованими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Вальда щодо рівності нулю всіх індивідуальних ефектів зазначимо, що тестова $F(5, 64) = 28,60$, $\text{prob} > F = 0,0000$. Оскільки p -рівень $< 0,01$, то основна гіпотеза відхиляється. Таким чином, робимо висновок, що регресійна модель з фіксованими ефектами краще підходить для опису даних, ніж модель наскрізної регресії;
- 2) порівнюючи регресійну модель з індивідуальними випадковими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Бройша-Пегана щодо оцінки панельної компоненти свідчить про більш високу статистичну достовірність моделі із випадковими ефектами ($LM = 78,5699$, p -рівень $= P(\chi^2(1) > 78,5699) = 7,72158e-019$);
- 3) Тест Хаусмана дозволяє зробити вибір між RE-моделлю та FE-моделлю. В даному випадку $N = 19,992$, p -рівень $= \text{prob}(\chi^2(2) > 19,992) = 4,55812e-005$. Це свідчить про те, що модель з фіксованими ефектами найкраще апроксимує представлені дані.

Отже, враховуючи результати моделювання, доходимо висновку, що збільшення сальдо приросту населення та зростання індексу фертильності сприяє активізації міграційних процесів.

Таким чином, узагальнюючи вищенаведені результати економетричного моделювання впливу макроекономічних, соціальних та демографічних чинників на динаміку міграційних потоків зазначимо, що найбільший статистично значущий вплив здійснюють макроекономічні чинники. Доведено прямий зв'язок між кількістю емігруючих та ВВП на душу населення, рівнем безробіття та індексом споживчих цін. Окрім цього, мають значення і демографічні чинники: збільшення сальдо приросту населення та зростання індексу фертильності сприяють міграції. Однак, не було виявлено зв'язку між міграцією та соціальними видатками, мінімальною

заробітною платою.

Незважаючи на те, що представлені специфікації моделі 2.1 дають значущі результати, необхідно відзначити і недоліки, а саме те, що модель містить тільки виштовхуючі фактори міграції і не надає інформацію про ті, що притягують. Слід зауважити, що також необхідно проаналізувати, в якій мірі економічні показники країн, до яких схильні емігрувати громадяни країн ЄС-6, впливають на цей процес. Згідно статистичних даних, найбільш популярними серед емігрантів є країни ЄС-15 і США. Фокус дослідження зводиться до ЄС-15, отже будуть включені тільки їх показники. Тим самим, включимо до моделі аналізу (2.5) різницю показників:

- $GDPdif$ – Різниця між ВВП на душу населення ЄС-15 і ВВП кожної країни з обраної групи, євро;
- $Wdif$ – Різниця між мінімальною заробітною платою ЄС-15 і мінімальною заробітною кожної країни з обраної групи, євро;
- Soc_dif – Різниця між видатками на соціальний захист ЄС-15 і видатками кожної країни з обраної групи, євро.

Отримаємо модель, яка матиме вигляд:

$$\ln Emigr_{it} = \alpha + \beta_1 \ln GDPdif_{it} + \beta_2 Wdif_{it} + \beta_3 \ln Soc\_dif_{it} + v_{it} \quad (2.5)$$

де $\ln Emigr$ – натуральний логарифм кількості емігрантів з країни, од.; α – вільний член, який відображає вплив пропущених або змінних, які не включенні в спостереження; $\ln GDPdif$ – натуральний логарифм різниці між ВВП на душу населення ЄС-15 і групою країн Естонія, Латвія, Литва, Польща, Угорщина, Словенія, од.; $Wdif$ – різниця між мінімальною заробітною платою населення ЄС-15 і вказаною групою країн євро; $\ln Soc\_dif$ – натуральний логарифм різниці між видатками на соціальний захист населення ЄС-15 і вищезазначеною групою країн, од.; i – номер об'єкту (країни), $i = 1, \dots, 6$; t – часова змінна; v_{it} – стандартна помилка.

Зауважимо, що змінні різниці ВВП на душу населення та різниці у соціальних видатках були прологарифмовані з метою підвищення

нормальності розподілення залишків та мінімізації стандартних помилок моделі.

Проаналізуємо результати емпіричної верифікації моделі (2.5) на кількість емігруючих з країни (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Коефіцієнти специфікації моделі (2.5) та їх статистична оцінка

Параметри моделі	Pooled	Random effects	Fixed effects
	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)	Коефіцієнт (t-статистика)
lnGDPdif	5,4520 (2,442)**	-0,46061 (-0,2746)	-1,39323 (-1,123)
Wdif	-0,00829 (-4,726)***	-0,002971 (-2,007)**	0,002264 (1,618)*
lnSoc_dif	3,59764 (2,173)**	5,30563 (4,498)***	4,80780 (5,455)***
Константа	-72,0548 (-4,972)***	-30,7176 (-2,859)***	-20,1084 (-2,619)**
Лог. правдоп.	–	-126,1235	–
R^2 скоригований	0,37014	–	0,87520
$F_{\text{стат.}}$ (p-value)	14,9079 (0,0000)	–	63,241 (0,000)***

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1.

Джерело: розраховано автором.

Для визначення найбільш адекватної моделі здійснимо попарне порівняння оцінених моделей:

- 1) порівнюючи регресійну модель з фіксованими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Вальда щодо рівності нулю всіх індивідуальних ефектів зазначимо, що тестова $F(5, 63) = 56,0407$, $\text{prob} > F = 0,0000$. Оскільки p-рівень $< 0,01$, то основна гіпотеза відхиляється. Таким чином, робимо висновок, що регресійна модель з фіксованими ефектами краще підходить для опису даних, ніж модель наскрізної регресії;
- 2) порівнюючи регресійну модель з індивідуальними випадковими ефектами та наскрізну регресію на основі тесту Бройша-Пегана щодо оцінки панельної компоненти свідчить про більш високу статистичну

достовірність моделі із випадковими ефектами ($LM = 110,03$, p -рівень $= P(\chi^2(1) > 110,03) = 9,6526e-026$);

- 3) Тест Хаусмана дозволяє зробити вибір між RE-моделлю та FE-моделлю. В даному $N = 93,1812$, p -рівень $= \text{prob}(\chi^2(3) > 93,1812) = 4,5409e-020$. Це свідчить про те, що модель з фіксованими ефектами найкраще апроксимує представлені дані.

Отже, на основі моделювання було доведено, що найбільший вплив на активізацію міграційних потоків здійснює збільшення різниці в соціальних видатках між країнами Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Угорщини, Словенії та ЄС-15. Менш статистично значущий вплив на збільшення кількості емігруючих здійснює зниження різниці в ВВП на душу населення між країнами (зворотній зв'язок) та збільшення різниці в мінімальній заробітній платі (прямий зв'язок).

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо:

- основні результати дослідження були отримані в процесі аналізу панельних моделей з фіксованими ефектами, що є цілком логічним результатом формування вибірки дослідження з країн, які мають схожі тенденції в економічному розвитку;

- найбільший вплив на міграційні потоки здійснюють макроекономічні (ВВП на душу населення, рівень безробіття, індекс споживчих цін) та демографічні чинники (приріст/скорочення населення, індекс фертильності);

- на основі аналізу чинників Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Угорщини, Словенії на національному рівні не було виявлено залежності між кількістю емігруючих та соціальними показниками (мінімальна заробітна плата, соціальні видатки);

- на основі аналізу впливу диференціації в соціально-економічному розвитку Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Угорщини, Словенії та ЄС-15 було виявлено, що найбільший вплив на активізацію міграційних потоків здійснює збільшення різниці в соціальних видатках між країнами.

Слід звернути увагу на те, що наявність прямого зв'язку між міграцією та рівнем безробіття і різницею в доходах уможливорює емпіричне підтвердження одного з основних постулатів неокласичної теорії макrorівня про те, що міграція виникає в результаті різниці в доходах між регіонами (країнами) і наявністю надлишкової робочої сили в регіоні, звідки їдуть мігранти. Отже, працівники мігрують з регіонів з низьким рівнем заробітної плати і надлишковою робочою силою до регіонів з високою заробітною платою і дефіцитом трудових ресурсів. Таким чином, ціллю мігранта є максимізація своїх доходів і мінімізація витрат.

Таким чином, зазначимо, що в європейських державах існує певний дисбаланс трудових ресурсів, внаслідок чого більш розвинуті країни потребують мігрантів. Водночас, міграція має як позитивні, так і негативні наслідки для приймаючих і країн походження мігрантів. У країнах ЄС-6, у тому числі у країнах Балтії, міжнародна міграція відіграє значну роль у розвитку національної економіки і демографічної ситуації.

2.3. Значення грошових переказів мігрантів для економік країн ЄС

За останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування особливо для економік країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Дослідники відмічають, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію. В останні роки все більшу увагу дослідженню питань міжнародної трудової міграції населення, в тому числі грошових переказів мігрантів, впливу міжнародної трудової міграції на економіку країн, впливу фінансово-економічної кризи процесу міграції та ін., приділяють авторитетні міжнародні організації: ООН, МОМ, МОП, МВФ, СБ, СОТ. Грошові перекази мігрантів допомагають знизити рівень бідності,

стимулюють споживчий попит, за умов сприятливих економічних і політичних умов у державі можуть впливати на зростання виробництва і бути джерелом інвестування, часто ці кошти є також суттєвим фактором оптимізації платіжного балансу багатьох економік [118, с. 66-67; 123, с. 105]. В той же час, деякі дослідження звертають увагу на можливість негативного впливу переказів на реальний курс валют і на економіку в цілому у разі виникнення ситуації, схожої на голландську хворобу, внаслідок отримання країною надлишкових фінансових ресурсів [9; 10].

Особливої уваги заслуговує динаміка грошових переказів мігрантів, в тому числі в період фінансово-економічної кризи. Грошові перекази мігрантів є одним з найважливіших чинників міжнародної трудової міграції, які забезпечують фінансову підтримку сім'ям мігрантів, що залишилися в країні походження, також одним з ключових інструментів економічного розвитку [10, с. 50; 36; 137]. Д. Массей називає гроші, які мігранти переказують або привозять додому, самим очевидним вкладом мігрантів у економіку країни походження [170; 188]. Українські дослідники вказують на появу «міграційного капіталу», який формується переказами мігрантів і складає окрему складову міжнародного ринку капіталу і вагому частину внутрішнього ринку капіталу України [125, с. 385].

Міжнародний Валютний Фонд, у 6-му виданні Керівництва по Платіжному Балансу (КПБ-6), визначає грошові перекази (або приватні перекази) як дохід домашніх господарств у країні походження мігрантів від трудових мігрантів із-за кордону [129].

В платіжному балансі, згідно класифікації КПБ-5 (англ. BPM-5), розробленою Міжнародним валютним фондом в 1993 році, грошові доходи мігрантів відображались у розділі 1 «Рахунок поточних операцій» і 2 «Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій» і визначались як сума грошових переказів працівників, оплата праці працівників і трансферти мігрантів [128, с. 52; 182, с. 2].

Але на практиці при формуванні платіжного балансу виникала низка спірних моментів: недосконалість збору даних і існуючої класифікації трансфертів, переводы мігрантів неоднорідні, однак іноді важко визначити кому саме належить грошовий переказ, існує велика кількість каналів грошових переказів мігрантів, тому офіційна статистика не відображає їх повних об'ємів – частково вони передаються по неофіційним каналам [161]. У зв'язку з цим, в 2005 році Світовим банком і Міжнародним валютним фондом було прийняте рішення про розроблення нової методології КПБ-6, згідно якої виділяють стандартні і додаткові компоненти грошових переказів мігрантів.

До стандартних компонентів («Рахунок поточних операцій») належать [161]:

- оплата праці працівників (англ. compensation of employees) – включає заробітну плату і інші платежі приграничним, сезонним і тимчасовим працівникам, які є нерезидентами країни, в якій був нарахований дохід, а також працівникам-резидентам, які наймані компанією – нерезидентом. Оплата праці працівників враховуються в рахунку «Доходи від інвестицій і оплата праці».
- особисті трансферти (англ. personal transfers) – це всі поточні трансферти в грошовій і натуральній формах, отримані домогосподарствами від нерезидентів або відправлені нерезидентам. Особисті трансферти включені в рахунок «Поточні трансферти». Концепція «особистих трансфертів» замінила концепцію «трансфертів працівників» із методології КБП-5.

Додаткові компоненти – це особисті перекази, загальні перекази і трансферти некомерційних організацій, які обслуговують домогосподарства [129; 161]:

- особисті перекази (англ. personal remittances) – це сума поточних і капітальних трансфертів в грошовій або натуральній формах між домогосподарствами – резидентами і нерезидентами, та оплати

праці працівників з урахуванням податків і інших витрат, пов'язаних з перебуванням в іншій країні.

- загальні перекази (англ. total remittances) – це сума особистих переказів і виплат по соціальному забезпеченню (фондам соціального страхування і пенсійним фондам).
- загальні перекази і трансферти некомерційних організацій, які обслуговують домогосподарства (англ. total remittances and transfers to nonprofit institutions serving households) включають загальні перекази, а також поточні і капітальні трансферти некомерційним організаціям, які обслуговують домогосподарства з будь-якого сектору економіки приймаючої країни.

Серед досліджень грошових переказів мігрантів і їх наслідків для країн-реципієнтів існують два підходи до аналізу: на мікрорівні досліджується ефект від переказів для домогосподарств, на макрорівні відслідковується вплив на економічне зростання, національний дохід, ВВП на душу населення, платіжний баланс країни, ринок праці тощо. Дж. Коен поділяє підходи до дослідження переказів на дві групи: 1) критика переказів – згідно підходів, їх вплив на економіку є негативним, 2) підходи, у яких доводиться і підкреслюється позитивний внесок грошових переказів мігрантів для економіки [137, с. 89].

Згідно Дж. Коен існує досить мало досліджень значення переказів на макрорівні, в основному дослідники роблять акцент на непрямих наслідках міграції таких як «відтік умів», проблема реінтеграції мігрантів, та ін. Тим не менш, навіть при загальному аналізі, вочевидь той факт, що перекази мають дуже суттєвий вплив на макроекономічну ситуацію в країні – як позитивний, так і негативний. Перекази збільшують національний дохід і стають не менш важливими за експорт, туризм і виробництво, держава може використовувати перекази як забезпечення національних позик, деякі країни навіть отримують податок з переказів [137, с. 91-93]. Непрямий внесок переказів полягає у сприянні заощадженням і валютному курсу.

На рівні мікроекономічного аналізу, критика переказів полягає в тому, що по-перше, країни-реципієнти стають залежними, оскільки міжнародна міграція призводить до отримання грошових переказів, на які з часом зростає попит, отже все більше і більше мігрантів залишають країну у пошуках додаткового доходу, тим самим формується порочне коло. По-друге, якщо більшість валюти, що надходить у країну від мігрантів, витрачається на поточне споживання, то це може мати руйнівну силу для економіки. По-третє, надлишкові надходження переказів здатні посилювати нерівність доходів у суспільстві між домогосподарствами, які їх отримують, і тими, що не мають цих надходжень. До того ж, перекази можуть спричиняти зростання інфляції і міграція взагалі негативно впливає на ринок праці – країни походження рано чи пізно відчують нестачу робочої сили певної кваліфікації внаслідок міграції. Прихильниками такої точки зору доводять, що бажання отримати додатковий дохід штовхає переважно чоловіків на заробітки, що негативно позначається на жінках – навантаження по підтримці домогосподарства на них збільшується, часто грошових переказів ледь вистачає на поточні витрати, також в деяких випадках жінки вимушені покривати нестачу робочої сили на ринку праці [137, с. 93-95].

Фокус позитивного бачення грошових переказів мігрантів на мікрорівні полягає, що вони сприяють соціально-економічному розвитку країн походження і економічному зростанню зокрема. Перекази стають однією з «стратегій виживання». Це фінансові ресурси, яких найбільше потребують домогосподарства в конкретний момент часу, і які покривають поточні витрати, витрати у разі форс-мажору і допомагають заощаджувати на майбутнє. Прагнення отримувати вищу заробітну плату і диверсифікувати ризики штовхає людей працездатного віку мігрувати і переказувати гроші на Батьківщину, що в решті решт допомагає не тільки окремим домогосподарствам, але і економіці в цілому [137, с. 96].

У будь-якому разі, при аналізі необхідно зважувати усі наслідки отримання країнами походження мігрантів грошових переказів, адже невірною буде оцінка тільки мікро- або макrorівня. Так само, як і не варто загострювати увагу лише на позитивних чи негативних результатах отримання переказів для приймаючих країн. Якщо самі мігранти і члени співтовариств мігрантів обирають такий шлях отримання доходу, значить, він, як мінімум, приносить їм користь і допомагає отримувати необхідні блага. Національна економіка відчуває вплив додаткових коштів і реагує по-різному в залежності від політичних, економічних, соціальних умов, що склалися у країні в конкретний період часу.

Які саме наслідки від грошових переказів проявляються для економіки країни походження мігрантів залежить від багатьох чинників – макроекономічних і мікроекономічних: якщо в країні низький рівень доходів і високий рівень бідності, скоріше всього отримані перекази витратимуться на забезпечення поточних потреб, як то споживчі товари, медичні послуги і медикаменти, товари тривалого використання, тощо. Це стимулюватиме попит і, в решті решт, імпорт, що призведе до зниження курсу національної валюти. За умов стабільної економічної ситуації в країні і середнього рівня доходів, грошові перекази мігрантів сприятимуть збільшенню заощаджень і інвестицій, зростанню виробництва, а та частина, що витратиметься, піде на довготермінові проекти, освіту, нерухомість, тощо.

Звернемося до реальних статистичних даних. У 2014 році обсяги грошових переказів мігрантів досягли 583 млрд. доларів США, з яких 436 млрд. було отримано країнами, що розвиваються. Грошові перекази мігрантів стають суттєвим джерелом фінансування економік країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Найбільші потоки переказів прямують до Індії, Китаю, Мексики, Філіппін і Франції. В деяких країнах потоки грошових переказів мігрантів становлять досить високу частку ВВП, – так в 2010 році їх частка по відношенню до ВВП склала 35% у Таджикистані, 31%

у Республіці Молдова, 23% у Непалі. США залишаються країною, з якої надходить найбільше грошових переказів (48 млрд. дол. США), за ними слідують Саудівська Аравія, Швейцарія і Росія [171; 172].

На обсяги грошових переказів мігрантів впливають макроекономічні та мікроекономічні чинники. Макроекономічні чинники пов'язані як з країнами походження, так і з приймаючими країнами. До них відносяться обмінні курси валют, ставки по депозитах, рівень економічного розвитку і політична ситуація країни походження, вартість переказів, наявність фінансової інфраструктури для здійснення переказу коштів, сфера зайнятості мігранта. До мікроекономічних чинників відносяться рівень доходу мігранта в приймаючій країні, рівень доходу домогосподарства або родини, що залишилися в країні походження та ін. Також варто виділити соціальні чинники впливу: ступінь збереження мігрантом соціальних зв'язків із родиною, сімейний стан, розвиток соціальних мереж мігрантів, таке інше [123].

В останні роки дослідники відмічають вагомий внесок грошових переказів мігрантів у зниження бідності в країнах з низьким рівнем доходу, що виражається в зростанні ВВП на душу населення. При включенні грошових переказів мігрантів у дохід домогосподарств, частка бідних домогосподарств знижується, також змінюється розподіл між різними групами населення [9, с. 192]. В умовах, коли держава неспроможна забезпечити сто відсотків населення працездатного віку місцем роботи та гідною оплатою за свою працю, багато людей вимушені шукати можливості заробітку грошей в інших країнах.

Обсяги переказів зароблених коштів в декілька разів перевищують обсяги фінансових коштів з метою допомоги розвитку, які спрямовані у країни, що розвиваються. У 2012 році грошові перекази мігрантів у такі країни склали 401 млрд. дол. США, тоді як офіційна допомога розвитку (ОДР) 135 млрд. дол. США. Грошові перекази є більш демократичними в порівнянні з приватним і офіційним фінансуванням, дозволяючи

одержувачам розпоряджатися ними на власний розсуд, вони спрямовані на вирішення певних задач окремого домогосподарства чи сім'ї. Фінансові кошти від мігрантів мають більш цільову спрямованість, на відміну від ОДР, оскільки їх рух обумовлений об'єктивними економічними процесами – вони прямують саме до господарств, які потребують цієї допомоги в конкретний момент часу, це відбувається швидше і ефективніше. До того ж, на обсяги ОДР, як і на інші фінансові потоки, впливає циклічність економіки [9, с. 181-191].

Перекази мігрантів, навпаки, можуть мати антициклічний вплив на економіку, забезпечуючи приток валюти в країну, який стимулює попит на товари поточного споживання. В свою чергу відбувається створення додаткового мультиплікаційного ефекту від збільшення внутрішнього попиту, а також збільшення надходжень непрямих податків до державного бюджету. В літературі відмічається можливість зростання національного виробництва, якщо кошти мігрантів вкладаються в певні галузі економіки [154].

Грошові перекази забезпечують доступ фінансовим інститутам до додаткового фінансування, яке використовується деякими країнами в якості сек'юритизації і фінансування (наприклад, Туреччина, Казахстан). Перекази можуть впливати на обсяги і кількість інвестицій в країні – місцеве населення, отримуючи додатковий дохід від працюючих за кордоном, може вкладати його частку у національне виробництво, таким чином збільшуючи обсяги інвестицій. До того ж, потенційно, ефективність таких інвестицій вища, оскільки громадяни країни краще знайомі з особливостями місцевих ринків і здатні раціонально приймати рішення про галузі інвестування. Згідно досліджень, проведених у Мексиці, в штатах з високим рівнем еміграції перекази мігрантів відіграють важливу роль – в 2001 р. майже третина інвестованого капіталу була пов'язана з переказами. Дж. Коен, притримуючись схожої думки, доводить, що перекази позитивно

впливають на інвестиції – вони прямують саме у ті програми і проекти, на які не звертає увагу уряд і іноземні інвестори. [9, с.186; 137, с. 96].

Однак існує і протилежна точка зору. Дж. Коен із посиланням на емпіричні дослідження Гонзалес і Ескобар, Хансен, Коен і Родрігез зазначає, що більше 90% переказів, що отримують домогосподарства, витрачаються на споживчі товари, товари розкоші і покращення житлових умов, тоді як біля 8% – вкладаються у власний бізнес або інвестуються [137, с. 94]

Починаючи з кінця 90-х років ХХ ст. обсяги грошових переказів мігрантів у світових масштабах лише зростали, за виключенням 2009 року, що було наслідком фінансово – економічної кризи, але вже у 2010 році позитивна динаміка відновилась. Як свідчать розрахунки Світового Банку, під час світової фінансово-економічної кризи потоки грошових переказів мігрантів значно менше схильні до змін під впливом негативних процесів, що відбуваються в економіці. Так, в 2009 році обсяг грошових переказів у світових масштабах, який прямує до країн, що розвиваються, скоротився на 5,5%. Для порівняння, обсяги прямих іноземних інвестицій скоротились на 40%, а обсяги приватних кредитів і портфельних інвестицій на 46% (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Грошові перекази та інші фінансові потоки до країн, що розвиваються, млрд. доларів США [162; 171].

Стійкість показників грошових переказів мігрантів до країн, що розвиваються, пов'язана з низкою чинників: по-перше, потоки міжнародних мігрантів постійно зростають, скоротившись несуттєво лише під час кризи. Але, загалом у світових масштабах зберігається тенденція до збільшення обсягів міжнародної трудової міграції. По-друге, грошові перекази надходять від мігрантів, що оселилися в приймаючій країні за багато років, а не тільки від тих, хто переїхав в період кризи. По-третє, мігранти спроможні продовжувати відправляти незначну частку своїх доходів навіть при їх зниженні [118; 45].

Одним з не менш важливих наслідків є те, що грошові перекази мігрантів забезпечують надходження іноземної валюти і позитивно впливають на рахунок поточних операцій платіжного балансу країни. На це вказують і деякі дослідники [137, с. 93]. У країнах з низьким і середнім рівнем доходу за рахунок переказів фінансується біля 70% дефіциту ПБ. У дослідженнях Світового Банку відмічається, що перекази можуть покращувати кредитоспроможність і доступ до міжнародних фінансових ринків у країнах Європи і Центральної Азії, до того ж вони не створюють ніяких зобов'язань (таких як обслуговування боргу) перед іншими державами [173, с. 62].

Посилення фіскальної політики зазвичай викликає значне скорочення державних витрат на освіту, охорону здоров'я і соціальні програми, масові звільнення працівників з підприємств державного сектору, непропорційне зниження заробітної плати і руйнування важливих систем економічного захисту бідних і знедолених верств населення. У цих умовах додаткові кошти, що надходять безпосередньо тим, хто їх найбільш гостро потребує, можуть бути воістину рятівними. Грошові перекази сприяють помітному зниженню впливу негативних наслідків, що спостерігаються в країнах, що розвиваються при русі глобального світу в бік більшої відкритості торгових ринків та внутрішньої лібералізації економіки. Компенсуючи додатковий попит на валюту, що виникає внаслідок активізації зовнішньої торгівлі при

лібералізації економіки і підвищенні відкритості торгових ринків, перекази сприяють зниженню інфляції. Так, в Індії існував надзвичайно високий фінансовий дефіцит (близько 10% ВВП), а інфляція становила 5%. Частково це відбувалося через те, що поточний рахунок підтримувався переказами - 74% торговельного дефіциту фінансувалося за рахунок переказів мігрантів.

Виходячи із теми дисертаційного дослідження, нами обрано окремий регіон країн Балтії для ретельного аналізу та визначення впливу грошових переказів та міграційних процесів на стан як платіжного балансу країни, так і особливостей економічного зростання. Існуюча динаміка еміграції має суттєвий вплив на економіки країн реципієнтів. Саме тому економетричні моделі впливу екзогенних чинників на ВВП для країн Балтії, мають містити чинник грошових надходжень від мігрантів.

З метою визначення впливу грошових переказів мігрантів на ВВП і споживання у країнах Балтії вбачається доцільним застосування інструментарію економетричного моделювання. Особливістю сформованої вибірки є масив даних, що являють собою часові ряди за період з 1 кварталу 2001 по 1 квартал 2015 рр., з інтервалом в 1 квартал, кількість спостережень дорівнює 57 для кожної країни. Всі розрахунки були здійснені за допомогою програмного забезпечення EViews 8, статистичні дані отримані з офіційних статистичних баз Міжнародного валютного фонду і Національних банків Естонії, Латвії, Литви [159; 175; 176; 177].

Враховуючи вищезазначене, вихідні моделі мають наступний узагальнений вигляд:

$$GDP_{it} = \alpha + \beta_1 CA + \beta_2 CONS + \beta_3 REMIT + \beta_4 FDI + v_{it} \quad (2.6)$$

$$CONS_{it} = \alpha + \beta_1 CA + \beta_2 FDI + \beta_3 REMIT + \beta_4 TAXES + \beta_5 WAGES + v_{it} \quad (2.7)$$

Де – GDP – ВВП, млн. євро, CA – сальдо поточного рахунку платіжного балансу, млн. євро, $CONS$ – об'єм сукупного споживання, млн. євро; $REMIT$ – об'єм надходжень та трансфертів від трудових мігрантів, млн. євро; FDI – об'єм прямих іноземних інвестицій, млн. євро; $WAGES$ – об'єм

зарплат, млн. євро; *TAXES* – об'єм податкових надходжень, млн. євро; *i* – номер об'єкту (країни), $i = 1, 2, 3$; *t* – часова змінна; v_{it} – стандартна помилка.

Модель для Естонії. Для виявлення стаціонарності (одиночного кореня) в часових рядах, нами застосований тест Філіпса-Перрона, результати представлені в табл. 2.9

Таблиця 2.9

Перевірка рядів на наявність одиночного кореню для кейса Естонії
(за методом Філіпса-Перрона)

	GDP	CA	FDI	TAXES	WAGES	REMIT	CONS
c	-	-	*	-	-	-	-
ct	-	-	*	***	-	-	-
c - diff	***	***	***	***	***	***	***
ct - diff	***	***	***	***	***	***	***

* – статистична значущість за рівня $p < 0.10$; ** – статистична значущість за рівня $p < 0.05$; *** – статистична значущість за рівня $p < 0.01$.

Джерело: розраховано автором.

Статистичні оцінки впливу надходжень від мігрантів на ВВП та інші макроекономічні чинники, що отримані на основі застосування 1МНК регресійні рівняння, представлені в таблиці. 2.10

Таблиця 2.10

Результати оцінки регресійної моделі (2.6) для Естонії

Δ GDP	
Параметри моделі	Коефіцієнт (t-статистика)
Δ CA	0,66*** (3,81)
Δ CONS	1,26*** (5,58)
Δ REMIT	-4,46 (-1,22)
FDI	-0,42 (-0,85)
R^2	0,57
DW	2,19

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1; t-statistic (в дужках); Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором.

Також отриману модель перевірено на наявність автокореляції довільного порядку в випадкових помилках регресійних моделей за методом Бройша-Годфрі. Тест висуває нульову гіпотезу, що модель не містить автокореляції. Отримані дані свідчать про відсутність автокореляції залишків (додаток Г).

Для перевірки стабільності параметрів моделі на всій вибірці застосований CUSUM-тест, який використовує так звані рекурсивні залишки, що виходять при використанні рекурсивного методу найменших квадратів (додаток Г, рис. Г.1). Результати тесту свідчать про стабільність моделі, адже крива залишків не виходить за рамки протягом всього періоду дослідження (крім кризового періоду 2008 р.). Щодо виявлення впливу трансфертів від мігрантів на рівень споживання, то оцінка модель наступна:

Таблиця 2.11

Результати оцінки регресійної моделі (2.7) для Естонії

ΔCONS	
Змінні	Регресори
ΔCA	-0,05 (-0,646)
ΔWAGES	0,66*** (5,05)
ΔREMIT	7,44*** (4,41)
FDI	0,207 (0,603)
TAXES	-0,026 (-0,23)
R ²	0.46
DW	2,12

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1; t-statistic (в дужках); Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором.

Ця модель також була перевірена на автокореляцію і стабільність. Результати тестування свідчать, що автокореляція в моделі відсутня (додаток Г, табл. Г.2, рис. Г.2). При перевірці на стабільність моделі, нами виявлені

деякі відхилення, що ми пов'язуємо із кризовими явищами естонської економіки в 2007-2011 рр.

Також нами запропоновано використання моделі векторної авторегресії (VAR) при проведенні розрахунків для всіх трьох країн. Модель є альтернативою системам одночасних рівнянь, які припускають істотні теоретичні обмеження. VAR-моделі вільні від обмежень структурних моделей. Інтерпретація VAR здійснюється за допомогою функцій імпульсного відгуку (додаток Є).

Таким чином, можна говорити про наступну економічну інтерпретацію результатів регресійного моделювання:

- стан поточного рахунку платіжного балансу Естонії позитивно впливає на ВВП країни, незважаючи на іманентне від'ємне сальдо поточного рахунку. Взагалі, протягом тривалого періоду часу спостерігається від'ємне значення і рахунку фінансових операцій платіжного балансу Естонії, особливо в період 2004-2008 рр. Така ситуація була пов'язана із асиметрією торговельного балансу, а також із відтоком капіталу з естонської економіки. Результати моделі свідчать про те, що за умов незмінності останніх чинників моделі, ВВП зростає на 0,66 одиниць при зміні поточного рахунку на 1 одиницю;

- споживання є традиційним локомотивом ринкової економіки, у випадку Естонії цей чинник є статистично значущим і за умов незмінності всіх інших параметрів моделі дає зростання ВВП на 1,66 одиниць;

- за результатами моделі 2.1, грошові надходження естонських мігрантів не мають статистично значущого впливу на зростання ВВП, однак в моделі 2.2 спостерігається значний вплив цих трансфертів на зростання сукупного споживання. При незмінності інших параметрів моделі, грошові надходження зумовлюють ріст споживання на 7,44 одиниць. Теж саме стосується і ріст зарплат, який підвищує споживання. В той час підвищення податків традиційно є економічним обмежувачем споживання, однак для випадку Естонії цьому чиннику бракує статистичної значущості;

– при оцінці впливу ПІІ, як на зростання ВВП, так і окремо на споживання, нами не виявлено статистично значущого результату, що підкреслює недостатній об'єм іноземного інвестування в Естонію і навпаки підкреслює зростаючу значимість надходжень грошових трансфертів від мігрантів до країни.

– результати імпульсних відгуків моделі вказують на важливість грошових надходжень мігрантів на економіку Естонії в наступні 10 періодів, в той же час лише ці трансферти не зможуть відкоригувати поточний рахунок платіжного балансу Естонії і уряд має шукати нові засоби вирівнювання поточного рахунку.

Розрахунки для Латвії були проведені за аналогічним алгоритмом, що був застосований для Естонії, що дозволило виявити значення надходжень від мігрантів для економічного зростання при однаковій методиці оцінки. З метою виявлення стаціонарності (одичного кореня) в часових рядах, нами застосований тест Філіпса-Перрона, результати представлені в табл. 2.12

Таблиця 2.12

Перевірка рядів на наявність одичного кореню

(за методом Філіпса-Перрона)

	GDP	CA	FDI	TAXES	WAGES	REMIT	CONS
c	-	-	*	-	-	-	-
ct	-	-	**	**	-	-	-
c - diff	***	***	***	***	***	***	***
ct - diff	***	***	***	***	***	***	***

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1; t-statistic (в дужках); Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором.

Регресійну модель для Латвії оцінено за методом найменших квадратів, результати оцінки представлені в табл. 2.13

Таблиця 2.13

Результати оцінки регресійної моделі для (2.6) Латвії

ΔGDP	
Змінні	Регресори
ΔCA	0,18 (1,27)
ΔCONS	1,21*** (7,58)
FDI	-0,07 (3,72)
ΔRemit	1,22*** (5,06)
R ²	0.86
DW	2.24

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1; t-statistic (в дужках); Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором.

Подальша перевірка моделі на автокореляцію та стабільність свідчить, що автокореляція в моделі відсутня, модель є стабільною (додаток Д, табл. Д.1, рис. Д.1), із відхиленнями періоду 2008-2012 рр., що є наслідком значного негативного впливу світової фінансово-економічної кризи на економіку Латвії. Оцінка наступної моделі для Латвії наступна (табл. 2.14):

Таблиця 2.14

Результати оцінки регресійної моделі (2.7) для Латвії

ΔCONS	
Змінні	Регресори
FDI	-0,07 (-0.53)
ΔWAGES	-3,33** (-2.78)
ΔRemit	3,90*** (3.75)
Taxes	0.0806 (0.78)
ΔCA	-0.51*** (-5.07)
ΔCONS (-1)	-0.23** (-3.0002)

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1; t-statistic (в дужках); Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором.

Для даної моделі R^2 дорівнює 0,72, критерій Дарбіна-Вотсона (DW) дорівнює 2,005. Перевірка даної моделі за тестом Бройша-Годфрі демонструє відсутність автокореляції на всій вибірці. CUSUM-тест свідчить, що модель є стабільною (додаток Д, табл. Д.2, рис. Д.2).

Отримані результати моделювання дозволяють надати їх наступну економічну інтерпретацію:

– традиційною макроекономічною проблемою для Латвії є негативне сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Нами не виявлений прямий вплив сальдо поточного рахунку на ВВП, але при незмінності інших параметрів моделі, сальдо поточного рахунку негативно впливає на сукупне споживання: при збільшенні від'ємного сальдо, споживання скорочується на 0,51 одиниць;

– надходження від мігрантів для Латвії вже має значний вплив на її економічний розвиток. При незмінності інших факторів моделі, зростання надходжень мігрантів збільшує ВВП на 1,22 та споживання на 3,90 одиниць відповідно. Отже латвійська економіка стає дедалі більш волатильною, де одним із основних факторів є об'єми трансфертів мігрантів та оплата праці громадян Латвії закордоном;

– об'ємів ПІІ є недостатнім як для коригування платіжного балансу, так і для макроекономічного зростання латвійської економіки. Саме це, разом із значним скороченням населення, зумовлює уряд Латвії підтримувати програми реєміграції.

– результати імпульсних відгуків моделі вказують на значні флуктуації ВВП Латвії, його вразливість від зовнішньої кон'юнктури. В подальших періодах збільшення об'ємів надходжень від мігрантів зможе бути фактором зростання латвійської економіки. Однак лише цей фактор не зможе стабілізувати платіжний баланс країни і задля макроекономічної стабільності уряду Латвії варто буде застосовувати додаткові монетарні заходи в рамках єдиної Єврозони.

Для Литви моделювання проведено за вищезазначеним алгоритмом.

Таблиця 2.15

Перевірка рядів на наявність одиничного кореню
(за методом Філіпса-Перрона)

	GDP	CA	FDI	TAXES	WAGES	REMIT	CONS
c	*	-	*	*	*	**	*
ct	*	-	**	**	**	**	**
c - diff	***	***	***	***	***	***	***
ct - diff	***	***	***	***	***	***	***

* – статистична значущість за рівня $p < 0.10$; ** – статистична значущість за рівня $p < 0.05$; *** – статистична значущість за рівня $p < 0.01$.

Джерело: розраховано автором.

Результати оцінки регресійної моделі представлені в табл. 2.16:

Таблиця 2.16

Результати оцінки регресійної моделі (3.6) для Литви

GDP	
Змінні	Регресори
ΔCA	0,06 (0,58)
CONS	1,60*** (21,2)
FDI	0,0463 (0,108)
Remit	0,90*** (1,110)
R^2	0,96
DW	1,61

*** – статистична значущість за рівня 0,01; Δ – оператор перших різниць.

Джерело: розраховано автором.

Згідно тесту Бройша-Годфрі автокореляція в моделі відсутня відсутня (додаток Е, табл. Е.1, рис. Е.1).

Наступна модель для Литви представлена в таблиці 2.17

Таблиця 2.17

Результати оцінки регресійної моделі (3.7) для Литви

CONS	
Змінні	Регресори
FDI	-0,51 (-1,45)
WAGES	0,586** (2,268)
Remit	1,44*** (2,24)
Taxes	3,12*** (2,26)
Δ CA	-0,51 (-1,22)
Δ CONS (-1)	-0,23** (-3,0002)
R^2	0,94
DW	2,059

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1; t-statistic (в дужках); Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором.

Згідно тестів, автокореляція в моделі відсутня, модель є стабільною (додаток Е, табл. Е.2, рис. Е.2).

Отримані результати моделювання дозволяють надати їх наступну економічну інтерпретацію:

– споживання і надходження трудових мігрантів є статистично найважливішими факторами зростання ВВП Литви. При незмінності останніх чинників моделі, збільшення надходжень трансфертів мігрантів на 1 одиницю збільшує ВВП і сукупне споживання на 0,90 і 1,44 одиниць відповідно;

– обсяги прямих іноземних інвестицій є недостатніми і не впливають на економічне зростання в Литві;

– уряд Литви водночас проводить достатньо збалансовану бюджетно-фіскальну політику і рівень податків і заробітної плати призводить до повільного збільшення сукупного споживання.

Таким чином, результати моделювання свідчать про те, що економічне зростання Литви відбувається без різких флуктуацій у порівнянні із Латвією і Естонією. Характерною особливістю всіх трьох країн Балтії є значна залежність економічного зростання від обсягів і динаміки надходжень трудових мігрантів, які переважно працюють у Великій Британії, Ірландії, країнах Скандинавії, де рівень добробуту і оплата праці значно вищі, ніж в Литві, Естонії та Латвії. Враховуючи найбільшу кількість емігрантів з Литви, результати моделі підтверджують критичне значення грошових надходжень для майбутнього зростання ВВП, сукупного споживання Литви, а також ці кошти сприяють вирівнюванню поточного рахунку платіжного балансу країни.

Таким чином, аналіз динаміки грошових переказів мігрантів демонструє, що вони невпинно зростають в останні роки і відіграють важливу роль у фінансуванні економік країн, що їх отримують. Перекази мають більш стійку динаміку, порівняно з інвестиціями, їх обсяги в декілька разів перевищують обсяги фінансової допомоги розвитку. Також слід відзначити, що перекази позитивно впливають на поточний рахунок платіжного балансу країни.

Висновки до розділу 2

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що міжнародна міграція впливає на економіку і зокрема, на ринок праці приймаючих і країн походження мігрантів. Дослідження еміграції з країн Балтії демонструє, що вона має демографічні, соціальні та економічні наслідки для країн.

Проаналізовано динаміку міжнародної міграції в країнах Балтії і виявлено, що протягом 2011-2013 років вплив робочої сили з Литви, Латвії та Естонії досяг максимальних за всю історію значень, що пов'язано з такими загальними проблемами як падіння темпів економічного зростання, високі темпи інфляції, високий рівень безробіття, повільне зростання ринку праці, а

також специфічними, наприклад, введення обов'язкового медичного страхування в Литві в 2010 році і введення євро в Естонії у 2011 році. Обґрунтовано, що кількість емігрантів залежить від економічної і демографічної ситуації в країні. Виявлено чинники, які найбільше впливають на міграцію, а саме доведено прямиий вплив ВВП на душу населення, рівня безробіття, рівня мінімальної заробітної плати, коефіцієнту фертильності, витрат на соціальний захист на кількість емігрантів з країни.

Для населення багатьох країн, особливо тих, що розвиваються, грошові перекази мігрантів стають важливим джерелом додаткових валютних надходжень. Так, з 2010 року обсяги переказів до країн, що розвиваються, демонструють тенденцію до зростання і в 2012 році досягли 389 млрд. дол. США. Також перекази допомагають знизити дефіцит по поточних операціях.

Істотні обсяги переказів знижують дефіцит по поточних операціях, скорочуючи таким чином вірогідність кризи ПБ, що в свою чергу є найбільш важливою умовою для економічних реформ в найменш розвинених країнах. Зростаюча політизація міжнародних фінансових інститутів стимулює потенційних позичальників до того, щоб обмежити вплив міжнародних фінансових організацій, причому саме перекази мігрантів, що забезпечують додаткові валютні надходження, дозволяють поступово переходити до моделей самострахування економіки.

Для населення багатьох країн, грошові перекази мігрантів стають вкрай актуальним джерелом існування, допомагаючи пережити важкі часи. Дефіцит податкових надходжень, конкуренція реальних обмінних курсів, необхідність підтримувати нормальне функціонування фінансових ринків, дерегулювання або приватизація виробництва, що переслідують мету макроекономічної стабільності та структурної адаптації, змушують уряди знижувати темпи економічного зростання, внаслідок чого зростають масштаби бідності та нерівності.

Необхідно відзначити, що у 2013 році суттєвий вплив на поточний рахунок здійснили грошові перекази мігрантів, склавши за основними

статтями «Оплата праці працюючих закордоном» і «Персональні трансфери» 429,4 млн. дол. США в Естонії, 762,4 млн. дол. США у Латвії і 2059,6 млн. дол. США у Литві.

Зроблено висновок, що споживання є традиційним локомотивом ринкової економіки, у випадку Естонії цей чинник є статистично значущим і за умов незмінності всіх інших параметрів моделі дає зростання ВВП на 1,66 одиниць; грошові надходження естонських мігрантів мають статистично значущий вплив на зростання сукупного споживання. При незмінності інших факторів моделі, зростання надходжень мігрантів з Латвії збільшує ВВП на 1,22 та споживання на 3,90 одиниць відповідно. Отже латвійська економіка стає дедалі більш волатильною, де одним із основних факторів є об'єми трансфертів мігрантів та оплата праці громадян Латвії закордоном. Споживання і надходження трудових мігрантів є статистично найважливішими факторами зростання ВВП Литви. Характерною особливістю всіх трьох країн Балтії є значна залежність економічного зростання від обсягів і динаміки надходжень трудових мігрантів, які переважно працюють у Великій Британії, Ірландії, країнах Скандинавії, де рівень добробуту і оплата праці значно вищі, ніж в Литві, Естонії та Латвії.

Результати розділу 2 автором опубліковано у наукових працях [42; 44; 116; 118; 120; 121; 166].

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ МІГРЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ В УКРАЇНІ

3.1. Соціально-економічні чинники зовнішньої міграції та її вплив на економічний розвиток України

Домінуючою тенденцією розвитку міжнародних економічних відносин є глобалізація та, як її наслідок, міжнародна міграція населення. Міграційні процеси впливають на все більше аспектів економічного, соціального і культурного життя населення національних економік, які залучені в ці відносини. Під їх впливом відбувається інтенсивна трансформація соціально-економічних умов розвитку суспільства. Інтеграція України у світове господарство інтенсифікувала процес включення держави у міжнародний процес міграції. На етапі переходу України до ринкової економіки трудова міграція за кордон зростала швидкими темпами, чому сприяла низка факторів на національному рівні, а саме: структурна трансформація економіки, безробіття, низький рівень життя населення, потреба людей заробляти гроші на життя або на відкриття власного бізнесу. Водночас, на міжнародному рівні відбувалась інтенсифікація міграційних процесів під впливом глобалізації, а наприкінці 1990-х років в країнах ЄС та Росії зростав попит на українську робочу силу. Поступово трудова міграція набула характер більш тривалого працевлаштування порівняно з тимчасовими поїздками з метою торгівлі. До того ж, М. Стасюк вважає, що достовірні масштаби трудової міграції з України важко оцінити, його розрахунки продемонстрували, що обсяги міграції в Україні відрізняються від офіційних даних [109; 119; 124].

На початку 2000-х років кількість виїжджаючих за кордон громадян України була дуже великою. Наприклад, у 2002 р. еміграція склала 76,3 тис. осіб, однак, починаючи з 2003 р., із поліпшенням соціально-економічних

умов в країні спостерігалось суттєве зниження кількості емігрантів, і в 2005 р. їх налічувалось вдвічі менше [21; 54]. За даними досліджень, на початку 2000-х років основними причинами трудової міграції населення України за її межі були низька заробітна плата, безробіття, бажання швидко заробити гроші, бажання покращити умови життя, незадовільні умови праці та ін. [21; 54].

За даними Світового Банку В 2011 році Україна посідала п'яте місце у світі за кількістю емігрантів (їх налічувалось біля 6,6 млн.). Серед основних міграційних потоків коридори «Російська Федерація – Україна» і «Україна – Російська Федерація» займають відповідно друге і третє місця в світі [172, с. 3-5]. Враховуючи, що зароблені за кордоном кошти мігрантів впливають не лише на добробут домогосподарств, а й на такі важливі процеси макрорівня як інвестування та заощадження в межах економічної системи, в контексті дослідження особливостей впливу міжнародної міграції на економічний розвиток національної економіки актуальним є аналіз та оцінка соціально-економічних причин зовнішньої міграції українського населення.

На сьогоднішній день багато країн є країнами походження, призначення мігрантів або транзиту. Наприклад, Україна традиційно вважалася країною еміграції, але в останні роки наша країна стала привабливою територією і для іммігрантів. На рис. 3.1. продемонстровано, як на протязі 2002-2013 рр. змінювалась чисельність мігрантів і сальдо міграції (міграційний приріст (скорочення)).

Зауважимо, що одним з основних регіонів, до якого прямують трудові мігранти з України є країни Євросоюзу, що пов'язано з посиленням несприятливої демографічної ситуації, яка все більше потребує механічного відтворення робочої сили в регіоні, і певною міграційною політикою країн ЄС. Окрім демографічної ситуації, іншими факторами «тяжіння» мігрантів до країна ЄС є вища якість життя, безпеки, свобод ніж в Україні. Українці також їдуть працювати за трудовим договором тимчасово до країн ЄС. В 2014 році найбільша кількість громадян України (серед всіх країн ЄС) були тимчасово

працевлаштовані в Бельгії, Великобританії, Греції, Кіпрі, Латвії, Литві, Німеччині, Нідерландах, Мальті, Франції (додаток Ж, табл. Ж.1).

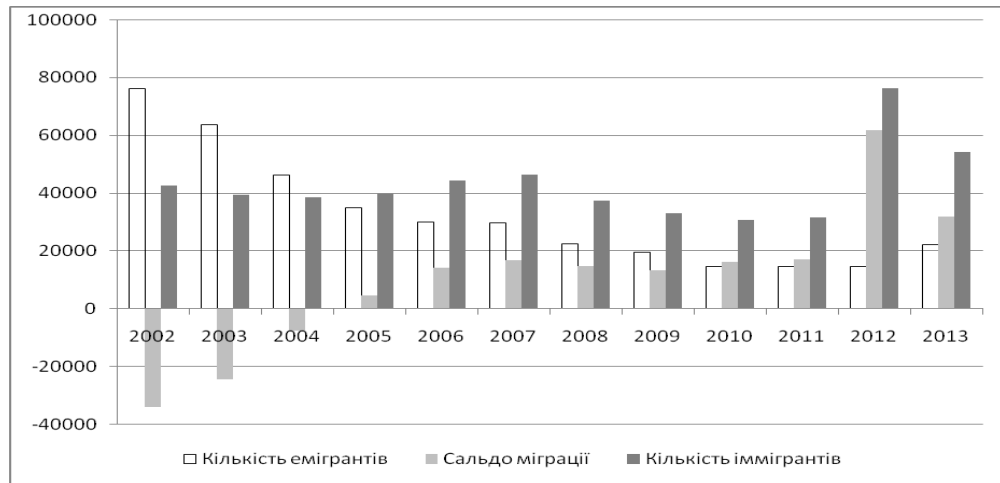

Рис. 3.1 Міграційний рух населення України у 2002 – 2013 рр., чол. [15]

Серед факторів «виштовхування» мігрантів з країн можна виокремити низький рівень розвитку економіки, якості життя, безпеки та екології, соціальні загрози, нестабільність зайнятості, низька якість умов праці, нерозвиненість механізмів ринку праці, брак робочих місць, капіталу, завищена вартість кредитів, страхування, ф'ючерсів, прагнення поліпшити свій добробут шляхом продажу своєї праці на міжнародних ринках праці.

У 2012-2013 рр. в Україні спостерігалось різке пожвавлення процесів зовнішньої міграції, що було пов'язано з очікуваннями про підписання Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. У 2013 р. кількість емігрантів з країни підвищилась на 52,8%, чому сприяли пом'якшення візових режимів з іншими країнами та поліпшення законодавств держав ЄС відносно іммігрантів з України [4].

Згідно досліджень, країни, що експортують робочу силу, можна розділити на три групи за ступенем державної участі в заохоченні міграції трудових ресурсів в залежності від обсягів валютних переказів мігрантів. До першої групи відносяться країни, для яких експорт робочої сили не є головною статтею валютного доходу (Австралія, Португалія, Італія, Йорданія, Марокко, Філіппіни) і держава не заохочує до еміграції, до другої

групи відносяться країни (Туреччина, Індія, Бангладеш), де економіка в значній мірі залежить від грошових надходжень мігрантів і держава регулює потоки мігрантів, і третю групу складають країни, де експорт робочої сили перетворився на стабільну статтю доходів (Пакистан, Ємен), тому такі країни сильно залежать від міграції, отже держава стимулює тимчасову трудову міграцію [27, с.119].

При цьому, Україну важко віднести до однієї з певних груп у вищевказаній класифікації, оскільки, з одного боку, надходження від мігрантів є значними у кількісному вираженні і у відсотках до ВВП, а з іншого, держава не заохочує трудову еміграцію. А кошти, що надходять в економіку країни, часто використовуються неефективно (не спрямовуються на заощадження та інвестування в наслідок економічної та політичної нестабільності) прямують у тіньову економіку [27, с.119].

Характерною особливістю міграційних процесів є те, що вони відбуваються стихійно. Багато трудових мігрантів перебувають у приймаючих країнах нелегально. Наприклад, найбільший відсоток таких осіб перебуває у Польщі (56,2%) та Італії (36,2%). Серед країн з найвищою часткою (більше половини) легальних трудових мігрантів з України – Чеська Республіка, Португалія та Іспанія [11; 21].

Особливу занепокоєність викликає зовнішня міграція кваліфікованих працівників з України, яка має не тільки економічні наслідки, але й наслідки для соціальної безпеки країни в цілому. І хоча відсоток професіоналів, фахівців та технічних службовців становив лише 6,0% трудових мігрантів у структурі трудових мігрантів за видами економічної діяльності у період з 1 січня 2005 р. до 1 червня 2008 р., можна стверджувати, що у зв'язку із від'їздом висококваліфікованих працівників за кордон знижується якість трудових ресурсів в Україні [21; 54].

Масова еміграція з України, по-перше, посилює навантаження на працююче населення; по-друге, має соціально-психологічні наслідки, такі як ослаблення інституту сім'ї у випадках, коли за кордон їдуть члени родини,

залишаючи чоловіка, дружину, або неповнолітніх дітей; по-третє, вивільняє простір на ринку праці, що тягне за собою приплив іммігрантів з третіх країн і, відповідно, зміни у культурному житті; по-четверте, науково-технічний прогрес може уповільнитись внаслідок еміграції кваліфікованих кадрів. Цікаво, що дослідники виокремлюють і політичний аспект міграції населення з України – це створення непривабливого іміджу України як країни, що є постачальником трудових мігрантів. Водночас, наявність великої кількості мігрантів за кордоном може впливати на електоральну поведінку України, на загальні результати волевиявлення [7; 49, с. 150; 54].

При цьому, оскільки існує певна неврегульованість правових механізмів трудової міграції між країнами, українські мігранти за кордоном стикаються з низкою невирішених питань, таких як потреба у правовому захисті, потреба у вивченні мови країни, часто мігранти недостатньо проінформовані про особливості трудового і міграційного законодавства країни перебування, існують проблеми соціального захисту, проблема безпечного та доступного переведення коштів із-за кордону в Україну. Після повернення мігрантів на батьківщину, причинами чого можуть бути закінчення терміну контракту, звільнення, бажання приєднатися до родини, необхідність заробляти кошти за кордоном та ін., мігранти стикаються з проблемою пошуку роботи. При цьому, тільки 50% усіх мігрантів, що повернулися на Україну, закордонний досвід допоміг знайти кращу роботу [47].

Вивчення проблематики міжнародної трудової міграції і розуміння її сутності – одне з найактуальніших завдань сучасної економічної науки. Міжнародна трудова міграція впливає не тільки на національні ринки праці, але і на глобальний ринок, являючи собою багатогранне явище, яке перетворилося на один з найважливіших елементів міжнародних економічних відносин. Складність вивчення і аналізу міжнародної трудової міграції полягає в тому, що в ній беруть участь індивіди, поведінка яких сімейний стан, соціальні умови, в яких перебуває індивід, мають пряме

відношення до прийняття рішення про міграцію. Тим не менш, на наш погляд, сучасний стан міграційної ситуації, що склалася в економіці України, потребує поглиблених досліджень саме соціально-економічних чинників, що впливають на рішення індивідів про міграцію [40, с. 119-120; 124].

Емпіричний аналіз зовнішньої міграції України варто провести, на наш погляд, у напрямку дослідження чинників еміграції. У зв'язку із складністю отримання та об'єктивності статистичних даних щодо індивідуальних мотивів міграції населення, задачею даного підрозділу є виявлення найбільш значущих чинників впливу серед макроекономічних і соціальних чинників на кількість емігрантів з України. Вихідна модель має наступний узагальнений вигляд:

$$Emigr_t = \alpha + \beta_1 GDP\_p_t + \beta_2 Unemp_t + \beta_3 Price_t + \beta_4 Cred\_ukr_t + \beta_5 Cred_t + \beta_6 Wage_t + \beta_7 Jobvac_t + \beta_8 Pop\_net_t + \varepsilon_t \quad (3.1)$$

де *Emigr* – кількість емігрантів з країни, особи; *GDP_p* – ВВП на душу населення, од.; *Unemp* – рівень безробіття, %; *Price* - індекс споживчих цін, %; *Cred_ukr* – вартість кредитів в національній валюті, %; *Cred* – вартість кредитів в іноземній валюті, %; *Wage* – мінімальна заробітна плата, грн; *Jobvac* - потреба підприємств у працівниках, од.; *Pop_net* – сальдо природного приросту (скорочення) населення, чол.; α – вільний член, який відображає вплив пропущених змінних або змінних, які не включенні в спостереження; $\beta_1, \dots, \beta_7$ - невідомі коефіцієнти моделі; *t* – часова змінна; ε_t – стандартна помилка.

Охарактеризуємо досліджувані дані. Об'єкт спостереження – Україна. Період спостережень становить 2003-2013 рр. з інтервалом в 1 квартал. Загальна кількість спостережень – 44 од. на кожну змінну моделі, окрім показників, які виражають вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України в національній і іноземній валютах, рівень безробіття (за методологією МОП), працевлаштування державною службою зайнятості, що пов'язано з наявністю даних на офіційних державних веб-сайтах (для них були доступні дані з 1 кв. 2006 по 4 кв. 2013). Для цих змінних було в

наявності 32 спостереження. Залежною змінною є кількість емігрантів з країни (*Emigr*), осіб. Основним джерелом даних стала інформація Державної статистичної служби України [15].

Для аналізу був використаний представлений в підрозділі 1.3 алгоритм побудування і оцінки економетричної моделі на основі часових рядів, дескриптивна статистика наведена у додатку Ж, табл. Ж.2. Перед проведенням регресійного аналізу була побудована кореляційна матриця з метою виявлення зв'язку між ендогенною і екзогенними змінними, а також між самими екзогенними змінними (табл. Ж.3 додатку Ж). Статистична значущість коефіцієнтів оцінювалась за допомогою *t* статистики Ст'юдента і порівнювалась з *t*-критерієм. Окремі показники виявились статистично не значущими (тому вони були виключені з аналізу), зокрема, змінна вартості кредитів в національній валюті (*Cred_ukr*).

Зауважимо, що змінні кількості емігрантів з країни та ВВП на душу населення були прологарифмовані з метою підвищення нормальності розподілення залишків та мінімізації стандартних помилок моделі з даними, що вимірюються в різних одиницях. Окремо слід зазначити, що у зв'язку із високими значеннями коефіцієнтів кореляції між окремими незалежними змінними та непропорційно великою кількістю змінних по відношенню до кількості спостережень на одну одиницю об'єкта, представлена модель (3.1) була проаналізована у 3 специфікаціях, а саме:

$$\ln Emigr_t = \alpha + \beta_1 \ln GDP\_p_t + \beta_2 Unemp_t + \beta_7 Pop\_net_t + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

$$\ln Emigr_t = \alpha + \beta_3 Price_t + \beta_5 Cred + \beta_6 Jobvac_t + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

$$\ln Emigr_t = \alpha + \beta_3 Price_t + \beta_6 Wage_t + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Таблиця 3.1

Коефіцієнти специфікацій моделі (3.2) та їх статистична оцінка

Змінна	Коефіцієнт β	$t_{\text{стат}}$ (p-value)	VIF	95% інтервал довіри	
				min	max
lnGDP_p	-0,791	-7,304 (0,000)***	2,163	-1,01043	-0,5724
Unemp	-0,060	-1,334 (0,189)	1,077	-0,1514	0,031
Pop_net	0,0001	1,361 (0,181)	2,116	-1,65369e-006	8,46912e-006
Константа	16,025	13,56 (0,000)***	–	13,6369	18,4137

*** – статистична значущість за рівня 0,01.

Джерело: розраховано автором

Для даної специфікації $R^2 = 0,6831$, $F_{\text{стат.}}(3,40) = 28,74$ (p-value = 0,000), критерій Дарбіна-Вотсона (DW) дорівнює 1,209.

Оцінка наступної специфікації представлена в таблиці 3.2:

Таблиця 3.2

Коефіцієнти специфікацій моделі (3.3) та їх статистична оцінка

Змінна	Коефіцієнт β	$t_{\text{стат}}$ (p-value)	VIF	95% інтервал довіри	
				min	max
Price	-0,013	-1,029 (0,312)	2,002	-0,0397	0,0132
Jobvac	0,0001	0,496 (0,000)***	1,086	1,99396e-006	4,79947e-006
Cred	0,123	2,065 (0,048)**	2,860	0,001003	0,245733
Константа	8,214	8,857 (0,000)***		6,31434	10,114

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня

Джерело: розраховано автором

Для даної специфікації $R^2 = 0,5393$, $F_{\text{стат.}}(3,28) = 10,927$ (p-value = 0,000), критерій Дарбіна-Вотсона (DW) дорівнює 1,01.

Оцінка специфікації (3.4) представлена в таблиці 3.3:

Таблиця 3.3

Коефіцієнти специфікацій моделі (3.4) та їх статистична оцінка

Змінна	Коефіцієнт β	$t_{\text{стат}}$ (p-value)	VIF	95% інтервал довіри	
				min	max
Price	-0,017	-1,826 (0,075)*	1,147	-0,0350668	0,001765
Wage	-0,001	-9,312 (0,000)***	1,147	-0,0015	-0,00099
Константа	11,291	11,27 (0,000)***		9,2686	13,3148

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05; * – статистична значущість за рівня 0,1.

Джерело: розраховано автором

Для специфікації (3.4) R^2 дорівнює 0,685, $F_{\text{стат.}}(2,41) = 44,657$ (p-value = 0,000), критерій Дарбіна-Вотсона (DW) дорівнює 0,999.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз, оцінка адекватності специфікацій моделі і значущості окремих регресантів дозволяє зробити наступні висновки стосовно впливу соціально-економічних та демографічних чинників на показник еміграції населення України:

- виявлена пряма залежність між природним приростом (скороченням) населення, питомою вагою вартості кредитів банків України в іноземній валюті, кількістю вільних робочих місць і показником еміграції населення України;

- виявлена зворотна залежність між показниками ВВП на душу населення, індексом споживчих цін, мінімальною заробітною платою, рівнем безробіття, і показником еміграції населення України;

- продемонстровано, що найбільше на кількість емігрантів з України чинять такі показники, як ВВП на душу населення, кількість вільних робочих місць, мінімальна заробітна плата;

- за оцінкою статистичного тесту F-стат. специфікації є адекватними;

- коефіцієнт детермінації R^2 для всіх моделей на рівні 0,54 - 0,68, що є достатньо високим показником статистичної значущості для кореляційно-регресійного аналізу даних.

Незважаючи на те, що представлені специфікації моделі 3.1 дають значущі результати, необхідно відзначити, що модель містить тільки виштовхуючі фактори міграції і не надає інформацію про ті, що притягують. Враховуючи висновки щодо важливості врахування чинників, що сприяють міграції населення в країни ЄС (див. підрозділ 2.2), проаналізуємо, яким чином різниця в рівні житті та мінімальній заробітній платі впливають на динаміку міграційних потоків. Для цього була побудована модель, що має такий вигляд:

$$Emigr_t = \alpha + \beta_1 GDPdif_t + \beta_2 Wdif_t + \varepsilon_t \quad (3.5)$$

де $Emigr$ – кількість емігрантів з країни, осіб; $GDPdif$ – різниця між ВВП на душу населення країн ЄС-20 та Україною, євро; $Wdif$ – різниця між мінімальною заробітною платою країн ЄС-20 та Україною (євро); α – вільний член, який відображає вплив пропущених змінних або змінних, які не включенні в спостереження; β_1, β_2 - невідомі коефіцієнти моделі; t – часова змінна; ε_t – стандартна помилка.

Зауважимо, що в представленій моделі змінні оцінені в абсолютному вимірі, оскільки представлені дані є зіставними, що не вимагає їх логарифмізації. Дескриптивна статистика даних представлена в табл.3.4

Таблиця 3.4

Дескриптивна статистика даних моделі (3.5)

	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Emigr	44	2699,00	19833,00	7099,3182	3877,45376
GDPdif	44	20813,73	26008,67	24166,5436	1543,83936
Wdif	44	510,62	647,33	590,6252	47,04236

Джерело: розраховано автором.

Результати емпіричної верифікації моделі (3.5) представлені в табл.3.5.

Таблиця 3.5

Коефіцієнти моделі (3.5) та їх статистична оцінка

Змінна	Коефіцієнт	Стандарт. коеф-т	t _{стат} (p-value)	VIF
GDPdif	-0,824	-0,328	-2,109 (0,041)**	4,032
Wdif	-46,831	-0,568	-3,651 (0,001)***	4,032
Константа	54673,8		11,50 (0,000)***	

*** – статистична значущість за рівня 0,01; ** – статистична значущість за рівня 0,05.

Джерело: розраховано автором.

Для моделі (3.5) R^2 дорівнює 0,7537, $F_{\text{стат.}}(2,41) = 62,752$ (p-value = 0,000), критерій Дарбіна-Вотсона (DW) дорівнює 1,032.

Таким чином, на основі моделювання впливу «притягуючих» чинників міграції було виявлено, що найбільший вплив на активізацію міграційних потоків здійснює зменшення різниці в мінімальній заробітній платі. Тобто, кількістю емігруючих з України збільшується при зменшенні різниці в мінімальних доходах, що відбувається за рахунок збільшення заробітної плати в Україні. Однак, слід враховувати той факт, що, згідно даних, мінімальна зарплата в країнах ЄС має стійку тенденцію до зростання, а мінімальна зарплата в Україні, оцінена в євро за курсом НБУ на відповідну дату, коливається в залежності від вартості продажу євро на відповідну дату.

Не менш важливим є вплив різниці в ВВП на душу населення країн ЄС і Україною. У відповідності до результатів моделювання, зменшення різниці в ВВП на душу населення між країнами ЄС і Україною збільшує кількість емігруючих з країни. Проте, тут також потрібно враховувати вплив обмінного курсу євро.

Таким чином, економічні процеси в Україні, яка включена у світовий ринок праці, активно реагують на зміни у соціальному житті країни і її зв'язків з іншими державами. Міграційні процеси в Україні також піддаються впливу з боку економічної ситуації у світі і змінам на національному ринку

праці. При цьому, зовнішня міграція має певні особливості і пов'язана з низкою чинників, як кількісних, так і якісних, що впливають на неї. До кількісних відносять ВВП на душу населення, індекс споживчих цін, вартість кредитів банків України, кількість вільних робочих місць та ін. до якісних – рівень життя, умови праці, можливість професійного розвитку.

Як вже зазначалось, суттєвим наслідком міжнародної міграції для будь-якої країни є отримання грошових переказів. Для України грошові перекази мігрантів є важливим джерелом доходу домогосподарств, члени яких працюють за кордоном. Основними цілями, за якими витрачаються отримані кошти, є поточне споживання, придбання товарів довготермінового використання або нерухомості, освіта та ін. Хоча більшість надходжень, які отримують родини мігрантів, витрачаються на споживання, відомо, що такі сім'ї більше схильні до заощаджень, що теж є важливим у певні періоди розвитку економіки. У 2011 році обсяг грошових переказів мігрантів в Україну склав більше 7 млрд. дол. США на рік. У 2010 році, за розрахунками Групи Світового Банку по оцінці перспектив розвитку, сума переказів в Україну склала 5,3 млрд. дол. США. Таким чином, Україна увійшла до переліку країн – найбільших одержувачів переказів мігрантів [56].

У 2011 році обсяги приватних грошових переказів з-за кордону склали 7,0 млрд. дол. США (зросли на 19,7%). Ця сума незначно менша за суму прямих іноземних інвестицій (7,2 млрд. дол. США). Відношення обсягів грошових переказів до ВВП склало 4,3%, що залишається майже на одному рівні порівняно з 2010 р. (рис. 3.2). У 2013 році обсяги переказів за основними статтями «Оплата праці» і «Приватні трансферти» дорівнювали вже 8,5 млрд. дол. США, що на 13,4% більше порівняно з 2012 роком. Невпинно збільшується і відношення обсягів грошових переказів до ВВП, що склало 4,7% у 2013 році [56].

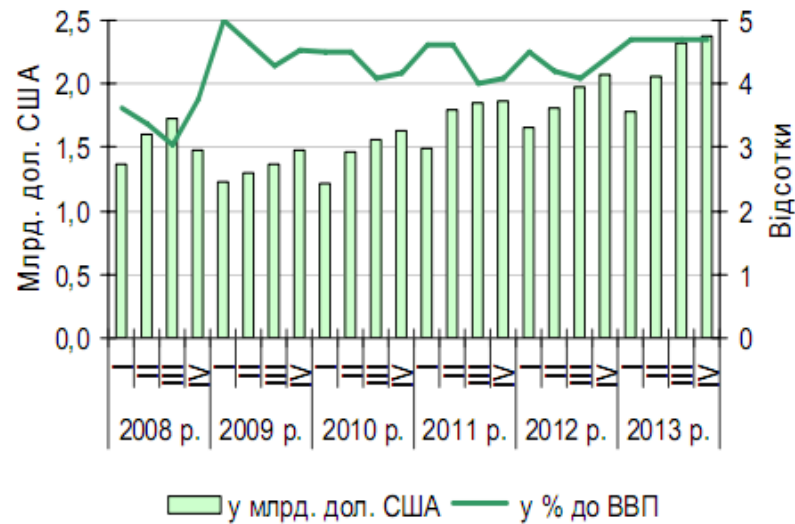

Рис. 3.2 Динаміка приватних грошових переказів в Україну [56]

Серед країн, з яких надходить найбільше грошових переказів в Україну: Росія, США, Німеччина, Греція, Кіпр, Італія, Сполучене Королівство та інші країни (рис. 3.3).

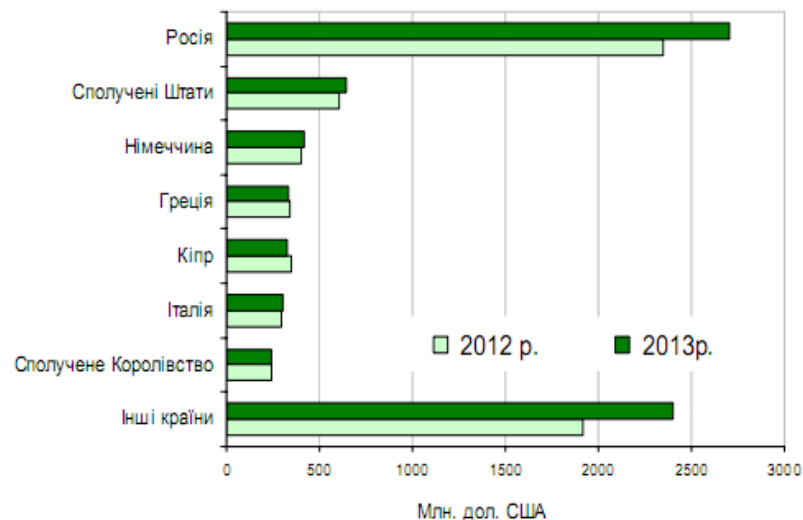

Рис. 3.3 Розподіл грошових переказів в Україну за країнами [56]

У 2013 році, як і в минулі роки, найбільша частка грошей надійшла з Росії, на другому місці – Велика Британія. Існують певні труднощі в оцінці реальних обсягів надходжень мігрантів, що пов'язано з декількома обставинами.

По-перше, по всьому світові, перекази здійснюються як за офіційними каналами (банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення), так і неофіційними. За різними оцінками, 40% або навіть більше половини всього обсягу переказів проходять через

неофіційні канали. Основними причинами настільки великих об'ємів через неофіційні канали є високий відсоток за трансферт, відсутність зовнішнього контролю і обов'язків по сплаті податків. За даними Національного банку України, по неформальним каналам в Україну надходять приблизно 13-14% грошових переказів [56].

По-друге, нелегальна міграція має величезні масштаби. Від третини до половини усіх мігрантів з України працюють за кордоном нелегально. Отже офіційна статистика не має можливості врахувати їх доходи. Відсутність державної політики у сфері регулювання переказів і обмеження валютного законодавства України ускладнюють процес підрахунку. За даними НБУ за 1-3 квартали 2012 р. за неформальними каналами в Україну надійшли близько 740 млн. дол. США грошових переказів, тобто 13,8%, тоді як за аналогічний період 2011 р. 707 млн. дол. або 13,7% [56].

З огляду на масштаби вітчизняних міграційних потоків та обсяги грошових переказів мігрантів, а також враховуючи вищезазначені соціальні та економічні наслідки трудової міграції для національної економіки, доцільним є проведення аналізу впливу грошових переказів вітчизняних мігрантів на економічний розвиток України. Як відомо, існує низка макроекономічних показників, за якими можна оцінити стан соціально-економічної ситуації в країні, основним з яких є валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. На основі оцінки ВВП аналізують динаміку економічного розвитку країни, а також ефективність економічної політики органів державного управління. Збільшення ВВП є одним з основних завдань економічної політики, яка проводиться урядом країни, а економічне зростання стає все більш актуальним для будь-якого суспільства.

Таким чином, з метою дослідження впливу міжнародної міграції та її значущості для економіки країни-реципієнта грошових переказів мігрантів, застосуємо інструментарій економетричного моделювання. При цьому важливим є з'ясування ступеню впливу грошових переказів мігрантів на ВВП країни у порівнянні з такими важливими статтями грошових надходжень в

країну як інвестиції, кредити та позики від МВФ. Оскільки за обсягами приватні трансферти порівнянні з міжнародною фінансовою допомогою та прямими іноземними інвестиціями і справляють очевидний вплив не лише на добробут домогосподарств-отримувачів, а й на макроекономічні показники на рівні держав.

Для цього побудуємо лінійну регресійну модель залежності ВВП України (GDP) від оплати праці працюючих за кордоном, грошових переказів мігрантів, прямих і портфельних інвестицій, яка має вигляд:

$$GDP = \beta_0 + \beta_1 Compen + \beta_2 REMIT + \beta_3 FDI + \beta_4 Invest + \beta_5 IMF\_cre1 + \beta_6 IMF\_cre2 + u, \quad (3.6)$$

де GDP – валовий внутрішній продукт у фактичних цінах; $Compen$ – оплата праці; $REMIT$ – грошові перекази працюючих за кордоном; FDI – прямі інвестиції в Україну; $Invest$ – Портфельні інвестиції; IMF_cre1 – кредити та позики від МВФ (органи грошово-кредитного регулювання); IMF_cre2 – кредити та позики від МВФ (сектор державного управління).

Всі дані проаналізовані за період з 1 кварталу 2003 року по 2 квартал 2012 року. Розраховано матрицю парних кореляцій між кількісно оціненими змінними моделі залежності ВВП від грошових надходжень від мігрантів, інвестицій, кредитів та позик від МВФ.

Аналіз кореляційної матриці показав (додаток 3, табл. 3.1), що існує сильний зв'язок між змінною, що вимірює ВВП та змінними, що вимірюють оплату праці, грошові перекази працюючих за кордоном і прямі інвестиціями в Україну. При цьому, зв'язок між змінною, що вимірює портфельні інвестиції, і показником, що вимірює ВВП, дуже слабкий, отже показник $Invest$ був виключений з аналізу. Такі результати є очікуваними, оскільки грошові надходження від мігрантів стимулюють споживання, а прямі інвестиції збільшують виробництво товарів і послуг, що напряду впливає на ВВП країни. Водночас виявлений дуже слабкий зв'язок між змінною, що вимірює ВВП і змінними, що вимірюють кредити та позики від МВФ (органи грошово-кредитного регулювання і сектор державного управління). Це

можна пояснити тим, що змінна, яка характеризує кредити від МВФ має значення відмінне від нуля тільки у чотирьох кварталах, тобто характер виплат був нерегулярним у порівнянні з іншими змінними, які мають значення відмінне від нуля упродовж усіх спостережень.

Слід звернути увагу, що при побудові моделі (3.6) було виявлено проблему мультиколінеарності, яка пов'язана з наявністю сильного зв'язку між оплатою праці і грошовими переказами працюючих за кордоном. Для уникнення цієї проблеми проаналізуємо декілька специфікацій базової моделі (3.6) та проаналізуємо часткові коефіцієнти кореляції між змінною, що вимірює ВВП і всіма екзогенними змінними. З вірогідністю 95% (t-критерій дорівнює 1,69) статистично значущими виявилися показники, що вимірюють оплату праці, грошові перекази працюючих за кордоном і прямі інвестиції в Україну. Однак, в контексті даного аналізу важливим є оцінка впливу показників, що вимірюють кредити і позики від МВФ, тому на даному етапі вони будуть включені в модель. З аналізу буде виключений тільки показник, що вимірює портфельні інвестиції.

Зведені дані щодо статистично значущих результатів регресійного моделювання за трьома специфікаціями формалізованої економетричної моделі (3.6) з використанням у якості залежної змінної показника ВВП країни представлені в таблиці (табл.3.6). На цьому етапі змінні кожної специфікації моделі були знову перевірені на мультиколінеарність. Звідти і необхідність побудувати три специфікації, оскільки, якщо включити показники, що характеризують кредити і позики від МВФ, в одну модель між ними виникає кореляція.

Таблиця 3.6

Коефіцієнти моделі (3.6) та їх статистична оцінка

Змінна	Коеф. β	$t_{\text{стат}}$	Станд. коеф. $\beta_{\text{ст}}$	VIF	95% інтервал довіри	
					min	max
Специфікація 3.7						
(Const)	14964,7	9,355			11717,3	18212,1
Compen	17,202	8,530	0,706	1,127	13,108	21,296
FDI	3,116	4,219	0,349	1,127	1,617	4,615
					min	max
Специфікація 3.8						
(Constant)	16548,6	9,997			13188,1	19909,1
REMIT	45,6426	9,906	0,874	1,040	36,288	54,997
IMF_cre1	-1,70695	-1,293	-0,114	1,040	-4,388	0,974
					min	max
Специфікація 3.9						
(Constant)	16624,0	9,869			13204,4	20043,6
REMIT	44,992	9,667	0,862	1,127	35,5429	54,4405
IMF_cre2	-1,144	-0,692	-0,062	1,127	-4,50029	2,21299

Джерело: розраховано автором

Оцінка специфікацій моделі підтвердила виконання всіх передумов методу 1МНК. Скоригований коефіцієнт детермінації R_{adj}^2 для всіх моделей перебуває на рівні 0,714 - 0,775, що є достатньо високим показником для кореляційно-регресійного аналізу даного типу даних.

Таким чином, проведений кореляційно-регресійний аналіз, оцінка адекватності специфікацій моделі і значущості окремих регресантів дозволяє зробити наступні висновки стосовно впливу показників оплати праці, грошових переказів працюючих за кордоном, прямих інвестицій в Україну і кредитів та позик від МВФ на ВВП України:

- доведена пряма залежність між оплатою праці, грошовими переказами працюючих за кордоном, прямими інвестиціями і ВВП України;
- продемонстровано, що найбільший позитивний вплив на ВВП України оказують оплата праці і грошові перекази працюючих за кордоном;
- доведена зворотна залежність між кредитами та позиками від МВФ і ВВП України.

Порівняльна оцінка критеріїв адекватності регресій, їх стандартизованих коефіцієнтів та довірчих інтервалів на предмет відсутності нульового значення дає підстави для висновку, що регресійне рівняння першої специфікації є найкращим та може бути використане для цілей прогнозування

Аналізуючи економічне підґрунтя виявлених залежностей можна зазначити, що результат зворотної залежності між кредитами та позиками від МВФ і ВВП України можна пояснити наступним чином: за рахунок кредитів і позик відбувається доларизація економіки. При цьому відсутність довгих грошей і високі відсоткові ставки стримують розвиток економіки. На вимогу МВФ Уряд України впроваджує реформи, які не завжди мають позитивний соціально-економічний ефект. Фінансування економіки у такий спосіб є невдалою моделлю економічного розвитку, оскільки країні необхідно справлятися за рахунок можливостей внутрішнього ринку і без допомоги такими методами.

Позитивний ефект впливу оплати праці і грошових переказів працюючих за кордоном є логічним з економічної точки зору, оскільки в основі їх формування знаходяться об'єктивні економічні передумови розвитку економіки України, її ринку праці і глобального ринку праці. Потоки грошових переказів мігрантів є основним фактором міжнародної трудової міграції і являють собою приватні передачі фондів між членами домогосподарств, не створюючи в результаті такої передачі будь-яких зобов'язань у сторін. Сім'ї, які отримують грошову допомогу від своїх рідних і близьких, що працюють за кордоном, в праві розпоряджатися ними на свій власний розсуд.

Гроші від мігрантів витрачаються на забезпечення елементарних умов існування домогосподарств, також вони можуть бути джерелом інвестицій. Варто відмітити, що вкладення коштів відбувається за економічними законами і з використанням найбільш сприятливих умов, саме у ті галузі економіки, де кошти потрібні. При цьому національні уряди і міжнародні

організації не втручаються у цей процес і масштабні потоки грошових переказів мігрантів перетворюються у потужний фактор економічного розвитку. За рахунок цього відбувається максимальна реалізація потенціалу розвитку, закладеного в грошових переказах мігрантів.

Таким чином, важливим питанням стає дослідження механізмів впливу потоків грошових переказів міжнародних трудових мігрантів на фінансово-економічну сферу України та вивчення природних економічних законів розвитку конкретних країн і механізмів впливу грошей мігрантів на економіку, що уможливить створення природних політичних та соціально-економічних умови для руху потоків переказів.

З метою оцінки впливу грошових переказів мігрантів на поточний рахунок платіжного балансу України побудована регресійна модель:

$$CA = \beta_0 + \beta_1 EXP + \beta_2 REMIT + \beta_3 FDI + \beta_4 EXCH + u, \quad (3.10)$$

де CA – поточний рахунок платіжного балансу України, млн. дол., EXP – експорт товарів та послуг, REMIT – грошові перекази мігрантів, FDI – прямі інвестиції в Україну, EXCH – курс гривні до іноземної валюти, u – залишки моделі.

Всі дані проаналізовані за період з 1 кварталу 2005 р. по 1 квартал 2015 р. Джерело даних – статистичні дані платіжного балансу України [79; 84].

Для виявлення стаціонарності (одиночного кореня) в часових рядах, нами застосований тест Філіпса-Перрона, результати представлені в табл.3.7

Таблиця 3.7

Перевірка рядів на наявність одиночного кореню для кейса Естонії

(за методом Філіпса-Перрона)

Phillips–Perron test					
	CA	EXP	FDI	REMIT	EXCH
c	-	-	*	-	-
ct	*	-	*	-	-
c - diff	***	***	***	***	***
ct - diff	***	***	***	***	***
*p < 0.10; ** p < 0.05; *** p < 0.01;					

Джерело: розраховано автором

Статистичні оцінки впливу надходжень від мігрантів на поточний рахунок платіжного балансу України та інші макроекономічні чинники, нами отримані на основі застосування МНК регресійних рівнянь, представлених в табл.

Результати оцінки регресійної моделі (3.10) представлені в табл. 3.8

Таблиця 3.8

Регресійна статистика

ΔСА	
Змінні	Регресори (оцінено за методом найменших квадратів)
ΔРЕМІТ	-3,42*** (-2,75)
FDI	-0,068 (-0,34)
ΔEXP	0,06 (-1,22)
ΔEXCH	-0,89,13 (-0,85)
R ²	0.52
DW	2,56

***, **, * значущість на 1%, 5%, 10% рівні відповідно t-statistic (в дужках)

Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором

Також отриману модель перевірено на наявність автокореляції довільного порядку в випадкових помилках регресійних моделей за методом Бройша-Годфрі. Отримані дані свідчать про відсутність автокореляції залишків, згідно CUSUM-тесту, модель є стабільною (додаток I, табл. I.1, рис I.1), а отже можна висувати наступну економічну інтерпретацію отриманих результатів:

– з всіх компонентів моделі, які були використані, статистично значущим є лише один чинник – надходження від трудових мігрантів. Незважаючи на 5% частку трансфертів мігрантів в структурі ВВП, вплив на поточний рахунок виявився негативним. На нашу думку, така тенденція пов'язана із декількома причинами: реально через офіційно статистику проходить менше 50% всього об'єму надходжень, а неофіційні об'єми

грошових коштів мігрантів знаходяться поза банківською системою України. В першу чергу така ситуація пов'язана із загальною недовірою населення до банківській системі, по-друге, в Україні введено жорсткі заходи щодо обмеження вільного користування валютними коштами на поточних та депозитних рахунках, по-третє, впроваджено додаткові податки на доходи від депозитів та додатковий збір на проведення антитерористичної операції на Сході України. Сукупність цих факторів змушує трудових мігрантів шукати нові шляхи передачі грошових коштів родинам в Україні і позбавляє банківську систему «дешевої» валюти. Враховуючи вищезгадане, вважаємо доцільним оцінити модель впливу деяких макроекономічних показників на динаміку валютних депозитів в Україні.

$$DEP\_FC = \beta_0 + \beta_1 FDI + \beta_2 EXCH + \beta_3 EXP + \beta_4 REMIT + u, \quad (3.11)$$

DEP_FC – об'єм валютних депозитів фізичних і юридичних осіб в Україні, млн. дол. з 1 кварталу 2005 р. по 1 квартал 2015 р.; EXCH – обмінний курс гривні до долара США; EXP – експорт товарів та послуг, млн. дол., REMIT – грошові перекази мігрантів, FDI – прямі інвестиції в Україну, млн. дол.

Для виявлення стаціонарності (одиночного кореня) в часових рядах, нами застосований тест Філіпса-Перрона, результати представлені в табл.3.9

Таблиця 3.9

Перевірка рядів на наявність одиночного кореню для кейса Естонії

(за методом Філіпса-Перрона)

Phillips-Perron test					
	DEP_FC	EXP	FDI	REMIT	EXCH
c	-	-	*	-	-
ct	*	-	*	-	-
c - diff	***	***	***	***	-
ct - diff	***	***	***	***	-
*p < 0.10; ** p < 0.05; *** p < 0.01;					

Джерело: розраховано автором

Оскільки всі фактори моделі не вдається привести до стаціонарності, нами запропоноване використання коінтеграції.

Нами проведено коінтеграційний тест Йохансена, який виявив наявність довгострокового коінтеграційного зв'язку для всіх факторів моделі.

Результати оцінки коінтеграційної регресійної моделі за методом модифікованих найменших квадратів (англ. Fully Modified Least Squares), представлені в табл. 3.10. Звичайні методи регресійного аналізу не підходять, якщо змінні нестационарні. Однак не завжди при застосуванні МНК має місце ефект помилкової регресії. Виходить, що $I(1)$ -процеси Y_{1t} і Y_{2t} є коінтегрованими першого порядку ($CI(1,0)$), якщо існує їх лінійна комбінація, яка є $I(0)$, тобто стаціонарна. Таким чином, $Y_{1t}, Y_{2t} \sim I(1)$, коінтегровані, якщо існує коефіцієнт λ , такий що $Y_{1t} - \lambda Y_{2t} \sim I(0)$.

$$\begin{aligned}
 D(\text{DEP\_FC}) = & C(1) * (\text{DEP\_FC}(-1) - 0.664858313792 * \text{EXCH}(-1) + \\
 & 0.000850503509087 * \text{EXP01}(-1) - 0.00213846778158 * \text{FDI}(-1) - \\
 & 0.00497547497586 * \text{REMIT}(-1) - 6.63146145415) + C(2) * D(\text{DEP\_FC}(-1)) + \\
 & C(3) * D(\text{DEP\_FC}(-2)) + C(4) * D(\text{DEP\_FC}(-3)) + C(5) * D(\text{EXCH}(-1)) + \\
 & C(6) * D(\text{EXCH}(-2)) + C(7) * D(\text{EXCH}(-3)) + C(8) * D(\text{EXP01}(-1)) + \\
 & C(9) * D(\text{EXP01}(-2)) + C(10) * D(\text{EXP01}(-3)) + C(11) * D(\text{FDI}(-1)) + C(12) * D(\text{FDI} \\
 & (-2)) + C(13) * D(\text{FDI}(-3)) + C(14) * D(\text{REMIT}(-1)) + C(15) * D(\text{REMIT}(-2)) + \\
 & C(16) * D(\text{REMIT}(-3)) + C(17)
 \end{aligned} \tag{3.12}$$

Таблиця 3.10

Коінтеграційна регресійна статистика моделі (3.12)

$\Delta \text{DEP\_FC}$	
Змінні	Регресори (t-statistic)
ΔREMIT	0,00116* (1,69)
ΔFDI	0,455 (0,99)
ΔEXP	-0,000024*** (-1,22)
ΔEXCH	0,455*** (2,59)
R^2	0,59
DW	1,96

***, **, * значущість на 1%, 5%, 10% рівні відповідно

Δ – оператор перших різниць

Джерело: розраховано автором

Для підтвердження наявності коінтеграційного зв'язку (виявленні короткотривалого або довгострокового зв'язку) між надходженнями від мігрантів, динамікою валютного курсу та ростом валютних депозитів, нами запропоноване використання моделі векторної корекції помилок. Отримана модель також не містить автокореляції, що продемонстровано на рис. 3.4.

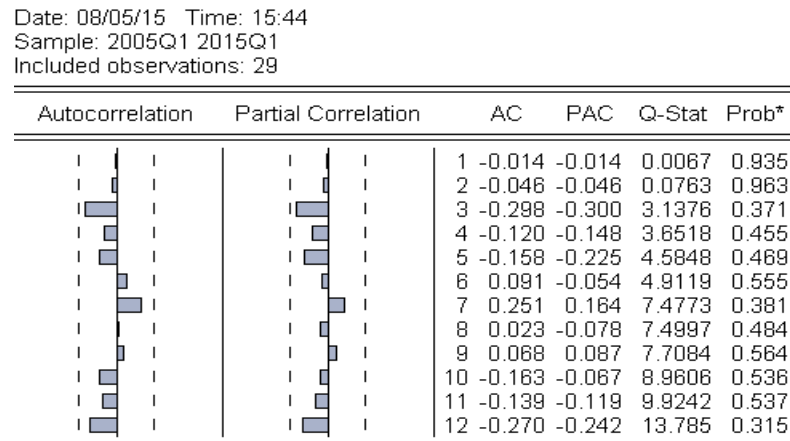

Рис.3.4 Q-статистика на перевірку автокореляції

Джерело: розраховано автором

Нами виокремлено параметри моделі, що відповідають чинникам моделі: об'єм надходжень від трудових мігрантів і динаміка обмінного курсу. Був застосований тест Вальда, який використовується для перевірки обмежень на параметри статистичних моделей, оцінених на основі вибірових даних (додаток I, табл. I.2, I.3).

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Після проведення економетричного моделювання для України, нами виявлено, що:

- грошові перекази та динаміка курсу гривні до долара США є статистично значущими у зростанні валютних депозитів в Україні;
- разом із тим, модель векторної корекції помилок не виявила довготривалого коінтеграційного ефекту між об'ємом валютних депозитів і надходженнями від мігрантів. Це вказує на високу волатильність валютних динаміки об'ємів валютних депозитів і переважно політико-економічний характер цієї динаміки.

Як було зазначено за результатами інтерпретації моделі (3.6), за рахунок кредитів і позик МВФ відбувається доларизація економіки та незначне вирівнювання сальдо платіжного балансу України, однак за ці кошти нараховуються високі відсотки, враховуючи рейтингові показники України. В той час, як грошові надходження від мігрантів також є чинником коригування платіжного балансу та стимулятором споживання та росту ВВП. Однак ці кошти є умовно безкоштовними для української економіки. Вони є потенціалом як для банківського сектору країни, так і для внутрішніх інвестицій.

Українському уряду слід більшої уваги приділяти трансфертам трудових мігрантів і розглядати цей рух, як альтернативу зовнішнім запозиченням. В першу чергу, варто якомога швидше переглянути обмеження в банківській сфері (податок на доход від депозитів, обмеження щодо зняття власних коштів, неможливість отримання валюти з грошових переказів з-за кордону тощо). Враховуючи Євроінтеграційне спрямування України, слід більшої уваги приділяти позитивному досвіду нових членів ЄС щодо врахування об'ємів грошових надходжень від мігрантів в макроекономічній політиці держави. На наш погляд, держава повинна регулювати потоки грошових переказів у країну за допомогою: встановлення помірних відсотків за отримання переказів; забезпечення фінансової інфраструктури отримання переказів, що буде сприяти зниженню обсягів переказів нелегальним шляхом; сприяння прозорості переказів [45, с. 346].

Нами проаналізовано вплив грошових надходжень до країн Балтії на їх економічне зростання. Можна припустити, що в разі приєднання України до ЄС, слід очікувати ще більш різкого відтоку громадян до західноєвропейських ринків праці, що буде означати з одного боку низку соціально-демографічних проблем, однак з іншого боку – різкий ріст грошових надходжень до економіки України.

Латвія і Литва в даний час входять в трійку «наймобільніших країн ЄС». Розміри еміграції загрожують їх демографічній ситуації, системі соціальних гарантій в майбутньому та економічному розвитку, при цьому демографічні проблеми найбільш серйозні саме в Латвії, де економіка відчула негативний вплив світової економічної кризи 2008-2011 рр.

Можна припустити, що в разі приєднання України до ЄС, слід очікувати ще більш різкого відтоку громадян до західноєвропейських ринків праці, що буде означати з одного боку низку соціально-демографічних проблем, однак з іншого боку – різкий ріст грошових надходжень до економіки України.

Слід очікувати, що економіка України буде під впливом іманентних трансформаційних зрушень, зміниться її структура. Цікавим є досвід Естонії, де під впливом скорочення населення та масової еміграції, уряду вдалося стимулювати розвиток ІТ-сектору та впровадити елементи електронного уряду. В Україні є всі передумови для подальшого просування ІТ-галузі, де є постійний попит з боку іноземних компаній, а також високий рівень зарплат для українських фахівців. Вже зараз на ринку праці в Україні дефіцит висококваліфікованої робочої сили, і, на нашу думку, він буде зростати, що може спричинити необхідність її залучення з інших країн.

В цьому сенсі цікавим є досвід Латвії щодо рееміграції. Латвійський уряд підтримує контакти з емігрантами, проводить дослідження з метою виявлення тих чинників, які зможуть стимулювати громадян повернутися. У такому контексті П'ятковська О. Р. вважає необхідним проводити політику зворотної міграції в Україні [103, с. 193].

На нашу думку, українському уряду слід включити до програми рееміграції українців такі пункти, як розширення функцій Державної міграційної служби з тим, щоб допомогти українцям швидше проходити через бюрократичні процедури, доступність інформації про ринок праці в Україні (в тому числі конкурентні галузі, такі як ІТ), залучення висококваліфікованих працівників, виявлення української мови, співпраця з

діаспорою в різних країнах світу, підтримка для школярів з метою легшого доступу до української вищої освіти тощо.

Таким чином, економічні процеси в Україні, яка включена у світовий ринок праці, активно реагують на зміни у соціальному житті країни і її зв'язків з іншими державами. Міграційні процеси в Україні також піддаються впливу з боку економічної ситуації у світі і змінам на національному ринку праці. При цьому, зовнішня міграція має певні особливості і пов'язана з низкою чинників, як кількісних, так і якісних, що впливають на неї. До кількісних відносять ВВП на душу населення, індекс споживчих цін, вартість кредитів банків України, кількість вільних робочих місць та ін., до якісних – рівень життя, умови праці, можливість професійного розвитку.

3.2. Регіональна диференціація як чинник міграційних потоків з України

На сучасному етапі економіка кожного з регіонів України має свої територіальні особливості, що проявляють себе у їх соціально-економічному розвитку. Внаслідок того, що регіони України по-різному забезпечені важливими економічними та соціальними ресурсами, простежуються регіональні диспропорції за окремими показниками економічного розвитку. А в умовах кризових явищ економіки регіональні питання різко загострюються і стають ще більш актуальними.

Зазначимо, що аналіз соціально-економічних чинників та наслідків міграційного руху населення повинен ґрунтуватися на врахуванні різниці в рівні і якості життя населення регіонів, оскільки регіональна диференціація в Україні сягає дуже високих обсягів. Якщо брати до уваги основний показник економічного стану регіонів – валовий регіональний продукт (ВРП), то він суттєво відрізняється в залежності від області. У період з 2000 по 2010 рр. західні і центральні області демонструють найнижчий показник ВРП: Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська,

Чернівецька (у Тернопільській області 1313 млн. грн. у 2010р.), а найвищий – у Донецькій (128 986 млн. грн. у 2010р.). При цьому, упродовж вказаного періоду в усіх регіонах спостерігалось зростання ВРП, окрім 2009 р., коли внаслідок фінансово-економічної кризи ВРП мав негативну динаміку, але в 2010р. динаміка знов стала позитивною [94]. За підсумками 2013 року обсяг промислового виробництва зменшились на 4,3% (за 2012 рік - на 1,8%). У регіональному розрізі зменшення виробництва за звітний період спостерігалось у 17 регіонах (від 0,5% у Тернопільській до 10,4% у Чернігівській областях).

У 2013 році соціально-економічний розвиток переважної більшості регіонів характеризувався негативними тенденціями у промисловому виробництві, будівництві, зовнішній торгівлі товарами, розрахунках за енергоносії. Разом з тим, зафіксовано ряд позитивних тенденцій у сільськогосподарському виробництві, фінансовій сфері, розрахунках населення за отримані житлово-комунальні послуги та розрахунках з виплати заробітної плати. Так, збільшення обсягів виробництва промислової продукції спостерігалось у 10 регіонах (Автономній Республіці Крим, Вінницькій, Волинській, Житомирській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Сумській, Чернівецькій областях та м. Севастополі) і варіювало у межах 0,6-13,4 відсотка. Регіонами в яких допущено найвищі темпи зменшення промислового виробництва є Чернігівська область, м.Київ, Луганська область, Рівненська область, Херсонська область (рис. 3.5).

За 2013 рік по відношенню до відповідних минулорічних показників обсяги реалізованої промислового продукції у розрахунку на одну особу зменшились у 12 регіонах, серед них найбільше у Луганській (на 5861,5 грн.), Донецькій (на 3913,8 грн.), Івано-Франківській (на 1688,3 грн.), Запорізькій (на 1144,2 грн.) та Черкаській (на 836,2 грн.) областях і в цілому по Україні зменшення склало 140,4 грн.

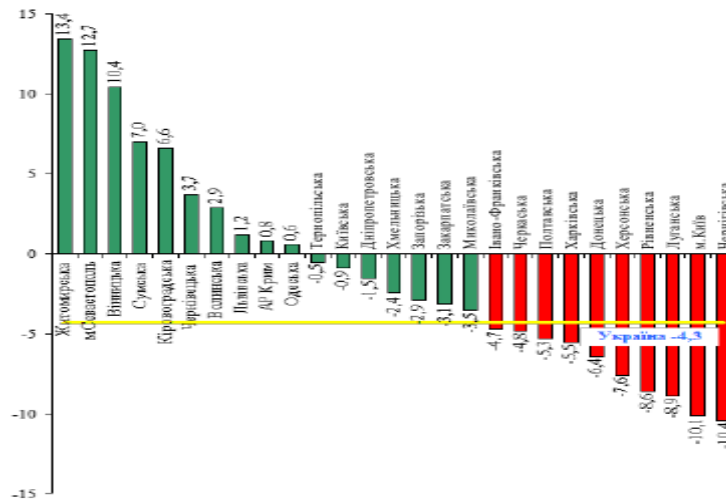

Рис. 3.5 Приріст, зменшення (-) промислової продукції у 2013 році [15]

В контексті дослідження чинників міграційного руху населення першочерговим є аналіз тенденцій ринку праці та динаміки природного руху населення за окремими регіонами. У 2013 р. спостерігалось подальше зменшення чисельності населення. Так, за 2013 рік чисельність населення з початку року скоротилася у 17 регіонах (за 2012 рік – у 18) і в цілому по Україні – на 0,28% (у 2012 році – на 0,18%). Найбільше зменшення мало місце у Чернігівській (на 1,02%), Сумській (на 0,9%), Кіровоградській та Луганській (на 0,76% в кожній) областях. Приріст населення спостерігався у 10 регіонах, зокрема у: м. Києві (на 0,83%), м. Севастополі (на 0,63%), Київській, Закарпатській (на 0,2% в кожній), Рівненській (на 0,17%), Чернівецькій (на 0,15%), Волинській (на 0,13%) областях, Автономній Республіці Крим (на 0,11%), Одеській (на 0,06%) та Івано-Франківській (на 0,02%) областях [15].

Ринок праці упродовж 2013 р. у всіх регіонах характеризувався меншим порівняно з попереднім періодом рівнем безробіття, вищим - рівнем зайнятості населення, продовженням позитивних тенденцій щодо створення нових робочих місць. При цьому, в 2015 році також зберігається тенденція до скорочення безробіття за методологією МОП (додаток Л). За підсумками 2013 р. у всіх регіонах зростає реальна заробітна плата (від 6,1% у Полтавській до 11,5% у Рівненській областях), однак, темпами нижчими, ніж

у 2012 р. Загалом, приріст реальної заробітної плати в цілому по Україні склав 8,2%, проти 14,4% у 2012 р. (рис 3.6) [15].

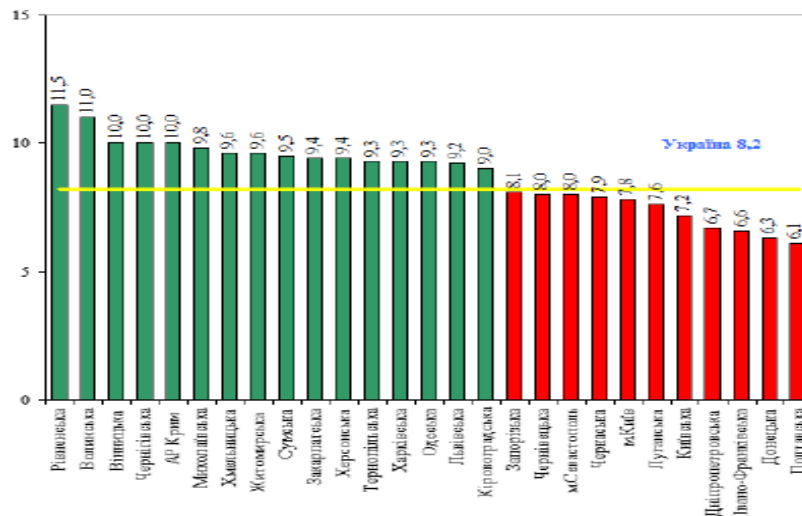

Рис. 3.6. Приріст, зменшення (-) реальної заробітної плати (у 2013 р.) [15]

У 2013 р. у 24 регіонах зменшилася заборгованість з виплати заробітної плати (від 3,2% у Полтавській та Тернопільській областях до у 2,2 раза менше у м. Києві), що забезпечило її скорочення в цілому по Україні на 9,6% (у 2012 р. –на 8,6%). У 2013 р., як і у 2012 р., у всіх регіонах спостерігалось перевищення кількості створених робочих місць над ліквідованими. Разом з тим, у 14 регіонах це співвідношення було меншим ніж у 2012 р. Найбільше перевищення кількості створених робочих місць над ліквідованими мало місце у м. Києві, Чернігівській області (у 1,9 раза в кожній), Хмельницькій (у 1,8 раза), Херсонській, Миколаївській, Житомирській (у 1,7 раза в кожній) областях.

Безумовно, соціально-економічний стан кожного з регіонів України обумовлює й різний рівень міграції населення – як міжрегіональної, так і міждержавної. Активні процеси зовнішньої міграції України обумовлюють потребу саме у дослідженнях цього явища на регіональному рівні. Отже, з метою визначення ступеню впливу чинників економічного та соціального стану розвитку регіону, побудуємо лінійну регресійну модель залежності

кількості емігрантів з кожної області від ВРП (валового регіонального продукту) на душу населення.

Об'єктами спостереження є регіони України (24 об'єкта). Інтервал спостережень становить 1 рік, розглянутий період 10 років (2003 -2012 рр.) для всіх змінних. Залежною змінною є кількість емігрантів з області, що задана натуральним логарифмом від абсолютною кількості емігрантів з метою підвищення ступеню нормальності розподілення залишків. Основним джерелом даних стала інформація Державної статистичної служби України [6; 15].

З метою визначення ступеню значущості впливу ВРП на душу населення на кількість емігрантів для кожного з регіонів до моделі додамо фіктивні (англ. «dummy») змінні. Це якісні змінні, що приймають значення 0 або 1, для врахування впливу якісних ознак і подій на пояснювальну змінну. Фіктивна змінна може бути також індикатором належності спостереження до певної підвибірки. За основу візьмемо економічне районування України, згідно якому всі області об'єднують у 9 районів:

- Донецький регіон (Донецька, Луганська області)
- Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька області)
- Північно-Східний (Харківська, Сумська, Полтавська області)
- Центральний (Черкаська, Кіровоградська області)
- Північно-Західний (Волинська, Рівненська області)
- Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області)
- Причорноморський (Миколаївська, Одеська, Херсонська)
- Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області)
- Столичний район (Київська, Житомирська, Чернігівська області).

Отже, фіктивні змінні приймають значення 1, якщо область належить до певного району, і 0 – якщо ні:

$D-1 = 1$, якщо область належить до Донецького регіону

$D-2 = 1$, якщо область належить до Придніпровського

D-3 = 1, якщо область належить до Північно-Східного

D-4 = 1, якщо область належить до Центрального (Черкаська, Кіровоградська області)

D-5 = 1, якщо область належить до Північно-Західного

D-6 = 1, якщо область належить до Подільського (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області)

D-7 = 1, якщо область належить до Причорноморського

D-8 = 1, якщо область належить до Карпатського

D-9 = 1, якщо область належить до Столичного району.

Регресійна модель, що побудована на панельних даних, має загальний вигляд:

$$Emigr_{it} = \beta_0 + \beta_1 GRP\_p_{it} + (\alpha_1, \dots, \alpha_9) \overline{dregion}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.13)$$

де $Emigr$ – кількість емігрантів, осіб; GRP_p – ВРП на душу населення, грош.од.; $\overline{dregion}$ – вектор думми-змінних, що фіксують регіональну належність даних (D1:D9); β_0 – вільний член, який відображає вплив пропущених змінних або змінних, які не включенні в спостереження; $\beta_1, \alpha_1, \dots, \alpha_9$ – невідомі коефіцієнти моделі; i – номер об'єкту (регіон); t – часова змінна; ε_{it} – стандартна помилка.

Коефіцієнти економетричної pooled моделі (3.13) та їх статистичні оцінки за виключенням статистично незначущих змінних представлені в табл.3.11.

Таблиця 3.11

Результати оцінки моделі (3.13) методом 1МНК

Змінна	Коеф β	Ст. помилка	$t_{\text{стат}}$	Р-значення	95% інтервал довіри	
					min	max
const	13,0969	0,422881	30,9708	0,00001	12,2640	13,9299
GRP_p	-0,745504	0,0459784	-16,2142	0,00001	-0,8361	-0,6549
D_1	1,965	0,106326	18,4809	0,00001	1,7556	2,1744
D_2	1,44505	0,107936	13,3880	0,00001	1,2324	1,6577
D_3	0,700426	0,0891943	7,8528	0,00001	0,5247	0,8761
D_7	0,674111	0,0783256	8,6065	0,00001	0,5198	0,8284
R-квадрат	0,700330,	F(5, 244)	114,9998			

Джерело: розраховано автором

Панельна діагности моделі (3.13) з метою визначення типу моделі, що найкращим чином апроксимує наведені дані на основі попарного порівняння моделі об'єднаних даних з моделлю з випадковими індивідуальними ефектами, моделі об'єднаних даних з моделлю з детермінованими індивідуальними ефектами та моделі з випадковими індивідуальними ефектами з моделлю з детермінованими індивідуальними ефектами за допомогою застосування тестів Вальда, Бройша–Пагана, Хаусмана засвідчила, що найбільш адекватними є оцінки моделі з фіксованими індивідуальними ефектами (розрахункова статистика Хаусмана дорівнює 10,5529, $p\text{-знач.} = \text{prob}(\chi^2\text{-квадрат}(1) > 10,5529) = 0,0017$). Це є логічним результатом того, що для дослідження були використані дані конкретних областей, кількість яких не змінювалась на протязі періоду дослідження.

Слід звернути увагу, що в моделі з фіксованими ефектами коефіцієнти при *dummy*-змінних не визначаються, оскільки данні змінні не залежать від часу, тому оцінювання коефіцієнтів не є можливим за допомогою даної моделі. Проте, загальні висновки щодо наявності зворотного зв'язку між показниками кількості емігрантів та ВРП на душу населення були підтверджені оцінками всіх специфікацій регресійної моделі (3.13). При цьому за результатами FE-моделі варіативність показника кількості емігрантів на 74% пояснюється зміною показника ВРП на душу населення. А за розрахунками коефіцієнту еластичності можна зробити висновок, що зменшення ВРП на душу населення на 10% призводить до 9%-зростання кількості осіб, що емігрують (табл.3.12).

Таблиця 3.12

Коефіцієнти та статистичні оцінки моделі (3.13) з фіксованими ефектами

Змінна	Коеф β	Ст. помилка	$t_{\text{стат}}$	P-значення
const	14,497	0,239644	66,31	0,00001
GRP_p	-0,077	0,0236474	-15,13	0,00001
$R^2_{\text{скоригований}} = 0,742$, $F_{\text{стат.}}$ (p-value)= 129,39 (0,000)				

Джерело: розраховано автором.

Продовженням цього дослідження є виявлення найбільш значущих соціальних регіональних факторів, що впливають на кількість емігрантів з регіонів країни. Побудуємо наступну модель лінійної регресії:

$$Emigr_{it} = \alpha + \beta_1 Av\_wagedif_{it} + \beta_2 Wage\_debt_{it} + \beta_3 Wage\_cos_{it} + v_{it}, \quad (3.14)$$

$Emigr$ – кількість емігрантів з області, тис. осіб; $Av\_wagedif$ – різниця між середньої заробітною платою в області та в середньому по Україні, тис. грн.; $Wage\_debt$ – заборгованість з заробітної плати в області, тис грн.; $Wage\_cos$ – різниця між заробітною платою в регіоні та мінімальним прожитковим мінімумом, тис. грн.

Проаналізуємо результати оцінок наскрізної регресії, що не враховує панельних тип даних та оцінюється методом 1МНК. Статистичні оцінки моделі наведені в таблиці (табл.3.13):

Таблиця 3.13

Результати оцінки моделі (3.14) методом 1МНК

Змінна	Коеф β	Ст. помилка	$t_{\text{стат}}$	Р-значення	VIF	95% інтервал довіри	
						min	max
const	1304,5	88,185	14,793	0,00001		1130,83	1478,2
Av_wagedif	-1,016	0,2139	-4,749	0,00001	1,225	-1,4371	-0,595
Wage_debt	10,722	0,6775	15,826	0,00001	1,172	9,38723	12,056
Wage_cos	-0,8035	0,0739	-10,873	0,00001	1,054	-0,9490	-0,658
R-квадрат	0,648368	F(3, 246)	151,1983				

Джерело: розраховано автором.

Дескриптивна статистика і кореляційна матриця до моделі 3.14 представлені в додатку К. За результатами оцінок моделі наскрізної регресії можна зробити висновок, що збільшення різниці між середньою заробітною платою в області та середньою заробітною платою по Україні та мінімальним прожитковими мінімумом веде до зменшення кількості емігрантів з області. Водночас, зростання заборгованості з виплати заробітної плати в області призводить до збільшення кількості мігруючих. Слід звернути увагу на те, що обернена залежність між кількістю емігрантів та різницею у заробітній платі не узгоджується з теоретичними припущеннями, отже проаналізуємо результати побуди моделей, що враховують панельний тип даних –

випадкові (Random effects) та фіксовані ефекти (Fixed effects). Результати представлені в таблиці (табл.3.14).

Таблиця 3.14

Коефіцієнти специфікації моделі (3.14) та їх статистична оцінка

Параметри моделі	Random effects	Fixed effects
	Коефіцієнт (t-статистика) ***	Коефіцієнт (t-статистика) ***
Av_wagedif	0,008 (0,03286)	1,24464 (4,643)
Wage_debt	8,49406 (10,61)	4,74024 (5,336)
Wage_cos	-0,879 (-14,32)	-0,977495 (-17,44)
Константа	1508,17 (13,44)	1811,41 (21,99)
Лог. правдоп.	-2010,767	–
R^2 скоригований	–	0,812259
$F_{\text{стат.}}$ (p-value)	–	40,899 (3,15e-71) ***

*** – статистична значущість за рівня 0,01

Джерело: розраховано автором

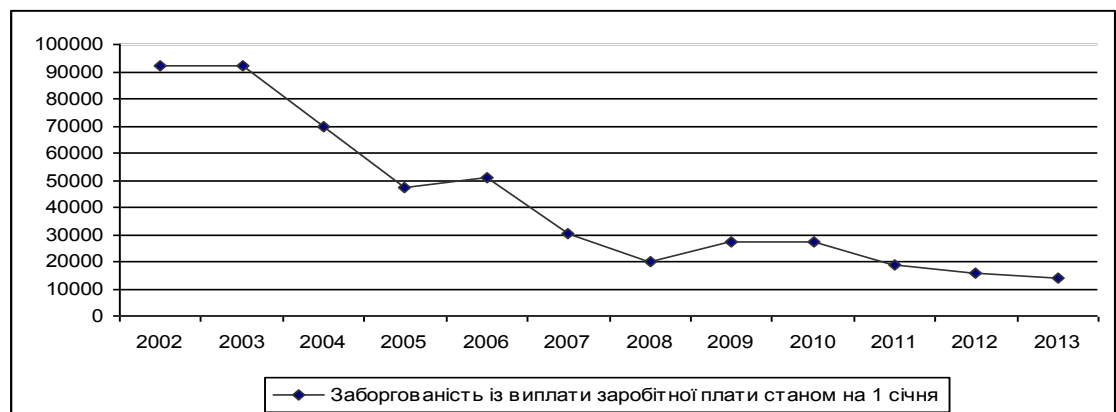
Порівнюючи отримані результати з результатами наскрізної регресії слід звернути увагу на те, що залежність між кількістю емігрантів та різницею в заробітній платі в області та в середньому по Україні є прямо пропорційною, що відповідає теоретичним припущенням та дійсності. Водночас, змінна Av_wagedif не є статистично значущою в моделі, що враховує випадкові ефекти.

Таким чином, слід проаналізувати, який тип моделей найбільш адекватно апроксимує наведені дані. Для цього проведемо попарне порівняння оцінених моделей, застосовуючи відповідні тести – Вальда, Бройша–Пагана, Хаусмана.

За результатами даних тестів доходимо висновків, що у випадку представлених даних найбільш адекватними є оцінки моделі з фіксованими індивідуальними ефектами (розрахункова статистика Хаусмана дорівнює $N = 66,9671$, $p\text{-знач.} = \text{prob}(X^2\text{-квадрат}(3) > 66,9671) = 1,90321e-014$) (табл.3.7).

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що найбільш впливовим чинником збільшення кількості емігруючих, з урахуванням регіональної диференціації, є заборгованість із заробітної плати: при 1%-му збільшенні даного показника відбувається майже 5%-ве зростання кількості емігруючих. Також до зростання емігруючих призводить збільшення різниці між середньою зарплатою в області та середньою зарплатою по Україні, та зменшення різниці між заробітною платою в області та прожитковим мінімумом.

Слід зазначити, що проблема несвоєчасної виплати заробітної плати – одна з найгостріших соціальних проблем, яка до цього часу не розв'язана, чим порушуються права працівників на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, своєчасне одержання винагороди за працю, гарантовані статтями 43 та 48 Конституції України. Динаміку заборгованості з виплати заробітної плати за 1997-2009 роки, за даними Держкомстату, наведено у діаграмі 3.1.

Діаграма 3.1. Заборгованість із виплати заробітної плати станом на 1 січня за період 2002 – 2013 рр., тис. грн. [15].

У 2008-2009 рр.. збільшення загальної суми заборгованості головним чином зумовлено зростанням боргів з виплати заробітної плати працівникам економічно активних підприємств. Упродовж 2008 року загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати працівникам економічно активних підприємств зросла у 3,1 раза, а протягом 2009 року - на 25,7 відсотка.

За результатами аналізу стану додержання законодавства про оплату праці та даними державних статистичних спостережень встановлено, що причинами зростання та накопичення заборгованості з виплати заробітної плати залишається високий рівень збитковості підприємств, низька платіжна дисципліна, практика передачі суб'єктами господарювання продукції без попередньої оплати, низький рівень претензійно-позовної роботи зі стягнення заборгованості, недостатня ефективність управління державним майном, застосування процедур реструктуризації, санації та банкрутства неефективно працюючих підприємств. При цьому суттєвою проблемою є масове звільнення працівників і зростання рівня безробіття [15; 110].

Отже, переважна більшість чинників зростання заборгованості з виплати заробітної плати є наслідком відсутності ефективної системи управління підприємствами та належного контролю з боку відповідних органів державного управління. Зазначені чинники призводять до подальшої еміграції дієздатного населення з України та посилюють диспропорції на ринку праці.

Зазначимо, що міграційні процеси мають виразний регіональний характер. Додамо, що дослідники відмічають і регіональний характер отримання грошових переказів: виявлено, що найбільші обсяги переказів надходять у західні регіони України. Отримані кошти переважно спрямовуються на будівництво і придбання житла, а також на купівлю товарів тривалого користування і розвиток підприємництва [14; 16]. Окремо слід виділити західні та прикордонні області, де приватні трансферти відчутно впливають на розвиток домогосподарств. Окремі дослідники стверджують, що ці регіони краще забезпечені товарами тривалого користування і новим житлом, що, цілком можливо, пов'язано з надходженнями від працюючих за кордоном.

Таким чином, можна констатувати, що міграція в Україні має виражений регіональний характер, що підтверджується результатами економетричного моделювання. На рішення людей мігрувати, окрім інших

чинників, має вплив різниця між середньою заробітною платою в області та середньою заробітною платою по Україні та мінімальним прожитковими мінімумом. Водночас, вплив чинить і коливання обсягів заборгованості з виплати заробітної плати в області.

3.3. Регулювання міжнародної трудової міграції

В питаннях регулювання міжнародної міграції варто звернутися до досвіду Німеччини, яка має довгу історію залучення іммігрантів з інших країн. Після розширення ЄС в 2004 і 2007 рр. старі країни обрали різну політику щодо допуску зовнішніх мігрантів і їх перебування на території країн. Так, більшість країн ЄС-15 пом'якшили обмеження на вільне пресування робочої сили, а Швеція, Велика Британія і Ірландія взагалі зняли обмеження. У той же час, Німеччина і Австрія зберегли обмеження для мігрантів з нових країн-членів до 2011 року [163].

Реформування міграційної політики Німеччини відбувалося останні десять років. Одним із найсуттєвіших змін було введення для Німеччини Синьої карти ЄС (англ. Blue Card) у складі німецького закону від 1-го серпня 2012 року. Синя карта впроваджена для конкретних цілей і забезпечує можливість для законного перебування громадян з країн, що не входять в ЄС, з метою працевлаштування. Згідно плану Європейського Союзу правила Синьої карти особливо будуть дійсні щодо високо кваліфікованих працівників, оскільки такої робочої сили потребує Німеччина. З початку 2013 року, випускники університетів, що не входять в ЄС або висококваліфіковані особи, можуть вийти на німецький ринок праці, якщо вони відповідають певним критеріям.

Для Німеччини необхідність введення Синьої карти і залучення працівників з інших країн обумовлена проблемами, що є характерними для багатьох розвинутих країн. До них відносяться демографічні труднощі і брак працівників певних кваліфікацій, таких як інженери, лікарі та ін.; аналіз

статистичних даних показує, що з 1970 року індекс фертильності поступово знижувався з відмітки 2,03 аж до 2005 року, коли він став дорівнювати 1,34, що означає скорочення населення, у тому числі і працездатного. Однак вже з 2006 року цей показник пішов угору і склав 1,39 в 2010 році, що, тим не менш є набагато меншим за бажане значення, як зазначалося в розділах 1 і 2.

З середини 2000-х років федеральний уряд Німеччини прийняв низку заходів з реформування імміграційної політики країни. В 2012 році Федеральне міністерство економіки і технологій, Федеральне міністерство праці і соціальних справ і Федеральне агентство зайнятості спільно запустили ініціативу кваліфікованих фахівців. Ця ініціатива спрямована на підвищення обізнаності про вплив кваліфікованої робочої сили, допомогти компаніям залучити або утримати кваліфікованих працівників і стимулювати участь вітчизняних і зарубіжних кваліфікованих працівників і фахівців на ринку праці.

Згідно правил Синьої карти 2013 року, висококваліфіковані робітники можуть працювати на німецькому ринку праці і повинні підписали трудовий договір з роботодавцем з мінімальною річною заробітною платою, яка була переглянута і набула чинності в серпні 2012 року, і склала 46 400 євро. Характерно, що для Німеччини потрібні, навіть терміново необхідні висококваліфіковані фахівці. Протягом перших шести місяців після введення нової заробітної плати 4126 висококваліфікованих фахівців отримали Синю карту. При цьому 2832 особи, що складає більше двох третин, були видані людям, які вже проживали в Німеччині, таким як, наприклад, випускники німецьких вузів.

У європейських дослідженнях міграції до Німеччини зазначається, що кількість трудових іммігрантів, що прибувають до Німеччини, зросла через нові правила Синьої карти ЄС [138]. Тим не менш, впровадження нової карти не буде достатньо, щоб зробити Німеччину привабливою для іноземних кваліфікованих працівників і випускників саме в тому об'ємі, який потрібен національному ринку.

У той час як німецька імміграційна політика була значно покращена для залучення працівників в останні роки, в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) наголошують, що кількість іммігрантів все ще є низькою. До невирішених завдань реформування імміграційної політики ОЕСР відносять необхідність кращого інформування потенційних працівників роботодавцями про наявні вакансії, а також спрощення адміністративних заходів з найму іноземної робочої сили.

В Німеччині проживають люди багатьох національностей, майже зі всіх країн світу. За даними ОЕСР, основними країнами ЄС, з яких прибувають мігранти є Румунія і Болгарія. З 2005 року кількість іммігрантів з Румунії до Німеччини зростала і дорівнювала 97518 осіб в 2011, порівняно з 2005 роком, коли цей показник був майже в чотири рази нижче, а саме 23274. Іммігранти з Болгарії теж прибувають у більшій кількості – в 2011 їх налічувалось вже 52417 осіб. Серед третіх країн походження мігрантів, які прибувають до Німеччини є Індія і Китай, а потім Росії і США. Таким чином, нові правила дозволяють залучати більше іммігрантів у Німеччину. Варто відмітити, що мешканці з України складають порівняно невеликий показник 7585 в 2011 році. З урахуванням потенційних можливостей міграції в Німеччину, особливо висококваліфікованих працівників, Уряду України необхідно тісно співпрацювати з державними органами влади Німеччини з метою узгодження спільних дій в цій сфері, що дозволить українським мігрантам бути більш інформованими щодо вакансій на німецькому ринку праці та інтегруватися в суспільство, а для тих, хто хоче повернутися в Україну необхідно створювати умови на Батьківщині.

Набагато частіше українці емігрують в Росію, яка потребує закордонних працівників у зв'язку з постійним скороченням упродовж тривалого періоду часу – з 1995 по 2012 роки. Тільки в 2013 р. в Російській Федерації відбувся природний приріст населення, який склав 24013 осіб [112].

Росія традиційно є країною імміграції, що наявно продемонстровано в таблиці – сальдо міграції є позитивним і в 2012 році дорівнювало 294930 осіб. Така ситуація потребує якісної державної міграційної політики. Основні положення про зміст, порядок і напрями міграції викладені в Концепції державної міграційної політики Російської Федерації на період до 2025 року. Стратегічні орієнтири міграційної політики розроблені з урахуванням як російського так і міжнародного досвіду, і направлені на вирішення внутрішніх проблем країни. За рахунок імміграції РФ вирішує низку демографічних і економічних проблем, таких як приріст населення і найм працівників певної кваліфікації, що є необхідною на ринку праці. Міграційна політика регулює питання, пов'язані з прийомом та працевлаштуванням на законних підставах працівників, організоване залучення іноземної робочої сили, сезонні переміщення працівників, тимчасову міграцію і таке інше.

Таблиця 3.15

Міграція в РФ

Рік	Прибуло до РФ, осіб			Вибуло з РФ, всього	Сальдо міграції
	Всього	у тому числі з України	частка українців, %		
2000	359330	74748	20,8	145720	213610
2001	193450	36503	18,9	121166	72284
2002	184612	36806	19,9	106685	77927
2003	129144	23418	18,1	94018	35126
2004	119157	17699	14,9	79795	39362
2005	177230	30760	17,4	69798	107432
2006	186380	32721	17,6	54061	132319
2007	286956	51492	17,9	47013	239943
2008	281614	49064	17,4	39508	242106
2009	279907	45920	16,4	32458	247449
2010	191656	27508	14,4	33578	158078
2011	356535	43586	12,2	36774	319761
2012	417681	49411	11,8	122751	294930

Джерело: [112].

Російська Федерація приваблива для мігрантів, в основному, з країн Співдружності Незалежних Держав – в 2012 році їх частка дорівнювала 87% (або 363955 осіб). Частка українців, що мігрують до Російської Федерації, складає 11,8%, тобто 49411 осіб серед усіх іммігрантів (табл. 3.15) [112].

Одним з важливих елементів міграційної політики РФ є квотування імміграції. Необхідно відмітити, що введення квот для певних або для всіх категорій мігрантів є виправданою і така практика поширена в світі, особливо серед розвинутих країн [35]. На нашу думку, введення обмежень на кількість людей, що іммігрують в країну було б корисною мірою для України, що надало б можливість контролювати міграційні потоки і заповнювати вакансії, які є в надлишку на ринку праці, а також понизити дестабілізацію, спричинену неврегульованими потоками міграції.

Регулювання міжнародної трудової міграції є складним процесом, оскільки на нього мають вплив багато факторів, до того ж, інтереси різних сторін є задіяними. Коли держава забезпечує дотримання міжнародних стандартів регулювання міграційних потоків, враховуючи як інтереси держави, так і зовнішніх мігрантів, така політика сприяє у вирішенні демографічних дисбалансів, розвитку ринку праці і допомагає у формуванні позитивного іміджу на міжнародній арені. Навпаки, відсутність узгодженої політики, яка б задіяла всі сфери впливу трудової міграції, провокує подальші дисбаланси, посилює соціально-економічні проблеми і може збільшувати нелегальну міграцію [43; 193, с. 28].

Регулювання міжнародної трудової міграції на міжнародному рівні здійснюється за допомогою трьох основних документів: Конвенції Міжнародної організації праці «Про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року)»; Міжнародної конвенції «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей», яка була прийнята 1990 року; Конвенція Міжнародної організації праці «Про зловживання в галузі міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей і ставлення» від 24

червня 1975 р. № 143 (додаткові положення), яка була прийнята 4 червня 1975 [30; 32; 158].

Всі ці документи спираються на правову базу по регулюванню зовнішньої міграції, забезпеченню прав трудящих-мігрантів і членів їх сімей, а також встановлюють рамки правового поля, в яких повинна бути розроблена і реалізована міграційна політика держав, що ратифікували конвенції. У червні 2012 року Міжнародний Оргкомітет кампанії по ратифікації Конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей анонсував, що 46 країн є учасниками Конвенції.

Сучасний етап розвитку міграційних відносин в світі, і в Україні зокрема, характеризується необхідністю цілісного розуміння підвищеної динамічності і непередбачуваності міжнародної міграції робочої сили, що потребує широкого погляду на регулювання ринкових процесів, пов'язаних з цим явищем. В умовах трансформації економіки України актуальною є низка теоретичних і практичних аспектів щодо ефективного використання і удосконалення механізму регулювання міграції [52, с. 21].

Перш за все звернемося до тлумачення поняття «механізм»: при традиційному суб'єктивістському підході слово «механізм» вживається як система методів, способів та важелів. При об'єктивістському підході воно застосовується як сукупність станів і процесів, що протікають в економічній підсистемі [37, с. 255].

У загальному вигляді під механізмом розуміють внутрішній устрій, систему будь-чого, а також сукупність станів і процесів, з яких складається яке-небудь явище [101]. С. Измалков, К. Сонін, М. Юдкевич надають загальне визначення механізму як форми гри економічних суб'єктів. Л. Гурвіц визначає механізм як взаємодію між суб'єктами і центром. Такі спільні дії складаються з трьох стадій: повідомлення m надходить до центру від суб'єкту, потім кожен в приватному порядку посилає центру інформацію; центр, отримавши всі повідомлення, обчислює і оголошує припущення результату, по необхідності, втілює його в життя [23].

В. М. Поленчук, О. Б. Наумов розглядають економічний механізм як сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси та їх регулювання [66]. Панфилов А. С. дає визначення організаційного механізму як інтеграційного фактора або сукупності факторів, що поєднують функціонування всіх автономних елементів у рамках цілого [58]. За В. С. Пономаренко механізм управління являє собою сукупність форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних спільністю мети, за допомогою яких здійснюється узгодження суспільних, групових і особистих інтересів, забезпечуються функціонування і розвиток підприємства як соціально-економічної системи [52].

На основі аналізу наведених визначень, можна запропонувати визначення механізму регулювання міграційних потоків – це сукупність заходів впливу державними органами на об'єкти міграції з метою забезпечення оптимального рівня міграції, який відповідає потребам національного ринку праці і сприяє стабілізації макроекономічної ситуації в країні. Таке розуміння механізму регулювання міграційних потоків виражає внутрішню сутність міграційної політики, а також характеризує зовнішню організацію міграційних процесів, оскільки механізм розглядається як сукупність методів, форм, способів, інструментів, важелів, прийомів впливу на ситуацію на національному і міжнародному ринках праці [43, с. 21].

Отже, автор звернулася до поняття механізму з виокремленням таких його елементів, як мета, завдання, суб'єкти, об'єкти, принципи, міграційна політика, результати. Розроблений механізм, на нашу думку, дозволяє формувати міграційну політику, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності національних органів регулювання міграції (рис. 3.7).

Додамо, що на механізм регулювання міграційних потоків впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники, котрі визначають умови проведення міграційної політики, що надалі визначатиме структуру функціонування механізму. До зовнішніх слід віднести рівень розвитку світової економіки, стан світового ринку праці, рівень економічного розвитку інших країн та ін.,

до внутрішніх – рівень економічного розвитку країни, рівень інтегрованості в міжнародну економіку, економічну і грошово-кредитну політику, демографічну ситуацію, рівень доходів населення, умови ведення підприємницької діяльності, інституційні норми і правила у суспільстві та ін. [43, с. 22].

Метою є формування стратегії удосконалення регулювання міграційних потоків, що повинна будуватися на завданнях, напрямках, принципах, які, в свою чергу, повинні обумовлювати міграційну політику та важелі її впливу. Завданнями механізму є [43, с. 22]:

- забезпечення реалізації міграційної політики;
- впровадження принципів національного законодавства і міжнародного права;
- забезпечення відповідності міграційних потоків соціально-економічній ситуації в країні.

Об'єктом дії механізму регулювання міграційних потоків виступають міграційні потоки за межі країни. Суб'єктами реалізації механізму є органи державної влади, що регулюють міграцію в Україні. Верховна Рада є єдиним органом законодавчої влади, який визначає основні напрями міграційної політики держави. Також у сфері регулювання міграційних процесів необхідно відзначити Раду національної безпеки та оборони України (РНБО), Службу безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство закордонних справ України, Державну міграційну службу України і представництва міжнародних організацій [43, с. 22].

Під принципами доцільно розуміти основні правила здійснення аналізу, контролю і впливу на міграційні потоки. До принципів віднесемо:

- системність – охоплення всіх компонентів і етапів міграційного процесу;
- своєчасність – реакція на зміни, що відбуваються на світовому і національному ринках праці, що відбувається в потрібний термін;

- раціональність – кожне рішення повинне бути узгодженим на рівні всіх елементів і засобів реалізації.

Рис.3.7 Схема удосконалення механізму регулювання міграції

Джерело: розроблено автором.

Напрями повинні ґрунтуватися на основних положеннях Указу Президента України Про Концепцію державної міграційної політики, а також на міжнародних положеннях конвенцій з питань регулювання міграції. Результатом повинно стати наступне: оптимально збалансовані еміграційні і імміграційні потоки, що позитивно впливають на національний ринок праці у довгостроковій та короткостроковій перспективі.

З боку України Конвенція «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей» є підписаною, але не ратифікованою, що пов'язано з тим, що на даний момент держава не може гарантувати виконання усіх вимог Конвенції у повній мірі. В останнє десятиріччя налагодження дипломатичних відносин між Україною та Європейським Союзом відбувалося у багатьох напрямках, у тому числі у сфері переміщення українців через кордони країн-членів ЄС. Важливими кроками до розвитку цих відносин стали ратифікація Угоди про спрощення оформлення віз між Європейським Союзом і Україною та Доповнена Угода про спрощення віз між ЄС і Україною, що поліпшило умови видачі віз українським громадянам. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС завдало вектор «політичної асоціації та економічної інтеграції» і визначає нові умови переміщення не тільки товарів, послуг, капіталів, але й робочої сили [20; 111].

В Україні на національному рівні міграційні відносини регулюються за допомогою міграційного права. Основними правовими актами є Конституція України, Закон України «Про громадянство України», Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» і зміни до Закону, Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30 травня 2011 р. № 622/2011. Право на вільне пересування громадян закріплено законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» [34; 68; 93; 89; 95].

Така ситуація у правовому полі є недосконалою в сучасних умовах, особливо враховуючи такі обставини, що Україна є одним з найбільших країн-донорів мігрантів до ЄС і країною-транзитером на шляху багатьох мігрантів. Слід наголосити, що одним з найважливіших питань регулювання міграційних процесів є утворення та упорядкування відповідної нормативно правової системи. Не зважаючи на єдність суспільних відносин (відносини у сфер міграції), які регулюють визначені нормативно правові документи та наявності єдиного об'єкту, ці документи не утворюють єдиної системи [43, с. 23].

В останні роки Україна зіткнулась з непередбаченими політичними і економічними проблемами, що безпосередньо вплинули на міграційну ситуацію [200]. Тому, існує певна необхідність у проведенні відповідної систематизації нормативних документів та утворення єдиних максимально кодифікованих нормативних документів, по-першу чергу документів які стосуються утворення, визначення повноважень, та порядку роботи державної міграційної служби та інших органів державної влади та місцевого самоврядування. На необхідність систематизації та упорядкування також вказує наявність різних органів державної влади які потребують координації своєї спільної діяльності (органи державної міграційної служби, органи служби зайнятості, органи місцевого самоврядування, державні адміністрації, органи внутрішніх справ та ін.).

Особливого значення набуває необхідність системного (упорядкованого) нормативного урегулювання координаційної діяльності різних органів, оскільки на міграційні процеси найбільш ефективно можливо впливати комплексом повноважень, якими наділені різні органи влади. Для скоординованого впливу на міграційні процеси необхідне розроблення не тільки системних нормативних документів також системних програм з визначенням усього комплексу заходів з боку всіх установ держави та суспільства. До цих нормативних документів та програм необхідно включити також заходи які можуть здійснювати суспільні організації (як у якості допомоги так у вигляді здійснення громадського контролю) [43, с. 24].

Відповідне значення для регулювання міграційних процесів має розширення повноважень регіонів (органів місцевого самоврядування обласного рівня) у сфері міграції, а саме надання відповідних повноважень органам місцевого самоврядування, та регіональним органами державної влади (облради, та їх виконавчі комітети). Це не тільки наданням їм повноважень самостійного вивчення проблемних питань міграції регіону, але і визначення відповідних програм по регулюванню міграційних процесів в регіонах. А головне це надання можливості під визначені

програми щодо врегулювання міграційних процесів, зайнятості населення, утворювати відповідні фонди (фінансового та майнового характеру) з самостійно визначенням їх кількості та обсягу (на підставі місцевого бюджету) та вжиттю паралельних заходів щодо боротьби з незаконною міграцією (у тому числі депортації).

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст.43 (п. 16-19) передбачена можливість затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідного регіону та затвердження відповідних місцевих бюджетів, однак ці кошти є недостатніми для проведення та втілення в життя дієвих ефективних програм та реального впливу на міграційні процеси та зайнятість населення. Оскільки основні кошти на розвиток регіону надходять з державного бюджету, необхідно кардинально змінювати фінансові потоки при формуванні бюджетів з урахування потреб програм впливу регіонів на міграційні процеси та зайнятість населення [90].

Основним нормативним документом у сфері регулювання міграційних процесів є Закон України «Про імміграцію» від 7 червня 2001 року N 2491-III, який певним чином виконує поставленні перед ним завдання [87]. Так, цим законом визначаються основні правові поняття, терміни імміграції, квоти, категорії іммігрантів, встановлюються, повноваження органів державної влади у що забезпечують виконання законодавства у сфері імміграції (Визначені повноваження лише Кабінету міністрів України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері імміграції, дипломатичних представництв і консульських установ). Крім того, цим законом визначається порядок, надання дозволу на імміграцію та посвідки на постійне проживання, скасування дозволу на міграцію, видворення за межі країни.

На даний час в Україні для регулювання цього процесу існують ряд нормативних документів, які умовно їх можливо розділити на певні категорії. Підставою для класифікації можливо визначити об'єкти або суспільні відносини, які регулюють вказані нормативно - правові документи.

На основі аналізу Конституції України, Законів України та інших нормативно-правових документів запропоновано наступну класифікацію:

1. Нормативні документи що регулюють порядок імміграції [34; 65; 79; 80; 87; 89].

2. Нормативні документи що регулюють повноваження Державної міграційної служби України та інших органів державної влади та місцевого самоврядування [34; 63; 69; 70; 72; 83; 84; 85; 86; 88; 92; 94; 96; 99; 100].

3. Документи які регулюють питання пов'язані з громадянством [34; 64; 68; 81].

4. Нормативні документи, які регулюють питання перебування в Україні іноземців, осіб без громадянства, біженців. [33; 34; 67; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 82; 93; 98].

5. Нормативні документи які регулюють зайнятість населення та роботу органів державної влади у сфері зайнятості населення [28; 44; 69; 71; 91].

6. Нормативні документи які встановлюють та регулюють порядок притягнення до відповідальності за порушення законодавства про міграцію [29; 34; 38; 39; 69; 72; 83; 97];

7. Міжнародні нормативні документи у сфері міграції [18; 19; 31 та ін.]

Така класифікація надасть можливість системного використання нормативно-правової бази у сфері міграції і полегшить її аналіз і удосконалення. Звернемо увагу, що основоположним документом для всіх пунктів класифікації є Конституція України.

Всі зазначені елементи впливають на реалізацію міграційної політики, теоретичне обґрунтування удосконалення етапів якої буде наведено нижче. Міграційна політика реалізується за допомогою важелів – непрямого впливу на потоки зовнішньої міграції. Згідно дослідження, проведеного в підрозділах 3.1 і 3.2, на потоки зовнішньої міграції найбільш суттєво впливають фактори: ВВП на душу населення, рівня безробіття, вартості

кредитів, індексу споживчих цін. Отже, держава повинна регулювати міграцію опосередковано, впливаючи на ці показники.

Також треба наголосити на необхідності вдосконалення міграційної політики з урахуванням особливостей економічних процесів. У зв'язку з тим, що Україна інтегрована в світову економіку і активно приймає участь в соціально – економічних і політичних процесах на міжнародному рівні і враховуючі власні дослідження автора, доцільним є поліпшення регулювання міжнародної трудової міграції за такими напрямками [43, с. 25-26]:

1. Ретельне вивчення явища міжнародної трудової міграції з усіх боків, а саме отримання повної і достовірної статистичної та аналітичної інформації про динаміку руху мігрантів в різні період часу. У зв'язку з цим доцільно утворити єдину базу даних про міграцію осіб, забезпечити більш глибоке здійснення науково-дослідницької роботи у галузі міграції та імплантацію її висновків у політику держави.

2. Вдосконалення нормативно-правової бази України: ратифікувати Міжнародну конвенцію «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей», а потім Конвенцію Міжнародної організації праці «Конвенція про працівників-мігрантів» №97 і Конвенцію Міжнародної організації праці «Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення». Для цього, перш за все, необхідно створити умови для реалізації вимог Конвенцій на національному рівні [30; 32; 158].

3. Існує проблема з інформованістю суспільства про міграційні процеси України у повному обсязі. Україна має дисбаланс на ринку праці між попитом і пропозицією робочої сили. Також мають місце правопорушення трудового законодавства як з боку роботодавців так і з боку працівників. Всебічне інформування громадськості про стан ринку праці, зміни у законодавстві і санкції щодо порушників могли б знизити дисбаланс і кількість правопорушень. Отже, з метою спрощення доступу до інформації на ринку праці шукачів роботи і роботодавців, допомоги іммігрантам і

потенційним емігрантам у вивченні своїх прав та обов'язків, наданні інформації про державні служби, які займаються проблемами в сфері ринку праці і міграції, необхідно створити єдиний державний інформаційний портал «Ринок праці і міграційні процеси в Україні» в Інтернеті, який би містив інформацію про основні індикатори ринку праці, міграційний рух населення, законодавство в сфері регулювання трудових відносин, контакти державних служб зайнятості та інших органів, що займаються ринком праці і міграцією.

4. Вдосконалити процедуру розробки і реалізації міграційної політики держави, що складається з чотирьох етапів (рис. 3.8). Розглянемо детальніше кожен з етапів [43, с. 25-26].

На першому етапі для проведення ефективної економічної оцінки сучасної ситуації з зовнішньою міграцією у країні необхідно провести такі дії: 1) збір і аналіз статистичних даних за певний період часу за такими позиціями: аналіз обсягів імміграційних потоків, статевого складу, віку, рівня кваліфікації іммігрантів; аналіз обсягів еміграційних потоків, статевого складу, віку, рівня кваліфікації емігрантів; аналіз ситуації на національному ринку праці і виявлення причин еміграції; 2) аналіз впливу зовнішньої міграції на національний ринок праці; 3) аналіз впливу грошових переказів мігрантів на економіку країни; 4) аналіз ефективності роботи державних органів з регулювання міграції; 5) аналіз світових тенденцій міграційних процесів.

За результатами проведеного дослідження потрібно знайти відповіді на запитання: Чи з'явилися нові тенденції у зовнішній міграції упродовж періоду, який аналізується? Якщо так, то який ефект вони мають у короткостроковій перспективі і можуть мати у довгостроковій? Чи є потреба у втручанні держави у ці тенденції і процеси?

Другий етап полягає в розробці або корегуванні існуючої міграційної політики держави, яка повинна мати рекомендації щодо:

- законодавчого регулювання

- розробки ефективних заходів регулювання національного ринку праці
- вдосконалення фінансових інструментів грошових переказів мігрантів.
- вдосконалення адміністративних інструментів контролю за міграцією.

Необхідно також дати відповіді на запитання: які ключові чинники успіху в реалізації політики? Чи узгоджується запропонована політика з реаліями світового ринку праці і містом країни у світових міграційних процесах? Таким чином, наступний крок в процесі розробки міграційної політики полягає в тому, щоб контролювати і аналізувати можливості і погрози, що створюються чинниками світового ринку праці.

Третій етап: реалізація міграційної політики. Щоб розуміти потенційні можливості і погрози в довгостроковому плані, фахівці з міграції повинні насамперед контролювати і аналізувати основні тенденції у світовій економіці. Вони включають демографічні, економічні, політико-правові і соціально-культурні зміни. Ситуація у світовій економіці не є статичною, а може сильно змінюватися з часом. Тому необхідно досліджувати динаміку світового ринку праці, приділяючи особливу увагу тому, як, ймовірно мінятимуться тенденції міграції робочої сили.

І нарешті, необхідно вирішити, яку міграційну політику впроваджувати з тим щоб держава отримувала вигоди, і в той же час підтримувала і контролювала права мігрантів як тих, що перебувають на території країни, так і громадян, що знаходяться за кордоном. Ключовий чинник успіху політики – це здатність держави ефективно її реалізувати. А це залежить від того, чи узгоджується стратегія з ресурсами, органами державного управління, системами координації і контролю. Дослідники повинні розробити стратегію, яка відповідала б існуючим ресурсам, знанням і процедурам або намагатися створити нові структури і системи, які відповідали б вибраній політики. Наприклад, спроба розробити і реалізувати міграційну стратегію держави без урахування міжнародних норм і стандартів не буде успішною.

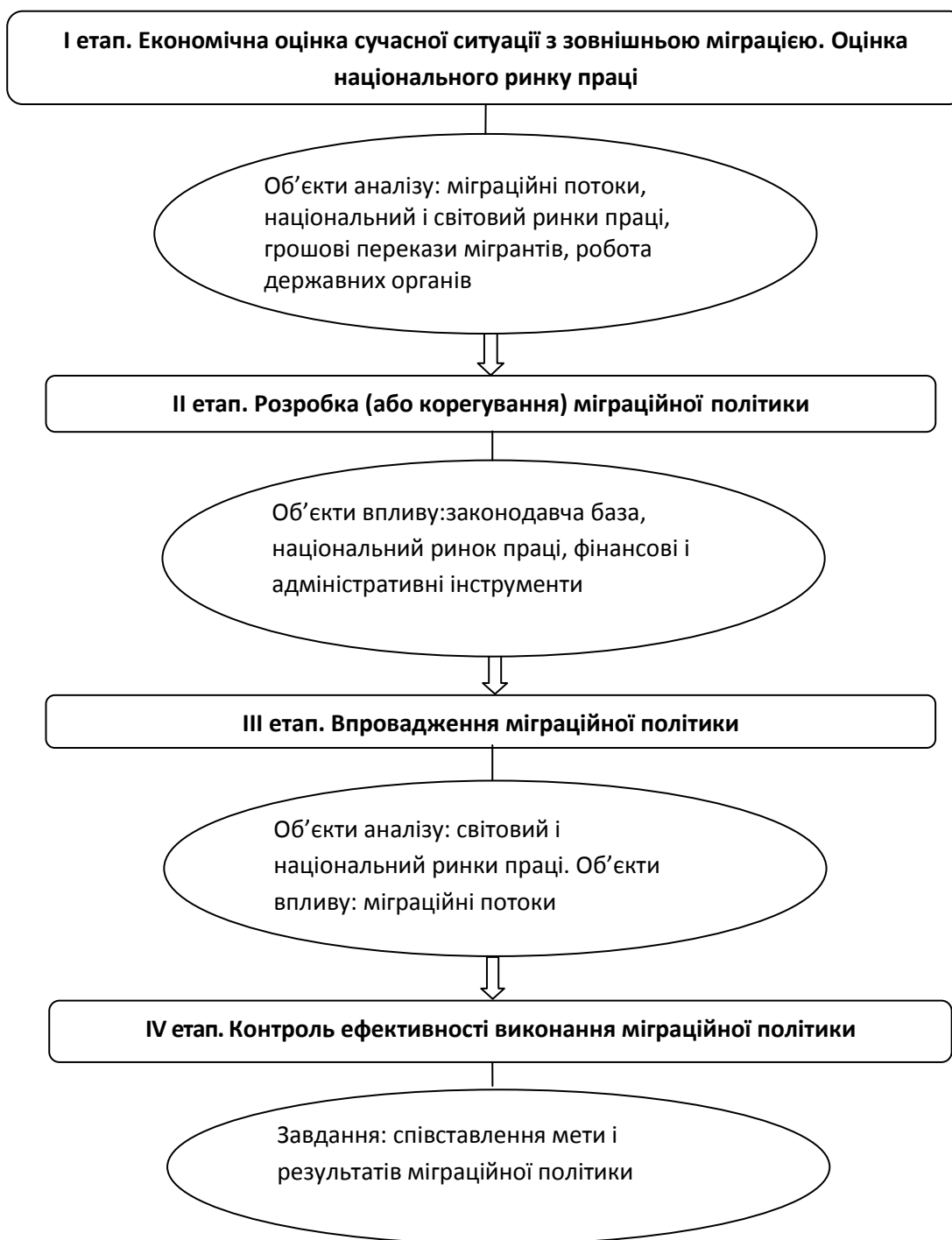

Рис. 3.8. Вдосконалена процедура реалізації міграційної політики

Джерело: складено автором

Четвертий етап: контроль міграційної політики. Завдання завершального етапу процесу полягає в оцінці ефективності реалізації політики і коректуванні цієї програми у разі, коли результати не відповідають поставленій меті. Цей процес оцінки і контролю забезпечує зворотний зв'язок і служить основою для аналізу ринкових можливостей в наступному плановому періоді.

Неефективною міграційну політику можна вважати за таких умов: якщо вона не виконує поставлені цілі або цілі політики не відповідають сучасним реаліям світового і національного ринків праці. З практичної точки зору, міграційні процеси залежать від побудови ефективною міграційної політики України, а також впровадження більшої кількості двосторонніх програм з країнами ЄС. Міграційна політика цих країн повинна відповідати сучасним тенденціям міжнародної міграції і складати частину державної економічної стратегії.

В управлінні міграцією на міждержавному рівні всі країни, як імпортери трудових ресурсів, так і експортери трудових ресурсів повинні враховувати позитивні явища, які стають очевидними і підлягають усвідомленому регулюванню з боку держави. Відзначимо, що в приймаючих державах напрацювання міграційної політики мають досить серйозну базу, в той час як тільки деякі країни виїзду (Індія, Філіппіни, Пакистан) проводять усвідомлену політику експорту трудових ресурсів.

Усвідомивши вплив негативних явищ зовнішньої міграції і позитивних, що пов'язані, перш за все, з грошовими переказами мігрантів, в Україні мають бути створені умови для того, щоб кваліфіковані працівники, які потрібні на ринку праці, залишалися в країні. Для цього необхідно створити умови на макроекономічному рівні, такі як контроль і регулювання інфляції, зниження вартості кредитів для фізичних і юридичних осіб, створення сприятливих умов для відкриття власного бізнесу, підвищення середньої заробітної плати, зниження або ліквідація заборгованості із виплати заробітної плати, зниження рівня безробіття, збільшення кількості осіб працездатного віку, які працевлаштовуються державною службою зайнятості. Від мігрантів, що їдуть працювати за кордон, держава повинна оптимізувати отримання вигід, а саме сприяти поліпшенню фінансової інфраструктури, через яку здійснюються перекази, сприяти залученню частки грошових переказів в інвестиції, регулювати вартість строкових депозитів з метою сприяння накопиченню заощаджень.

Висновки до розділу 3

Проведений емпіричний аналіз зовнішньої міграції України у напрямку дослідження чинників еміграції. Проаналізований вплив показників ВВП на душу населення, заробітної плати, індексу споживчих цін, вартості кредитів банків України в національній і іноземній валюті, рівня безробіття, кількості вільних робочих місць, природного приросту (скорочення) населення на показник еміграції населення України. Виявлено найвагоміші фактори, що змушують українців покидати країну свого походження, а саме: ВВП на душу населення, рівень заробітної плати, індекс споживчих цін, вартість кредитів, найбільше впливають на кількість емігрантів. Обґрунтовано, що держава має впливати на зовнішню міграцію опосередковано. Напрямку держава не може впливати на кількість емігрантів з країни, однак може регулювати через низку показників, таких як рівень заробітної плати, у тому числі по області, попит на робочу силу, індекс споживчих цін.

Визначено регіональний аспект міжнародної міграції з України, а саме продемонстровано, що рівень міграції населення є обумовленим соціально-економічним станом кожного з регіонів України. Доведено, що зростання заборгованості з виплати заробітної плати в області призводить до збільшення кількості мігруючих, тоді як збільшення різниці між середньою заробітною платою в області та середньою заробітною платою по Україні та мінімальним прожитковим мінімумом впливає на зменшення кількості емігрантів з регіону. При цьому доведено, що найбільший вплив на кількість емігруючих здійснює заборгованість із заробітної плати.

Запропоновано регулювання державою потоків грошових переказів у країну за допомогою таких інструментів: встановлення помірних відсотків за отримання переказів; забезпечення фінансової інфраструктури отримання переказів, що буде сприяти зниженню обсягів переказів нелегальним шляхом; сприяння прозорості переказів.

У результаті проведеного аналізу сформовані рекомендації щодо вдосконалення механізму регулювання міграційних потоків і міграційної політики України, а саме Верховній Раді необхідно ратифікувати Міжнародну конвенцію «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей», Конвенцію Міжнародної організації праці «Про трудову міграцію» №97 і Конвенцію Міжнародної організації праці «Про зловживання в області міграції та про забезпечення працюючим-мігрантам рівності можливостей і ставлення». При цьому важливим є також створення умов для реалізації вимог Конвенцій на національному рівні.

Для інформування суспільства, необхідно створити єдиний державний інформаційний портал «Ринок праці і міграційні процеси в Україні» в Інтернеті, який би містив інформацію про основні індикатори ринку праці, міграційний рух населення, законодавство в сфері регулювання трудових відносин, контакти державних служб зайнятості та інших органів, що займаються ринком праці і міграцією.

Запропоновано удосконалений механізм регулювання міграційних процесів, що містить такі елементи як мета, завдання, суб'єкти, об'єкти, принципи, міграційна політика, результати. Запропоновано процедура розробки і реалізації міграційної політики держави, що складається з чотирьох етапів: проведення ефективної економічної оцінки сучасної ситуації з зовнішньою міграцією у країні необхідно провести, розробка або корегування існуючої міграційної політики держави, яка повинна мати рекомендації щодо законодавчого регулювання, розробці ефективних заходів регулювання національного ринку праці, вдосконалення фінансових інструментів грошових переказів мігрантів, вдосконалення адміністративних інструментів контролю за міграцією. Третій етап полягає у реалізації міграційної політики і четвертий етап передбачає контроль міграційної політики.

Результати розділу опубліковані в наукових працях автора [40; 43; 119; 124; 193].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе науково-практичне завдання поглиблення науково-методичних засад дослідження чинників міжнародної міграції робочої сили та її наслідків для економічного розвитку країн, розроблено науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення процедури державного регулювання міжнародної міграції. Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз історичних етапів розвитку міжнародної міграції робочої сили і її ролі у міжнародних економічних відносинах дозволив виявити, що міжнародна міграція відіграє значну роль у формуванні трудових ресурсів приймаючих країн і несе позитивний ефект для країн походження мігрантів. Під впливом процесів у світовій економіці причини міграції змінюються з часом, у сучасних реаліях світової економіки виявляються нові риси міграції, чому сприяє широкий спектр явищ, що охоплюють різні сторони глобальних економічних процесів. З'ясовано, що до ХХ ст. міграції населення сприяли відкритість кордонів для товарів і капіталу, географічні відкриття, низькі тарифи, ліберальна міграційна політика приймаючих країн та ін. В ХХ столітті причинами посилення міграції стали глобалізація, Перша і Друга світові війни, Велика Депресія, міграційна політика залучення трудових ресурсів країн, які потребували додаткової робочої сили та ін. На початку ХХІ ст. мобільність населення обумовлюється такими чинниками як наявність політичної стабільності, різниця в рівні доходів у країнах походження і приймаючих державах, потреба у використанні більш дешевої праці підприємцями приймаючих країн, екологічні проблеми, зміни валютного курсу та стан поточного рахунку платіжного балансу, вартість кредитних ресурсів.

2. Запропоновано виділити етап міграції у міжнародних економічних відносинах, який пов'язаний з сучасною економічною кризою. Зазначено, що в період поточної фінансово-економічної кризи деякі з

приймаючих країн (Іспанія, Італія, Велика Британія, Чеська Республіка, Австралія та ін.) зменшили квоти і посилили інші бар'єри в'їзду мігрантів, а також запровадили програми повернення мігрантів на Батьківщину. Однак, такі заходи лише підвищують безробіття серед мігрантів, негативно впливають на права мігрантів і їх соціальний захист і не вирішують проблем, пов'язаних з міграцією. Посилення контролю і в'їзних бар'єрів не вирішує проблем, пов'язаних зі збільшенням міграційних потоків, а навпаки провокує криміналізацію суспільства і порушення прав людини.

3. Більшість класичних економічних теорій міжнародної міграції розроблено переважно на основі класичних припущень про раціональну поведінку індивідів, а тому не дають змоги врахувати усі фактори, що визначають схильність осіб до міжнародної міграції. Для емпіричних досліджень найбільш поширеним є використання некласичних теорій міграції, що обумовлено відносно простим методологічним підходом до розрахунків чинників міграції, доступністю необхідних статистичних масивів та можливостями адаптувати такі моделі з метою подальшого врахування якомога ширшого спектру чинників міграції. Існуючі класифікації теорій міжнародної міграції не повністю відображають теоретичну базу дослідження в цій сфері. Систематизація існуючих теорій міжнародної міграції дозволила запропонувати вдосконалену класифікацію теорій, яка включає теорії, що пояснюють причини міграції, транзитивні теорії міграції, такі, що базуються на соціальних причинах, теорії, які висвітлюють ринкові процеси і узагальнюючі теорії. Така класифікація охоплює усі існуючі підходи і розширює теоретичне уявлення про теорії міграції.

4. Обґрунтовано, що одним з найбільш ефективних методів оцінки чинників міжнародної міграції, поряд з крос-секційним і неокласичним аналізом, є економетричний аналіз на основі часових рядів, панельних даних і коінтеграції. В дисертації побудовано моделі, які визначають чинники міжнародної міграції в Україні та в країнах ЄС. Для України виявлено, що такі показники як ВВП на душу населення, рівень заробітної плати, індекс

споживчих цін, вартість кредитів, найбільше впливають на кількість емігрантів. Оцінка соціально-економічних чинників міграційного процесу в країнах ЄС демонструє, що найбільший вплив на кількість емігрантів з Естонії, Литви, Латвії, Польщі, Угорщини, Словенії мають такі чинники як рівень безробіття в країні походження мігрантів, ВВП на душу населення, індекс споживчих цін та різниця у видатках на соціальний захист між країнами.

5. Встановлено, що міжнародна міграція сприяє оптимізації розподілу людського капіталу і зменшенню міжрегіональних відмінностей, дозволяє поліпшити функціонування ринків праці приймаючих і країн походження. Узагальнення результатів попередніх емпіричних досліджень свідчить про те, що позитивний ефект від міграції є вищим за негативні наслідки впливу на національні ринки, при цьому цей вплив є різним для робітників високої і низької кваліфікації, для фірм і найманих працівників, для виробників і споживачів. В приймаючих країнах міграція дозволяє заповнювати робочі місця, на яких корінне населення не згодне працювати, сприяє розширенню виробництва, зниженню податкового навантаження на працююче населення. В країнах походження міграція знижує безробіття і робить національний ринок праці більш еластичним.

6. Виявлено вплив грошових переказів мігрантів на економіки країн походження. Грошові перекази мігрантів прямують на інвестування в ті сфери економіки, які найменше відповідають стандартним вимогам, сприяють реалізації принципу «самодопомоги», сприяють інтеграції країни в глобальну фінансову систему, створюють ринкові механізми формування соціально-орієнтованої інфраструктури фінансових ринків, під час фінансово-економічної кризи демонструють відносно стабільні обсяги надходжень і мають антициклічний характер. В Україні грошові надходження мігрантів є чинником коригування платіжного балансу та стимулятором споживання та зростання ВВП. При цьому, ці кошти є умовно

безкоштовними для української економіки, порівняно з кредитами і позиками від МВФ, і являють собою потенціал для банківського сектору країни.

7. Встановлено, що грошові надходження естонських мігрантів мають статистично значущий вплив на зростання сукупного споживання; надходження мігрантів з Латвії позитивно впливають на ВВП та споживання; для Литви споживання і надходження трудових мігрантів є статистично найважливішими факторами зростання ВВП. Зроблено висновок, що характерною особливістю країн Балтії є значна залежність економічного зростання від обсягів і динаміки надходжень трудових мігрантів, які переважно працюють у Великій Британії, Ірландії, країнах Скандинавії.

8. Визначено регіональний аспект міжнародної міграції з України, а саме продемонстровано, що рівень міграції населення є обумовленим соціально-економічним станом кожного з регіонів України. Доведено, що зростання заборгованості з виплати заробітної плати в області призводить до збільшення кількості мігруючих, тоді як збільшення різниці між середньою заробітною платою в області та середньою заробітною платою по Україні та мінімальним прожитковим мінімумом впливає на зменшення кількості емігрантів з регіону. При цьому доведено, що найбільший вплив на кількість емігруючих здійснює заборгованість із заробітної плати.

9. У результаті проведеного аналізу сформовані рекомендації щодо вдосконалення механізму регулювання міграційних потоків і міграційної політики України, а саме Верховній Раді необхідно ратифікувати Міжнародну конвенцію «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей», Конвенцію Міжнародної організації праці «Про про працівників-мігрантів» №97 і Конвенцію Міжнародної організації праці «Про зловживання в області міграції та про забезпечення працюючим-мігрантам рівності можливостей і ставлення». При цьому важливим є також створення умов для реалізації вимог Конвенцій на національному рівні.

Для інформування суспільства, необхідно створити єдиний державний інформаційний портал «Ринок праці і міграційні процеси в Україні» в

Інтернеті, який би містив інформацію про основні індикатори ринку праці, міграційний рух населення, законодавство в сфері регулювання трудових відносин, контакти державних служб зайнятості та інших органів, що займаються ринком праці і міграцією.

Обґрунтовано, що держава має впливати на зовнішню міграцію опосередковано. Напрямку держава не може впливати на кількість емігрантів з країни, однак може регулювати через низку показників, таких як рівень заробітної плати, у тому числі по області, попит на робочу силу, індекс споживчих цін.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аллахвердиева Л. Миграция и рынок труда. Методология и методы изучения миграционных процессов: [учебное пособие] / Л. Аллахвердиева, В. Габзалилова. – М.: Центр миграционных исследований, 2007.– 370 с.
2. Блинова М. С. Современные концепции миграции населения: критический анализ / М. С. Блинова // Вестник Московского Университета. – 2008.– № 7.– С. 61-65.
3. Булатов А. С. Мировая экономика: [учебник] / [под редакцией А. С. Булатова]. – М: Юристъ, 2000. – 734 с.
4. Бутченко М. В Украине поднялась новая волна эмиграции [Электронный ресурс] / М. В. Бутченко // Корреспондент.net.– 2014.– № 3.– Режим доступа: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3298189-v-ukrayne-podnialas-novaia-volna-emyhratsyyu>.
5. Ваврищук Н. Г. Міжнародна міграція робочої сили в контексті розширення Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Наталія Георгіївна Ваврищук; НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2007. – 20 с.
6. Валовий регіональний продукт Кіровоградської області за 2013 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики; Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2015.– 44 с. – Режим доступу: http://www.kr.ukrstat.gov.ua/rar/val_web2.pdf
7. Генералова Ю. В. Вплив міграційних процесів на економічне зростання України / Ю. В. Генералова // Актуальні проблеми економіки.– 2006.– №4 (58). – С. 181-185
8. Глущенко Г. И. Влияние международной трудовой миграции на развитие мирового и национального хозяйства.– М.: ИИЦ «Статистика России», 2006.– 130 с.
9. Глущенко Г. И. Денежные переводы мигрантов как фактор экономического развития / Г. И. Глущенко // Общество и экономика.– 2004.– № 9. – С. 181-207.

10. Глущенко Г. И. Инновационные методы привлечения денежных переводов мигрантов в официальный финансовый сектор / Г. И. Глущенко // Вопросы экономики.– 2005.– № 7. – С. 50-65.
11. Грабинський І. М. Особливості політики інтеграції мігрантів на ринку праці Португалії / І. М. Грабинський, І.В. Єлейко // Економічний простір: зб. Наук. праць. - 2015.– №98. - С.5-15.
12. Григорьев Л. Страны Балтии: в поисках выхода из кризиса / Л. Григорьев, С. Агибалов // Вопросы экономики.– 2010.– № 4.– С. 121-138.
13. Грэйнджер К. Анализ временных рядов, коинтеграция и направления их использования / К. Грэйнджер // Эковест.– 2006.– № 5.– С. 618-627.
14. Дем'янчук Ю. І. Вплив приватних трансфертів на регіональні ринки / Ю. І. Дем'янчук // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка».– 2012.– № 7.– С.147-153.
15. Державна служба статистики України: [міграційний рух населення] // Офіц. веб-сайт, 1998-2015.– [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Драгунова Т. Управління міграційними процесами великих міст / Т. Драгунова // Україна: аспекти праці.– 2004.– № 5. – С. 35-39.
17. Евдокимов А. И. Международные экономические отношения : [учеб. пособие] / А. И. Евдокимов, А. К. Бондарев, С. М. Дроздов. – М. : Изд-во Проспект, ТК Велби, 2006. – 552 с.
18. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів / Рада Європи; конвенція, міжнародний документ від 24.11.1977 № ETS N 93. – [від імені України підписана 02 березня 2004 р. ; набула чинності 01.10.2007].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-16>.
19. Європейська соціальна хартія (переглянута). ETS N 163 / Ратифіковано Верховною Радою України 01.02.2007; підписана м. Страсбург, 03.05.1996. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/137-16>.
20. Європейський Парламент ратифікував оновлену Угоду про спрощення оформлення віз між ЄС та Україною (19/04/2013) // Представництво Європейського Союзу в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://eeas.europa.eu/>

delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_04_19_1_uk.htm

21. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс] / Open Ukraine, Благодійний фонд Арсенія Яценюка.– Режим доступу: <http://openukraine.org/ua>.

22. Иванов С. Трудовая миграция: факторы и альтернативы / С. Иванов // Россия в глобальной политике.– 2006.– № 3.– С. 129-142.

23. Измалков С. Теория экономических механизмов / С. Измалков, К. Сонин, М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – №1. – С. 4-26.

24. Иноземцев В. Л. Иммиграция: новая проблема нового столетия. Методологические аспекты [Текст] / В. Л. Иноземцев // Социологические исследования. – 2003. – №6. – С. 29-38.

25. Иноземцев В. Л. Иммиграция в современном мире: новая проблема нового столетия [Электронный ресурс] / В. Л. Иноземцев // Социологические исследования.– 2003.– №4.– С. 64-72. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2003/0121/analit01.php>.

26. Киреев А. П. Международная экономика: [в 2-х ч.] / А. П. Киреев.–М.: Международные отношения, ч. 1, 1997.– 416 с.

27. Кисель Н. Ф. Украина в контексте перспектив миграционных процессов в Европе / Н. Ф. Кисель: сб. науч. трудов ДонНУ.– Донецк: ДонНУ, 2010. – 1050 с.

28. Кодекс Законів про працю України (зі змінами).– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

29. Кодекс України про адміністративні правопорушення / Верховна Рада УРСР; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х.

30. Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_163.

31. Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав / Ратифіковано

Верховною Радою України 21.12.2011 ; підписана м. Кишинів, 14.11.2008.–
Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_j82.

32. Конвенція про працівників-мігрантів / Міжнародна організація праці;
Конвенція, Міжнародний документ від 01.07.1949 № 97.– Редакція від
24.06.1975. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_159

33. Конвенція про статус біженців / ООН; Конвенція, Міжнародний
документ.– Приєднання від 10.01.2002.– [Електронний ресурс]. – Режим
доступу: zakon.rada.gov.ua/go/995_011:

34. Конституція України / Верховна Рада України; Конституція, Закон від
28.06.1996 № 254к/96-ВР.– Тлумачення від 15.05.2014.– № 30.– Ст. 141.–
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

35. Концепция миграционной политики Российской Федерации до 2025 года
и информация о ходе ее исполнения / Федеральная миграционная служба.–
[Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.fms.gov.ru/documentation/konsep_mig_pol

36. Коробков А. Социально-экономическая роль денежных переводов
мигрантов в СНГ [Электронный ресурс] / А. Коробков, Л. Палей // Демоскоп
Weekly. Электронная версия бюллетеня Население и общество. – 2008.–
№315-316. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2008/0315/analit04.php>

37. Кремень О. І. Категорія „фінансовий механізм”: науково-методичні
підходи до тлумачення / О. І. Кремень, В. М. Кремень // Інноваційна
економіка.– 2012. – №5. – С. 254-259.

38. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України; Кодекс, Закон від
05.04.2001 № 2341-III.– Редакція від 12.08.2015.– [Електронний ресурс]. –
Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

39. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України;
Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI.– Редакція від 16.08.2015.–

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

40. Курунова Ю. О. Аналіз економічних та соціальних чинників зовнішньої міграції України / Ю. О. Курунова // Вісник міжнародного слов'янського університету. – 2012.– Т. XV, № 2 – С. 119-124.

41. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція в умовах європейського вектору національної економіки / Ю. О. Курунова // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості: тези допов. III Міжнародної наук.-практ. конф. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 210.

42. Курунова Ю. О. Міжнародна міграція робочої сили та міграційна політика / Ю. О. Курунова // Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / Колектив авторів ; за ред. С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва – Одеса : Одеський національний університет, 2015. – С. 153-171.

43. Курунова Ю. О. Міжнародна трудова міграція та міграційна політика / Ю. О. Курунова // Актуальні проблеми розвитку соціокультурної сфери: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Центр суспільних інновацій, «Сполом», 2014. – С. 19 – 26.

44. Курунова Ю. О. Причини і наслідки міжнародної міграції в країнах Балтії / Ю. О. Курунова // Добробут націй в умовах глобальної нестабільності: матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції.– Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – 2013. – С. 85-87.

45. Курунова Ю. О. Сучасна міграція як форма і чинник розвитку міжнародних економічних відносин в мовах глобальних трансформацій / Ю. О. Курунова, С. О. Якубовський // Економіка і управління в умовах глобальних трансформацій: колективна монографія / [О. В. Горняк та ін.]; за заг. ред. О. В. Горняк. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2013. – С. 335-348.

46. Курунова Ю. О. Сучасні тенденції міжнародної міграції в США / Ю. О. Курунова, А. П. Дамаксина // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 2 : матеріали II міжнародної

науково-практичної конференції. – Львів: Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – С. 317 – 319.

47. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування [Електронний ресурс] / О. А. Малиновська. – К.: НІСД, 2011. – 40 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

48. Массей Д. Синтетическая теория международной миграции / Д. Массей // Мир в зеркале международной миграции. Сер.: Международная миграция населения: Россия и современный мир.– М.: Макс Пресс, 2002. – Вып. 10.– С. 161-174.

49. Машика Ю. В. Територіальна організація регулювання трудовіміграційних процесів в умовах лібералізації трудових відносин / Ю. В. Машика // Регіональна економіка. – 2009. – № 2. – С. 149-157.

50. Международные экономические отношения : учебник / Н. Н. Ливенцев, А. В. Аникин, Э. П. Бабин [и др.]; ред. совет.: А. В. Торкунов (перед.) [и др.]; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел Рос. Федерации. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект: Велби, 2005. – 648 с.

51. Мельник В.М. Оптимізація фінансової архітектури збиткових підприємств України: монографія / В.М. Мельник, Н.В. Бичкова, І.М. Калинська. – Тернопіль: Астон, 2013. – 204 с.

52. Механизм управления предприятием: стратегический аспект / В. С. Пономаренко, Е. Н. Ястремская, В. М. Луцковский [и др.]. – Харьков: Изд. ХГЭУ, 2002. – 252 с.

53. Михайлов С. В. Европа: От временных иностранных рабочих к новым этническим меньшинствам / С. В. Михайлов // Актуальные проблемы Европы.– 2005.– № 1.– С. 45-68.

54. Міграція сьогодні [Електронний ресурс] / Open Ukraine, Благодійний фонд Арсенія Яценюка.– Режим доступу: <http://openukraine.org/ua/programs/migration/research-program>.

55. Молодикова И. Н. Основные этапы и методы регулирования трудовой миграции в западноевропейских странах [Электронный ресурс] / Молодикова

- И.Н. // Демоскоп Weekly. Электронная версия бюллетеня Население и общество. – 2003.– № 121-122. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2003/0121/analit02.php#16>
56. Національний банк України. Статистика [Електронний ресурс] / Офіц. інтернет представництво. – Режим доступу: www.bank.gov.ua
57. ООН опублікувала доклад о том, что происходило с международной эмиграцией в условиях кризиса [Электронный ресурс] / Демоскоп Weekly. – 2010.– № 433-434. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2010/0433/gazeta08.php>
58. Панфилов А. С. Системный подход в организации управления предприятием / А. С. Панфилов. – М. : Знание, 1989. – 64 с.
59. Петрова Т. Стан та проблеми регулювання зовнішніх трудових міграцій в Україні / Т. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2009.– №3.– С. 37-44.
60. Петрова Я. В. Міжнародна міграція населення як складова глобалізації та інтеграції сучасного суспільства / Я. В. Петрова // Вісник ОНУ.– 2008.– Т. 13, №5. – С. 851-857.
61. Пилинський Я. Міграція і толерантність в Україні : [зб. ст.] / [за ред. Я. Пилинського]. – К.: Стилос, 2007. – 191 с.
62. Пилинський Я. Перспективи соціального розвитку регіонів. Випуск 7 : [зб. ст.] / [за ред. Я. Пилинського]. – К.: Стилос, 2008. – 167 с.
63. Питання Державної міграційної служби України / Указ Президента України від 6.04.2011 N 405/2011.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405/2011>
64. Питання організації виконання Закону України "Про громадянство України / Указ Президента України від 27.03.2001 №215.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/215/2001>
65. Питання організації виконання Закону України "Про імміграцію" / Указ Президента України від 07.08.2001 р. № 596/2001.– Редакція від 18.04.201.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/596/2001>

66. Поленчук В. М. Економічний механізм розвитку підприємств у історичному досвіді ринкових трансформацій / В. М. Поленчук, О. Б.Наумов // Економічні інновації : зб. наук. праць Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України.– Одеса, 2011. – Вип. 45.– С. 189-199.
67. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту / Верховна Рада України; Закон від 08.07.2011 № 3671-VI.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671>.
68. Про громадянство України / Верховна Рада України; Закон від 18.01.2001 № 2235-III.– / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 13, ст.65
69. Про державну службу / Верховна Рада України; Закон від 16.12.1993 № 3723-XII. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 52, ст.490.
70. Про доступ до публічної інформації / Верховна Рада України ; Закон від 13.01.2011 № 2939-VI.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
71. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України; Постанова від 10.09.2014 № 437.– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437-2014-п>
72. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України / МВС України; Наказ, Інструкція, Протокол від 28.08.2013 № 825.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1654-13>
73. Про затвердження Положення про посвідчення біженця / Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 № 202.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/202-2012-п>
74. Про затвердження Положення про посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту / Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 № 196.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/196-2012-п>.

75. Про затвердження Положення про посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист / Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 № 199.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/199-2012-п>
76. Про затвердження Положення про проїзний документ біженця / Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 № 203.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/203-2012-п>
77. Про затвердження Положення про проїзний документ особи, якій надано додатковий захист / Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 № 197.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/197-2012-п>.
78. Про затвердження Порядку оформлення, виготовлення і видачі посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання і технічного опису їх бланків / Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 року № 251.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/251-2012-п>
79. Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень / Постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. № 1983.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1983-2002-п>
80. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію / Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 № 567.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/567-2011-п>
81. Про затвердження Правил оформлення і видачі свідоцтва про належність до громадянства України / Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2014 №491.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/491-2004-п>
82. Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка

потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування / МВС України; Наказ, Правила, Форма типового документа від 07.09.2011 № 649.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11>

83. Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні / Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1110.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1110-2003-п/para3#n3>

84. Про затвердження Типового положення про територіальні органи міністерства та іншого центрального органу / Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 563.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/563-2011-п>

85. Про захист персональних даних / Верховна Рада України ; Закон від 01.06.2010 № 2297-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

86. Про звернення громадян / Верховна Рада України ; Закон від 02.10.1996 № 393/96-ВР.– Редакція від 28.08.2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/393/96-вр>.

87. Про імміграцію / Верховна Рада України; Закон від 07.06.2001 № 2491-III.– Редакція від 19.11.2012.– [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>.

88. Про інформацію / Верховна Рада України; Закон від 02.10.1992 № 2657-XII.– Редакція від 21.05.2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

89. Про Концепцію державної міграційної політики / Указ Президента України від 30.05.2011 № 622/2011.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>

90. Про місцеве самоврядування в Україні / Верховна Рада України ; Закон від 21.05.1997 № 280/97-ВР.– Редакція від 16.08.2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/280/97-вр>.

91. Про оплату праці / Верховна Рада України ; Закон від 24.03.1995 № 108/95-ВР.– Редакція від 01.01.2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/108/95-вр>.
92. Про основи національної безпеки України / Верховна Рада України; Закон від 19.06.2003 № 964-IV.– Редакція від 07.08.2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/964-15>.
93. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства / Верховна Рада України; Закон від 22.09.2011 № 3773-VI.– Редакція від 01.04.2015.– [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
94. Про Раду національної безпеки і оборони України / Верховна Рада України; Закон від 05.03.1998 № 183/98-ВР. – Редакція від 31.12.2014.– / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 35, ст.237.
95. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції / Верховна Рада України; Закон від 17.07.1997 № 475/97-ВР.– Редакція від 13.03.2006 р.– № 40.– Ст. 263.– [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>.
96. Про Службу безпеки України / Верховна Рада України ; Закон від 25.03.1992 № 2229-XII.– Редакція від 30.07.201.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
97. Про Стратегію національної безпеки України / Указ Президента України від 12 лютого 2007 року (зі змінами і доповненнями).– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/105>
98. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Верховна Рада України; Закон від 23.12.1997 № 776/97-ВР.– Редакція від 01.01.2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/776/97-вр>.
99. Про утворення територіальних органів Державної міграційної служби / Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2011 № 658.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/658-2011-п>

100. Про центральні органи виконавчої влади / Верховна Рада України; Закон від 17.03.2011 № 3166-VI.– Редакція від 15.07.2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
101. Путятін Ю. О. Фінансові механізми стратегічного управління розвитком підприємства : [монографія] / Ю. О. Путятін, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Х.: Основа, 1999. – 488 с.
102. Пэнг Уэн Дзе. Экономическая глобализация и процессы трудовой миграции [Электронный ресурс] / Пэнг Уэн Дзе // Журнал международного права и международных отношений.– 2010.– №2.– С. 94-99. – Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/1697/232/>
103. П'ятковська О. Р. Трудова реєміграція: особливості, фактори та роль у розвитку малого бізнесу в Україні / О. Р. П'ятковська // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". – 2012. – № 725. – С. 193-199.
104. Ратникова Т. А. Анализ панельных данных в пакете "STATA" : [метод. указания] / Т. А. Ратникова. – Москва, 2004.– 40 с.
105. Ратникова Т. А. Введение в эконометрический анализ панельных данных / Т. А. Ратникова // Экономический журнал ВШЭ.– 2006.– № 2.– С. 267-316.
106. Сардак С. Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів: автореф. дис....д-ра екон. наук: 08.00.02 / Сардак Сергій Едуардович; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – Київ, 2014. – 34с.
107. Сардак С. Е. Еволюція поглядів на зміст і роль людських ресурсів у суспільному поступі / С. Е. Сардак // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 12(138). – С. 132-139.
108. Стаканов Р. Д. Вплив трудової еміграції на макроекономічний розвиток України: автореф. дис. ... канд. екон. Наук : 08.00.02 / Р. Д. Стаканов ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2010. – 20 с.
109. Стасюк М. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні / М. Стасюк, В. Крючковський // Україна: аспекти праці.– 2004. – №5.– С. 40-45.

110. Статистичні таблиці та графічні матеріали [Електронний ресурс] / Державна служба зайнятості. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350793>
111. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344.
112. Федеральная служба государственной статистики / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/>
113. Хижный Э. К. Роль иммиграции в формировании трудовых ресурсов стран Западной Европы в конце XX – начале XXI века // Актуальные проблемы Европы. Западная Европа перед вызовом иммиграции. Сб. науч. трудов / РАН ИНИОН ; Центр науч.-информ. исследований глобальных и региональных проблем. Отд. Западной Европы и Америки ; редкол. : Т. С. Кондратьева, И. С. Новоженова (ред.-сост.) и др. – М., 2005, Вып. 1. – 220 с.
114. Цапенко И. Международная миграция специалистов и студентов / И. Цапенко // Вопросы экономики. – 2005. – № 7. – С. 66-81.
115. Цевух Ю. А. Международная миграция рабочей силы в контексте глобализации мирохозяйственных связей / Ю. А. Цевух // Simpozionul stiintific altinerilor cercetatori, Ed. a 9-a, - Ch. : ASEM, 2011. – С. 67-69.
116. Цевух Ю. О. Вплив міжнародної трудової міграції на національний ринок праці / Ю. О. Цевух // Емпіричні підходи щодо вивчення рівня добробуту у країнах СНД; зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. семінару; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – О., 2012. – С. 61-63.
117. Цевух Ю. О. Генезис теорій міжнародної міграції / Ю. О. Цевух // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2012. – №5 (157). – С. 29-37.
118. Цевух Ю. О. Значення грошових переказів мігрантів для економік країн, що розвиваються / Ю. О. Цевух // Фірма та ринок в умовах інституціоналізації економічного розвитку : зб. матеріалів наук.-практ.

конф.; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – О., 2012. – Ч. 1. – С. 66-67.

119. Цевух Ю. О. Міжнародна міграція робочої сили та міграційна політика / Ю. О. Цевух, А. Р. Лазарева // Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / [С. О. Якубовський та ін.]; за ред. С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєв – Одеса : Одеський національний університет, 2012. – С. 150-169.

120. Цевух Ю. О. Міжнародна трудова міграція в період фінансово-економічної кризи / Ю. О. Цевух // Російсько-Українське порубіжжя: стан та перспективи співробітництва : матеріали наук.-практ. конф. – Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 317-319.

121. Цевух Ю. О. Особливості участі ЄС та України в міжнародній трудовій міграції / Ю. О. Цевух // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2011. – №6 (131). – С. 124-133.

122. Цевух Ю. О. Розвиток міграційних процесів в країнах Європи / Ю. О. Цевух // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць ОДЕУ. – О., 2011. – № 3 (43). – С. 213-218.

123. Цевух Ю. О. Роль грошових переказів мігрантів у розвитку економіки країни / Ю. О. Цевух // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць ОДЕУ. – О., 2012. – № 4 (47). – С. 105-109.

124. Цевух Ю. О. Соціально-економічні аспекти міграції в Україні / Ю. О. Цевух // Економічна інтеграція як умова підвищення добробуту у країнах СНД : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – О., 2011. – Ч. 2 – С.79-81.

125. Чайка-Петегірич Л. Б. Міграційний капітал в Україні / Чайка- Л. Б. Петегірич // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. пр.– Львів, 2011. – Вип. 21.11. – С. 385-389.

126. Щербакова Е. В 2005 году число мигрантов в мире приближалось к 191 миллиону человек [Електронний ресурс] / Щербакова Е. // Демоскоп Weekly.

- Электронная версия бюллетеня Население и общество.– 2006.– № 243-244. –
Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2006/0243/barom01.php>
127. Яровий А. Т. Методичні вказівки для самостійної роботи з дисципліни
«Економетрика» для студентів екон. фахів / А. Т. Яровий, Т. В. Бенумерова,
О. К. Осадчий. – Одеса : Астропринт, 2000. – 52 с.
128. Balance of payments and international investment position manual
[Electronic resource] / International Monetary Fund. – Washington, D.C., 1993.–
191 p.– Mode of access:<https://www.imf.org/external/pubs/ft/bopman/bopman.pdf>
129. Balance of payments and international investment position manual (BPM 6)
[Electronic resource] / International Monetary Fund. – Washington, D.C., 2009. –
371 p. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>
130. Beets G. The Global Economic Crisis and International Migration: An
Uncertain Outlook / G. Beets, F. Willekens // European Commission. Directorate-
General “Employment, Social Affairs and Equal Opportunities”. Unit E1 – Social
and Demographic Analysis, 2009. – 14 p.
131. Bloze G. Interregional migration and housing structure in an East European
transition country: A view of Lithuania 2001-2008 / G. Bloze // Baltic Journal
of Economics.– 2009.– Vol. 9(2). – P. 47-66.
132. Borjas J. T. Native Internal Migration and the Labor Market Impact of
Immigration [Electronic resource] / J. Borjas // The journal of human resources. –
2006.– Vol. 2.– P. 221-258. – Mode of access: <http://www.hks.harvard.edu/fs/gborjas/publications/journal/JHR2006.pdf>
133. Boswell C. Migration in Europe / C. Boswell // Global Commission on
International Migration.– 2005.– Vol. 9. – P.1-28.
134. Card D. The Impact of the Mariel Boatlift on the Miami Labor Market / D.
Card // Industrial and Labor Relations Review.– 1990.– Vol. 43.– P. 245-257.
135. Castles S. The Age of Migration, Fourth Edition: International Population
Movements in the Modern World / S. Castles, M. J. Miller.– The Guilford Press ;
Fourth Edition edition, 2009. – 369 p.

136. Central Statistical Bureau of Latvia / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.csb.gov.lv/en>.
137. Cohen J. H. Remittance Outcomes and Migration: Theoretical Contests, Real Opportunities / J. H. Cohen // *Studies in Comparative International Development*. – 2005.– Vol. 40(1).– P. 88-112.
138. Collinson S. The Political Economy of Migration Processes / S. Collinson.– Analysis. Paper, 2009.– Paper. 12. – 42 p.
139. Demography report 2010. Older, more numerous and diverse Europeans / European Commission, 2011.– 184 p.– ISSN 1831-9440.– [Electronic resource]. – Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KE-ET-10-001
140. Dorigo G. Push and pull migration laws; Human Migration Guide / G. Dorigo, W. Tobler // *Xpeditions*. National Geographic. – 2005. – 22 p.
141. Eamets R. Labor market in the Baltic Region / R. Eamets, T. Paas, J. Masso [ed. P. M. Wheaton]. – New York : Nova Science Publishers Inc, 2012. – 219 p.
142. Effect of new EU regulations on labour immigration. European industrial relations observatory on-line / S. Vogel.– Cologne Institute for Economic Research (IW Köln), 2013. – 3 p.– [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2013/02/articles/de1302029i.htm>
143. European Commission. Eurostat / [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
144. Farrell D. Sizing the emerging global labor market [Electronic resource]/ D. Farrell, M. Laboissière, J. Rosenfeld // *McKinsey Quarterly Eurostat*.– 2005.– Vol.2.– P.93-103. – Mode of access: https://www.mckinseyquarterly.com/Sizing_the_emerging_global_labor_market_1635#foot6
145. Fidrmuc J. Migration and regional adjustment to asymmetric shocks in transition economies / J. Fidrmuc // *Journal of Comparative Economics*. – 2002.– Vol. 32, №1. – P. 230-247.
146. Fidrmuc J. The willingness to migrate in the CEECs evidence from the Czech Republic / J. Fidrmuc, P. Huber // *Empirica*. – 2007.– Vol. 34, № 4. – P. 351-369.

147. Ghatak S. Inter-regional Migration in Transition Economies: The Case of Poland / S. Ghatak, A. Mulhern, J. Watson // Review of Development Economics. – 2008.– Vol. 12, №1. – P. 209-222.
148. Ghatak S. Interregional migration patterns in Romania during transition [Electronic resource] / S. Ghatak, M. Silaghi. – London : Kingston University ; Romania: Babes Bolyai University.– 20 p.– Mode of access: <http://www.eea-eseem.com/EEA-ESEM/2007/Prog/viewpaper.asp?pid=1418>
149. Global Economic Prospects [Electronic resource] // The International Bank for Reconstruction and Development, 2006.– World Bank. – 182 p.– Mode of access:
<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7306/343200GEP02006.pdf?sequence=1>
150. Grundey D. The Implications of Financing Higher Education in the Context of Labour Force Migration: the Case of Lithuania / D. Grundey, M. Sarvutyte // Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas. – 2007.– Vol 13(3).– P. 208–213.
151. Guardia N. D. Labour Migration Patterns in Europe: Recent Trends, Future Challenges / N. D. Guardia K. Pichelmann // European Commission. Directorate-General for Economic and Financial Affairs.– 2006.– №256. – 52 p.
152. Hatton T. J. What Fundamentals Drive World Migration? / T. J. Hatton, J. G. Williamson.– World Institute for Development Economics Research ; United Nations University : Discussion Paper, 2003.– 23 p.
153. Hazans M. Determinants of inter-regional migration in the Baltic countries / M. Hazans.– University of Latvia and BICEPS : ZEI Working Paper, 2003.– 28 p.
154. Hein de Haas. International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts / Hein de Haas // Third World Quarterly. – 2005.– Vol. 26(8). – P.1269-1284.
155. Hein de Haas. Migration and Development: A Theoretical Perspective / Hein de Haas.– Germany, Bielefeld : Center for Interdisciplinary Research, 2010. – 41 p.

156. Hein de Haas. Migration transitions: a theoretical and empirical inquiry into the developmental drivers of international migration / Hein de Haas // International Migration Institute.– 2010.– Vol. 24. – 49 p.
157. Holger Bonin. Wage and Employment Effects of Immigration to Germany: Evidence from a Skill Group Approach IZA Bonn Discussion Paper / Holger Bonin // Discussion Paper.– 2005.– №1875. – 30 p.
158. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Article 2 // The Global Campaign for Ratification of The Rights of Migrants [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.migrantsrights.org/convention.htm>
159. International Monetary Fund elibrary Data. Balance of Payments Statistics / [Electronic resource]. – Mode of access: <http://elibrary-data.imf.org/DataReport.aspx?c=7183654&d=33061&e=170784>
160. International Organization for Migration. About migration / [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.iom.int>.
161. International Transactions in Remittances. Guide for compilers and users [Electronic resource] / International Monetary Fund.– Washington, D.C., 2009. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/np/sta/bop/2008/rcg/pdf/guide.pdf>
162. Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2012 [Electronic resource] / Unctadstat. – Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=88>
163. Kahanec M. Lessons from Migration after EU Enlargement [Electronic resource] / M. Kahanec, A. Zaiceva, K. F. Zimmermann.– Discussion Paper, 2009.– №4230.– Mode of access: <ftp://iza.org/dp4230.pdf>
164. Kahanec M. Migration in an enlarged EU: A challenging solution? / M. Kahanec, K. F. Zimmermann // European Commission. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Economic paper 363.– 2009. – 56 p.
165. Kahanec M. The Post-Enlargement Migration Experience in the Baltic Labor Market / M. Kahanec, K. F. Zimmermann.– Central European University, Budapest, Hungary, Institute for the Study of Labor (IZA), CELSI, Bratislava, Slovakia, IZA and Bonn University, Bonn, Germany, 2011.– 336 p.

166. Kurunova Y. Factors of international migration in EU-8 / Y. Kurunova // International Journal of Academic Research, Part B. – 2013. – Vol. 5(6). – P. 275-285.
167. Lee E. S. A Theory of Migration / E. S. Lee // Demography.– 1966.– Vol. 3(1).– 1966.– P. 47-57.
168. Lorant K. The demographic challenge in Europe [Electronic resource] / K. Lorant.– Brussels, 2005.– P. 32. – Mode of access: <http://www.europarl.europa.eu/inddem/docs/papers/The%20demographic%20challenge%20in%20Europe.pdf>
169. Martin Ph. Migrants in the global labor market / Ph. Martin.– University of California, Davis. – 2005. – 59 p.
170. Massey D. S. Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century / D. S. Massey.– USA : University of Pennsylvania, 2003.– 42 p.
171. Migration and Remittances [Electronic resource] / The World Bank.– Mode of access: <http://web.worldbank.org>.
172. Migration and Remittances Factbook 2013. Second Edition // The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013.– 264 p.
173. Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union. Chapter 2. [Electronic resource] The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/257896-1167856389505/Migration_FullReport.pdf
174. Molodikova I. Patterns of migration in Europe in the 21st Century / I. Molodikova // Networking for sustainable spatial development of the European continent. European spatial planning and landscape. – 2005.– № 79. – P.61 – 72.
175. National Bank of Estonia. Statistics [Electronic resource].– Mode of access: <http://www.eestipank.ee/en/statistics>
176. National Bank of Latvia. Statistics [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.bank.lv/en/statistics>.
177. National Bank of Lithuania. Statistics [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.lb.lt/statistical_data_tree.

178. Paas T. Labour Market Flexibility and Migration in the Baltic States: Macro Evidences / T. Paas, R. Eamets, J. Masso [et al.].– University of Tartu - Faculty of Economics & Business Administration Working Paper Series, 2003.– Issue 16.– P. 4-101.
179. Randall S. J. Trade as an Agency of Social Policy: NAFTA's Schizophrenic Role in Agriculture. NAFTA in transition / S. J. Randall, [ed. S. J. Randall, H. W. Konrad. – 1995. – 430 p.
180. Ratnesar R. Knocking on Europe's Door. Despite efforts to keep them out, an influx of immigrants is recasting the Continent's identity. European economies need more of them [Electronic resource] / Ratnesar R. // Time Europe. – 2000.– Vol. 155, №25.– Mode of access: <http://www.time.com/time/europe/magazine/2000/0703/immigration.html>
181. Ravenstein E.G. The Laws of Migration / E. G. Ravenstein. // The Journal of the Statistical Society of London –1885.– Vol. 48., №2.– P. 167-235.
182. Remittances in the Balance of Payments Framework: Current Problems and Forthcoming Improvements / J. Reinke.– Statistics Department, International Monetary Fund, 2007.– 17 p.
183. Sceldon R. Migration and development [Electronic resource] / R. Sceldon. – United Nations Expert Group Meeting on international migration and development in Asia and Pacific, 2008. – 9 p. – Mode of access: http://www.un.org/en/development/desa/population/events/pdf/expert/14/P04_Skeldon.pdf
184. Solimano A. Globalization, history and international migration: a view from Latin America / A. Solimano.– Word Commission on the Social Dimension of Globalization, Policy Integration Department, 2004.– Paper № 37. – 33 p.
185. Statistics Estonia [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.stat.ee/population>.
186. Thaut L. EU Integration & Emigration Consequences: The Case of Lithuania / L. Thaut // International Migration.– 2009.– Vol. 47(1). – P.191– 233.
187. The Local Labour Market Effects of Immigration in the UK [Electronic resource] / C. Dustmann, C. F. Fabri, I. Preston, J. Wadsworth. – London : Home

Office Online Report 06/03, 2004.– Mode of access: <http://eprints.ucl.ac.uk/14331/1/14331.pdf>

188. Theories of International Migration: A Review and Appraisal / D. Massey, J. Arango, G. Hugo [et al.] // *Population and Development Review*. – 1993.– Vol. 19, №3. – P. 431–466.

189. Trading Economics [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.tradingeconomics.com/countries>.

190. Traser J. Report on the free movement of workers in EU-25. Who's afraid of EU enlargement? / J. Traser, T. Venables.– Belgium : European Citizen Action Service, 2005.– 50 p.

191. Trends in Total Migrant Stock: The 2005 Revision, New York [Electronic resource] / Department for Social and Economic Affairs, UNPD, 2006. – 19p.– Mode of access: http://www.un.org/esa/population/publications/migration/UN_Migrant_Stock_Documentation_2005.pdf

192. Tsevukh Y. International labor migration in a period of global economic crisis / Y. Tsevukh // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – Випуск 106. Ч. I (у двох частинах). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2012. – С.171-178.

193. Tsevukh Y. International Labor Migration in a Post-crisis Perspective / Y. Tsevukh // *Materials of the Second International Scientific Conference “Post-Crisis Global Economy: Restoration of Equilibrium”*, Institute of International Relations. – Kyiv, 2011. – P. 28-29.

194. Wallerstein I. The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century / I. Wallerstein.– New York : Academic Press, 1976.– P. 229-233.

195. Warin T. European Migration: Welfare Migration or Economic Migration? [Electronic resource] / T. Warin, P. Svaton // *Global Economy Journal*.– 2008.– Vol. 8(3).– P.3. – Mode of access: http://relooney.fatcow.com/00_New_2705.pdf.

196. Weinstein E. Migration For The Benefit of All: Towards a New Paradigm for Migrant Labor / E. Weinstein // *International Labor Review*. – 2002.– Vol. 141, №3. – P. 224-252.

197. Wickramasekara P. Globalisation, International Labour Migration and the Rights of Migrant Workers / P. Wickramasekara // Third World Quarterly.– 2008.– Vol. 29, № 7.– P. 1247–1264.
198. World migration report 2011. Communicating Effectively about Migration [Electronic resource] // International Organization for Migration (IOM). – 2011.– 184 p.– Mode of access: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2011_English.pdf
199. World migration report 2013. Communicating Effectively about Migration [Electronic resource] // International Organization for Migration (IOM), 2013.– 220 p. – Mode of access: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2013_EN.pdf
200. World report 2015. Events of 2014. [Electronic resource] // Human rights watch [Электронный ресурс]. – 2015. – 664 p. – Mode of access: <https://www.hrw.org/world-report/2015>

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Класифікація існуючих теорій міжнародної міграції

Назва теорії	Пояснення
<i>1. Теорії, що пояснюють причини міграції</i>	
Теорія притягання – виштовхування (“push – pull”)	На рішення мігрувати впливають фактори: у країнах походження мігрантів це безробіття, бідність, важкі умови праці, політичні переслідування, низький рівень охорони здоров’я, дефіцит продуктів харчування, війни, дискримінація, забруднення навколишнього середовища. У приймаючих країнах це кращі умови життя, більше можливостей знайти роботу, привабливий клімат, релігійна і політична свобода, медичне страхування, рівень освіти, розвиток промисловості
Неокласична теорія міграції	процес міграції є результатом різниці між попитом і пропозицією, а також різниці в доходах
<i>2. Транзитивні теорії міграції</i>	
Просторово-тимчасова теорія міграції	виявляє закономірності зростання мобільності населення в умовах модернізації суспільства і пов’язав зміни у процесах міграції зі стадіями демографічного переходу
Просторова теорія міграції	запропоновано «категорії розвитку міграційних переміщень. Припускається, що найбільші потоки мігрантів існують між переважаючими старими і новими країнами еміграції.
Теорія міграційного підйому	лібералізація торгівлі між певними країнами і міграція пов’язані і доповнюють один одного в короткостроковій і середньостроковій перспективі.
<i>3. Теорії, що розглядають міграцію з точки зору ринкових процесів</i>	
Теорія світових систем	міжнародна міграція розглядається як природний, неминучий процес, що відбувається внаслідок дисбалансів і диспропорцій в ринковій економіці, і пов’язується з динамікою і структурою світових ринків
Теорія подвійних ринків праці	розглядає міграцію як результат дії попиту на робочу силу в індустріальних країнах. Першочергове значення для потенційних мігрантів мають фактори притягання у країнах – реципієнтах
<i>4. Теорії, що базуються на соціальних причинах міграції</i>	
Теорія міграційних мереж	Міграція розглядається як процес, в якому відбуваються зміни у зв’язку зі зміною кількості мігрантів – поява кожного нового мігранта впливає на рішення потенційних мігрантів, збільшуючи вірогідність їх переміщення. Базується на припущеннях про те, що міжнародна міграція розповсюджується на території країн походження до тих пір, доки не досягне рівня, коли потенційно мігрувати може кожен бажаючий. Кількість іммігрантів буде зростати, якщо у них є тісні зв’язки з членами суспільства, які проживають на території приймаючої країни.

Продовження таблиці А.1

Нова економічна теорія міграції	базується на постулаті, що рішення про зміну місця проживання і праці приймається домогосподарствами або сім'ями. Більш високий дохід, який можливо отримати за рахунок міграції не є основним мотивом, тобто групи індивідів прагнуть не тільки знайти і отримувати більшу зарплатню або соціальні виплати, але й диверсифікувати ризики. Таким чином, міграція не зникне, навіть якщо різниця в доходах між країнами походження і приймаючими країнами дорівнюватиме нулю
Теорія кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку	з кожним новим мігрантом вірогідність того, що інші члени суспільства приймуть рішення мігрувати, збільшується. міжнародна міграція впливає на розподіл доходів, розподіл земель, стан сільського господарства, культурні особливості, регіональний розподіл людського капіталу та соціальне визначення роботи
<i>1. Узагальнюючі теорії</i>	
Теорія міграційних систем	З розвитком міграційних потоків, вони набувають стан стабільних і утворюють міграційні системи з усталеним центром, який складається з однієї або декількох країн, що приймають мігрантів з країн походження.
Синтетична теорія міграції	міжнародні мігранти в основному походять з країн, у яких відбуваються ринкові перетворення в результаті впливу на них глобалізації. Міжнародна міграція може бути результатом економічного розвитку країни, а не його відсутністю. Провали на фінансових ринках скоріше спровокують міграцію, ніж різниця в заробітній платі між країнами або регіонами. Отже, ситуація на інших ринках впливає на міграцію більше, ніж ситуація на ринку праці.

Складено автором на основі [2; 48; 138; 140; 155; 156; 167; 181; 188; 194]

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Дескриптивна статистика до моделі 2.1

Змінна	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Variance
Emigr	72	2038,00	275603,00	29537,7639	55614,34651	3,093E9
lnEmigr	72	7,62	12,53	9,5260	1,11064	1,234
GDP_pc	72	4000,00	16600,00	8484,7222	3116,09451	9710044,992
lnGDP_pc	72	8,29	9,72	8,9874	0,33714	0,114
Unemp	72	3,80	20,00	10,3167	4,43008	19,626
HICP	72	82,15	147,02	109,6554	17,16993	294,806
Wage	72	99,03	763,06	269,7185	147,27886	21691,063
Fert	72	1,17	1,65	1,3698	0,13101	0,017
Pop_net	72	-41176,00	35100,00	-8334,6528	16040,48951	2,573E8
Soc_ex	72	576,22	4409,55	1760,2074	998,76004	997521,621
Valid N (listwise)	72					

Кореляційна матриця до моделі (2.1)

		Emigr	GDP_p	Unemp	HICP	Wage	Fert
Emigr	Pearson Correlation	1	-,083	,069	,222	,088	-,009
	Sig. (2-tailed)		,491	,564	,061	,464	,938
	N	72	72	72	72	72	72
GDP_p	Pearson Correlation	-,083	1	-,554**	,098	,908**	,306**
	Sig. (2-tailed)	,491		,000	,413	,000	,009
	N	72	72	72	72	72	72
Unemp	Pearson Correlation	,069	-,554**	1	,203	-,319**	-,142
	Sig. (2-tailed)	,564	,000		,087	,006	,235
	N	72	72	72	72	72	72
HICP	Pearson Correlation	,222	,098	,203	1	,253*	,492**
	Sig. (2-tailed)	,061	,413	,087		,032	,000
	N	72	72	72	72	72	72
Wage	Pearson Correlation	,088	,908**	-,319**	,253*	1	,303**
	Sig. (2-tailed)	,464	,000	,006	,032		,010
	N	72	72	72	72	72	72
Fert	Pearson Correlation	-,009	,306**	-,142	,492**	,303**	1
	Sig. (2-tailed)	,938	,009	,235	,000	,010	
	N	72	72	72	72	72	72
Pop_net	Pearson Correlation	,475**	,182	,038	,021	,317**	,304**
	Sig. (2-tailed)	,000	,127	,754	,863	,007	,009
	N	72	72	72	72	72	72
Soc_ex	Pearson Correlation	-,024	,949**	-,378**	,245*	,966**	,296*
	Sig. (2-tailed)	,844	,000	,001	,038	,000	,012
	N	72	72	72	72	72	72

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Дескриптивна статистика до моделі (2.5)

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Variance
lnGDPdif	72	9,66	10,28	10,0777	0,15490	0,024
Soc_dif	72	3816,36	8837,29	6740,0193	1184,50559	1403053,505
lnSoc_dif	72	8,25	9,09	8,7990	0,18969	0,036
lnEmigr	72	7,62	12,53	9,5260	1,11064	1,234
Valid N (listwise)	72					

Таблиця В.2

Кореляційна матриця до моделі (2.5)

		lnEmigr	Soc_dif	lnGDPdif	lnSoc_dif
lnEmigr	Pearson Correlation	1	,477**	,429**	,445**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	N	72	72	72	72
Soc_dif	Pearson Correlation	,477**	1	,922**	,993**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	72	72	72	72
lnGDPdif	Pearson Correlation	,429**	,922**	1	,941**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	N	72	72	72	72
lnSoc_dif	Pearson Correlation	,445**	,993**	,941**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	N	72	72	72	72

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Результати тестування залишків моделі для Естонії

Естонія	LM-test (Breusch-Godfrey) Prob. Chi-Square	4,6243	0,1990
---------	---	--------	--------

Джерело: Розраховано автором в пакеті EViews 8

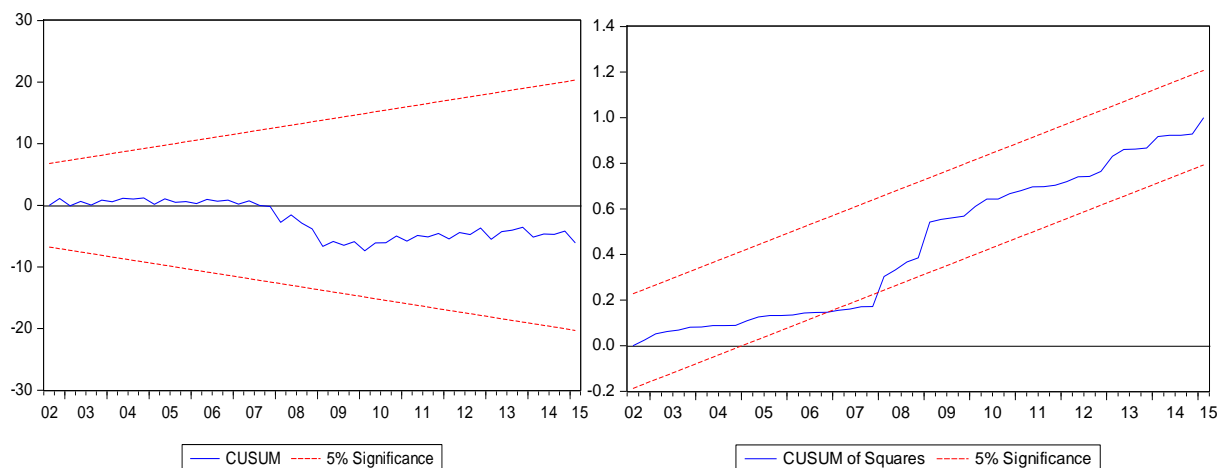

Рис. Г.1. CUSUM-тести стабільності моделі

Таблиця Г.2

Результати тестування залишків моделі для Естонії

Естонія	LM-test (Breusch-Godfrey), Prob. Chi-Square	1,5631	0,4577
---------	---	--------	--------

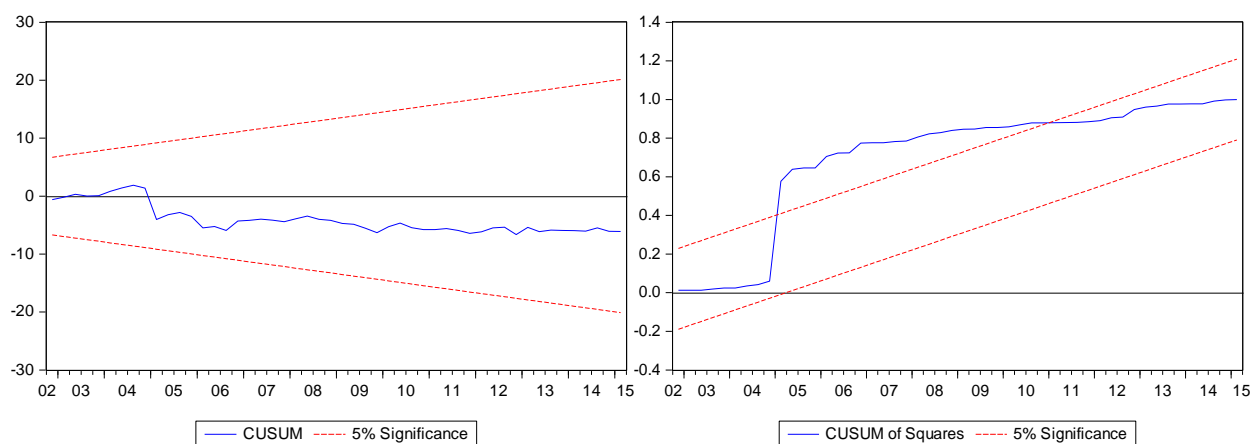

Рис. Г.2. CUSUM-тест на перевірку стабільності моделі

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

Результати тестування залишків моделі для Латвії

Латвія	LM-test (Breusch-Godfrey) Prob. Chi-Square	4,4558	0,1077
--------	---	--------	--------

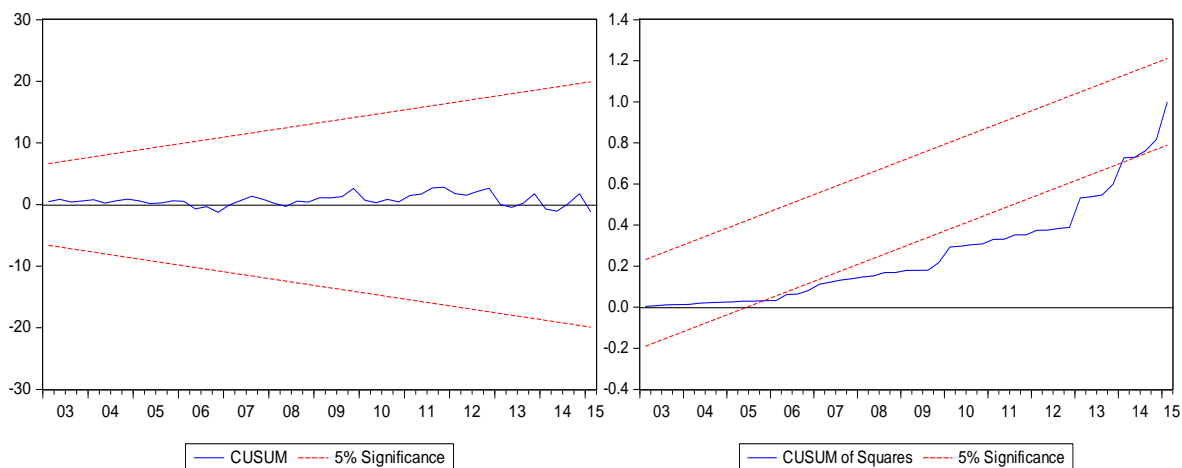

Рис. Д.1. CUSUM-тест на перевірку стабільності моделі

Таблиця Д.2

Результати тестування залишків моделі для Латвії

Латвія	LM-test (Breusch-Godfrey) Prob. Chi-Square	0.06247	0,8026
--------	---	---------	--------

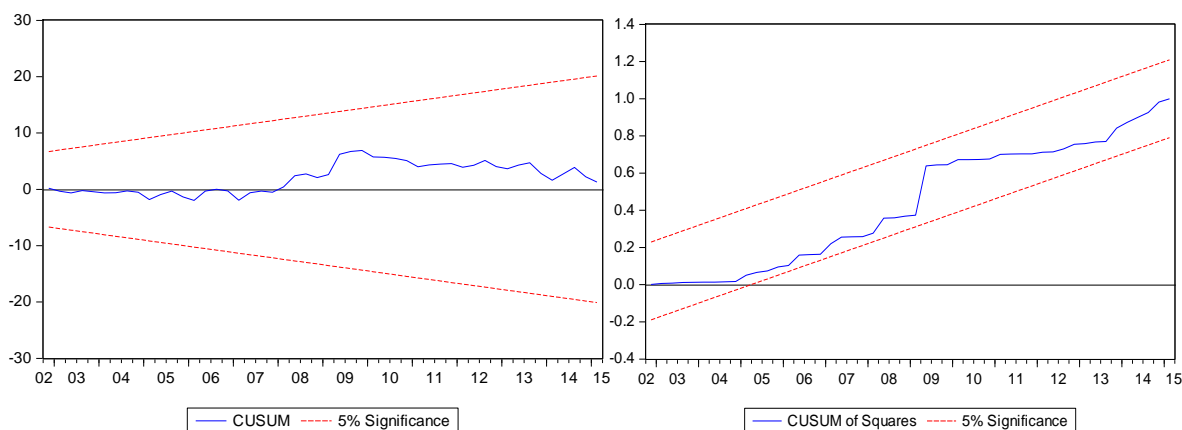

Рис. Д.2. CUSUM-тест на перевірку стабільності моделі

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Результати тестування залишків моделі для Литви

Литва	LM-test (Breusch-Godfrey) Prob. Chi-Square	2,26614	0,3220
-------	---	---------	--------

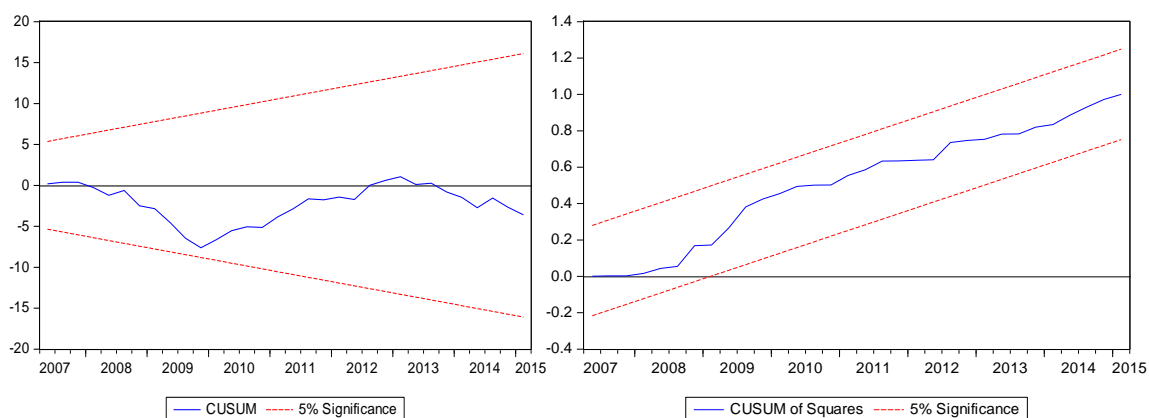

Рис. Е.1. CUSUM-тест на перевірку стабільності моделі

Таблиця Е.2

Результати тестування залишків моделі для Литви

Литва	LM-test (Breusch-Godfrey) Prob. Chi-Square	1,4681	0,4800
-------	---	--------	--------

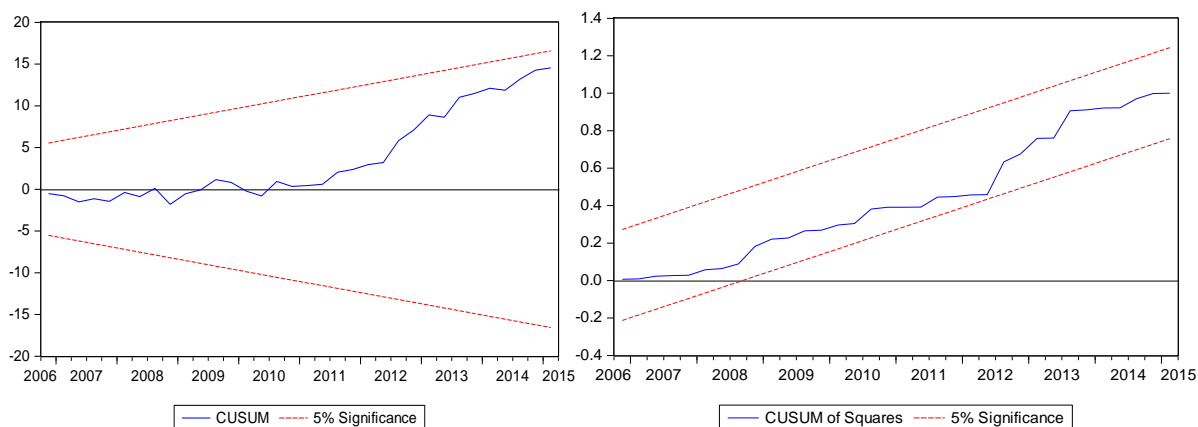
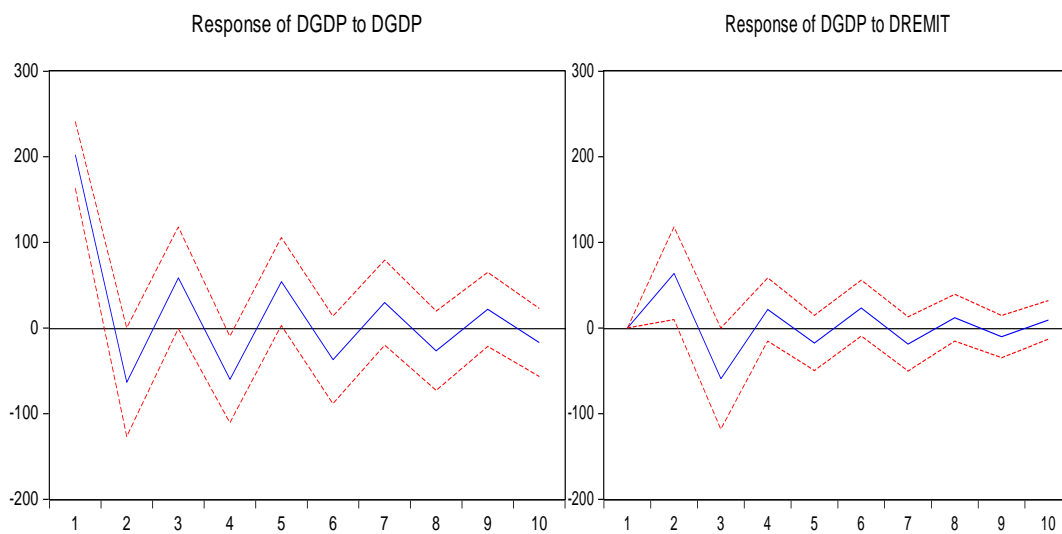

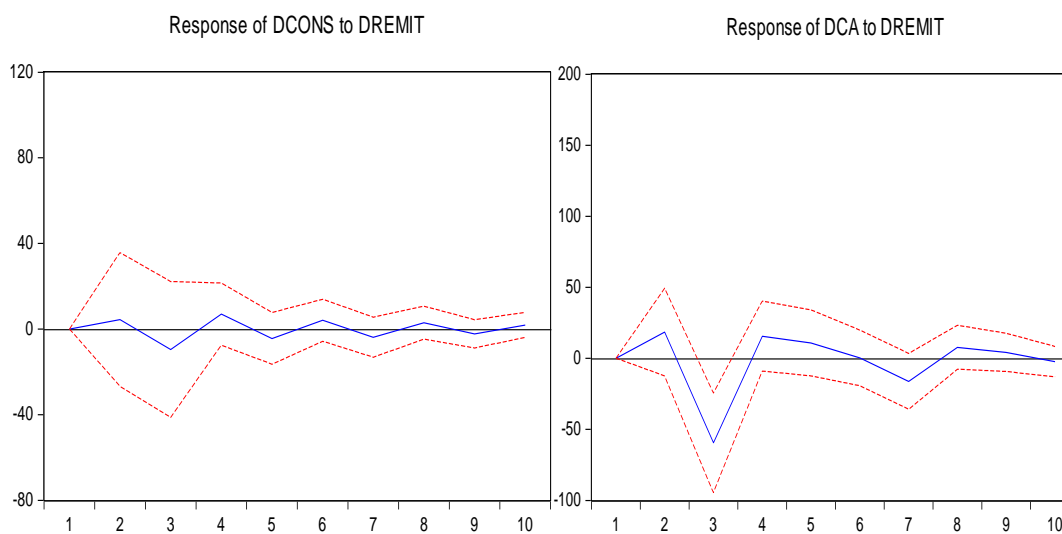
Рис. Е.2. CUSUM-тест на перевірку стабільності моделі

ДОДАТОК Є

А) ВВП на ВВП
надходження

Б) ВВП на грошові

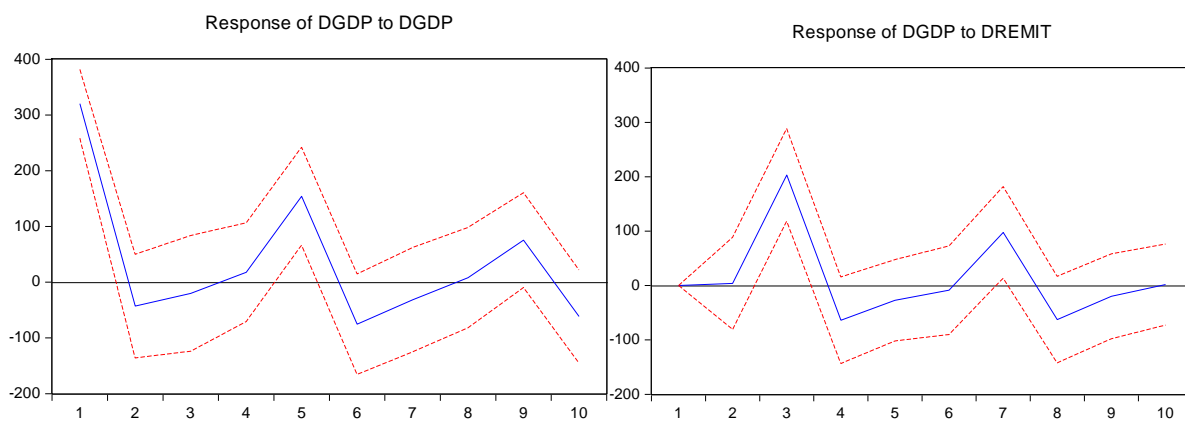
В) споживання на грошові

надходження

Г) поточний рахунок на
грошові надходження

Рис. Є.1. Функції імпульсних відгуків ВВП, поточного рахунку та сукупного споживання на надходження мігрантів з Естонії

А) ВВП на ВВП

Б) ВВП на грошові надходження

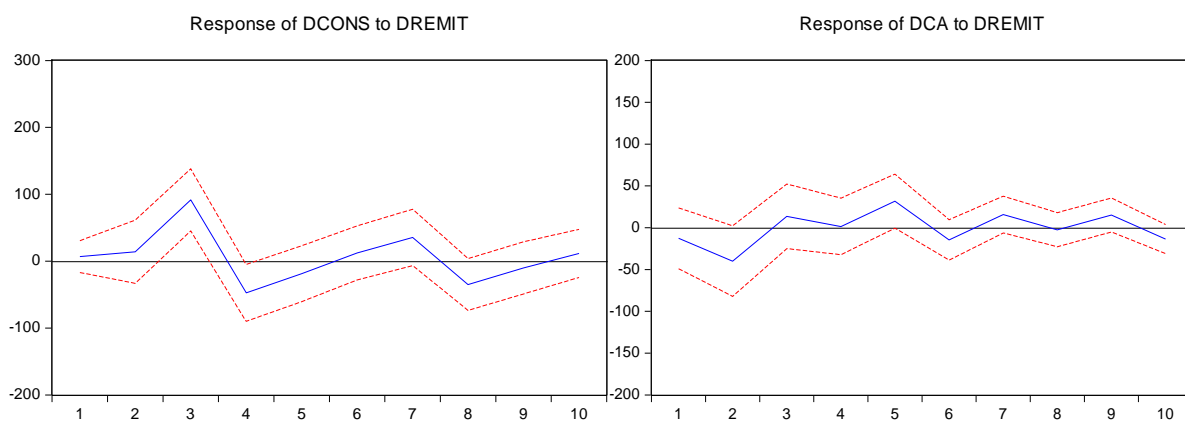
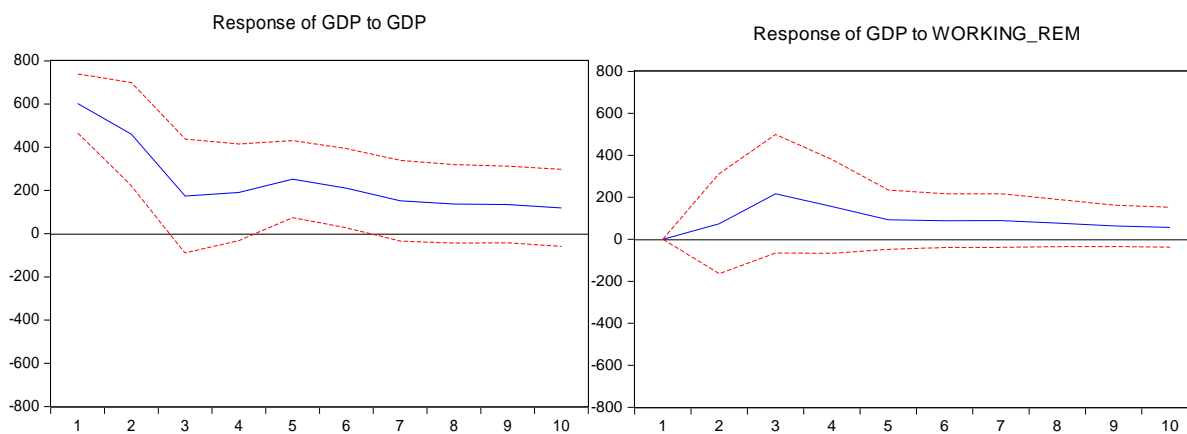
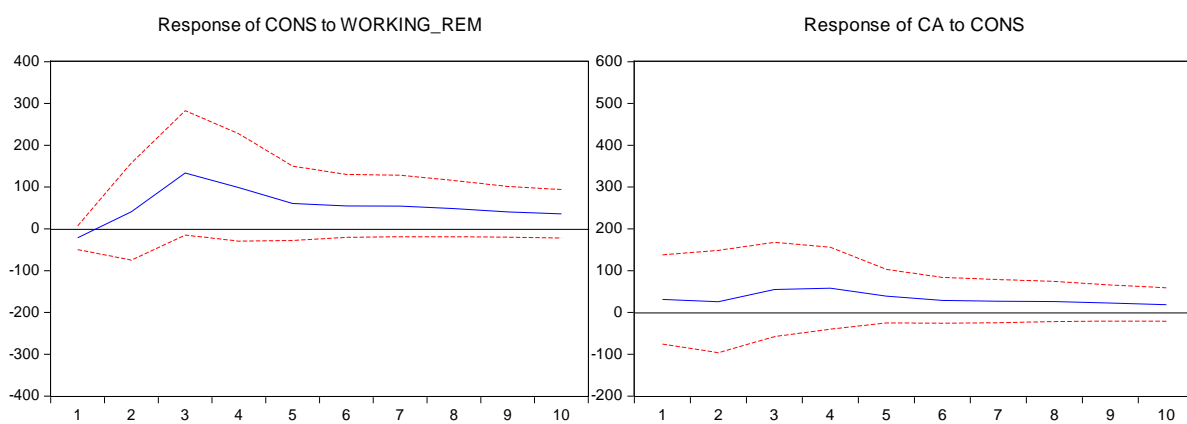
В) споживання на грошові надходження
грошові надходженняГ) поточний рахунок на
грошові надходження

Рис. Є.2 Функції імпульсних відгуків ВВП, поточного рахунку та сукупного споживання на надходження мігрантів з Латвії

А) ВВП на ВВП

Б) ВВП на грошові надходження

В) споживання на грошові надходження
грошові надходження

Г) поточний рахунок на

Рис. Є.3. Функції імпульсних відгуків ВВП, поточного рахунку та сукупного споживання на надходження мігрантів з Литви

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Громадяни України, які тимчасово працюють в окремих країнах ЄС,
за трудовим договором (контрактом) та договором підряду в 2014 р., чол.

Окремі країни ЄС	Кількість осіб
Бельгія	2 069
Великобританія	10 342
Греція	6 547
Кіпр	15 852
Латвія	944
Литва	1 087
Німеччина	7 915
Нідерланди	2 877
Мальта	1 913
Франція	820

Джерело [110]

Таблиця Ж.2

Дескриптивна статистика до моделі 3.1.

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Emigr	44	7099,32	3877,45	2699	19833
GDP_p	44	4645,21	2390,43	1097	8900
Price	44	106,109	5,14555	99,4	122,3
Unemp	44	8,43409	1,02343	6,5	10,3
Pop_net	44	-64499	25858	-120373	-12916
Wage	44	620,386	345,506	185	1218
Cred_ukr	32	16,7669	3,49401	12,3887	29,3
Cred	32	10,4813	1,22196	8,5	13,6
Jobvac	32	120638	65686,4	47500	250900

Джерело: розраховано автором.

Таблиця Ж.3

Кореляційна матриця до моделі 3.1.

		Emigr	GDP_p	Price	Unemp	Pop_net	Wage	Cred_ukr	Cred	Jobvac
Emigr	Pearson Correlation	1	-,720**	,056	,156	-,448**	-,748**	-,168	,324	,370**
	Sig. (2-tailed)		,000	,719	,312	,002	,000	,359	,070	,000
	N	44	44	44	44	44	44	32	32	32
GDP_p	Pearson Correlation	-,720**	1	-,193	-,090	,678**	,955**	,173	-,340	-,753**
	Sig. (2-tailed)	,000		,210	,563	,000	,000	,344	,057	,000
	N	44	44	44	44	44	44	32	32	32
Price	Pearson Correlation	,056	-,193	1	,074	-,012	-,358	,136	,804**	,264
	Sig. (2-tailed)	,719	,210		,634	,936	,017	,458	,000	,144
	N	44	44	44	44	44	44	32	32	32
Unemp	Pearson Correlation	,156	-,090	,074	1	,044	,013	,481**	,223	-,768**
	Sig. (2-tailed)	,312	,563	,634		,776	,934	,005	,220	,000
	N	44	44	44	44	44	44	32	32	32
Pop_net	Pearson Correlation	-,448**	,678**	-,012	,044	1	,594**	,115	,077	-,455**
	Sig. (2-tailed)	,002	,000	,936	,776		,000	,530	,674	,009
	N	44	44	44	44	44	44	32	32	32
Wage	Pearson Correlation	-,748**	,955**	-,358	,013	,594**	1	,129	-,506**	-,842**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,017	,934	,000		,480	,003	,000
	N	44	44	44	44	44	44	32	32	32
Cred_ukr	Pearson Correlation	-,168	,173	,136	,481**	,115	,129	1	,275	-,395*
	Sig. (2-tailed)	,359	,344	,458	,005	,530	,480		,128	,025
	N	32	32	32	32	32	32	32	32	32
Cred	Pearson Correlation	,324	-,340	,804**	,223	,077	-,506**	,275	1	,154
	Sig. (2-tailed)	,070	,057	,000	,220	,674	,003	,128		,400
	N	32	32	32	32	32	32	32	32	32
Jobvac	Pearson Correlation	,370**	-,753**	,264	-,768**	-,455**	-,842**	-,395*	,154	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,144	,000	,009	,000	,025	,400	
	N	32	32	32	32	32	32	32	32	32

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Джерело: розраховано автором.

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1

Кореляційна матриця до моделі 3.6.

		GDP	Compen	Remit	FDI	Invest	IMF_cre1	IMF_cre2
GDP	Корреляція Пирсона	1	,824**	,852**	,586**	-,015	,058	,078
	Знач. (двухстороння)		,000	,000	,000	,929	,730	,644
	N	38	38	38	38	38	38	38
Compen	Корреляція Пирсона	,824**	1	,845**	,335*	-,136	,188	,229
	Знач. (двухстороння)	,000		,000	,040	,414	,258	,166
	N	38	38	38	38	38	38	38
Remit	Корреляція Пирсона	,852**	,845**	1	,465**	-,035	,197	,162
	Знач. (двухстороння)	,000	,000		,003	,833	,237	,333
	N	38	38	38	38	38	38	38
FDI	Корреляція Пирсона	,586**	,335*	,465**	1	,098	-,054	-,029
	Знач. (двухстороння)	,000	,040	,003		,557	,746	,861
	N	38	38	38	38	38	38	38
Invest	Корреляція Пирсона	-,015	-,136	-,035	,098	1	-,178	-,307
	Знач. (двухстороння)	,929	,414	,833	,557		,284	,061
	N	38	38	38	38	38	38	38
IMF_cre1	Корреляція Пирсона	,058	,188	,197	-,054	-,178	1	,122
	Знач. (двухстороння)	,730	,258	,237	,746	,284		,466
	N	38	38	38	38	38	38	38
IMF_cre2	Корреляція Пирсона	,078	,229	,162	-,029	-,307	,122	1
	Знач. (двухстороння)	,644	,166	,333	,861	,061	,466	
	N	38	38	38	38	38	38	38

**. Корреляція значима на рівні 0,01 (двухстороння).

*. Корреляція значима на рівні 0,05 (двухстороння).

ДОДАТОК І

Таблиця І.1

Результати тестування залишків моделі (3.10)

Україна	LM-test (Breusch-Godfrey) Prob. Chi-Square	6,1222	0,4068
---------	---	--------	--------

Джерело: розраховано автором

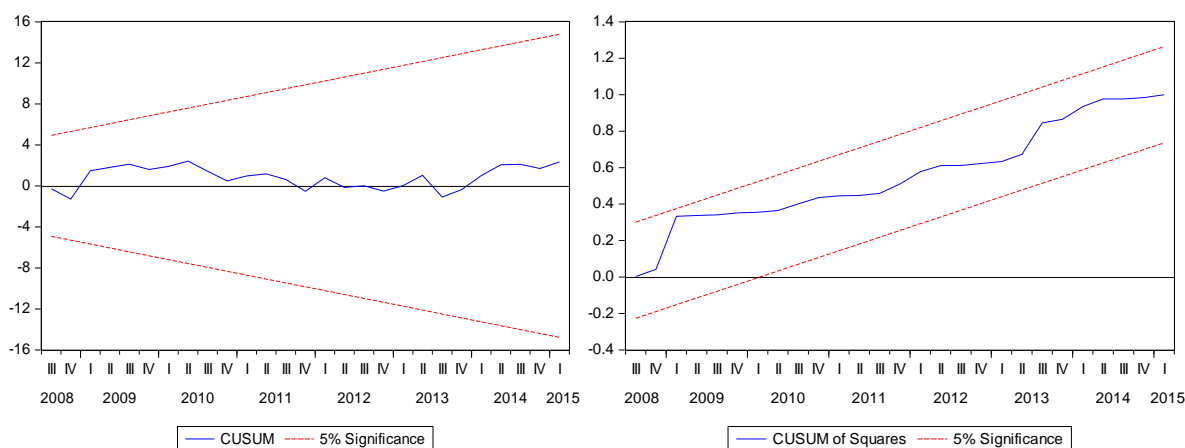

Рис. І.1. CUSUM-тести стабільності моделі

Таблиця І.2

Результати Тесту Вальда для коефіцієнту D(REMIT)

Україна	Wald Test: Prob. Chi-Square	2,0879	0,0544
---------	--------------------------------	--------	--------

Джерело: розраховано автором

Таблиця І.3

Результати Тесту Вальда для коефіцієнту D(EXCH)

Україна	Wald Test: Prob. Chi-Square	2,7987	0,0237
---------	--------------------------------	--------	--------

Джерело: розраховано автором

ДОДАТОК К

Таблиця К.1

Дескриптивна статистика до моделі 3.14

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Av_wagedif	-806,00	559,00	-23,6744	223,39279
Wage_debt	,04	634,20	47,5330	68,99861
Emigr	206,00	9136,00	1057,6160	1141,84169
GRP_percap	2741,00	44650,00	13550,6080	8353,76572
wage_cos	23,49	2716,00	971,5064	599,63327
Valid N (listwise)				

Джерело: розраховано автором

Таблиця К.2

Кореляційна матриця до моделі К.14

		Emigr	GRP_percap	Av_wagedif	Wage_debt	wage_cos
Emigr	Pearson Correlation	1	-,208**	-,352**	,686**	-,318**
	Sig. (2-tailed)		,001	,000	,000	,000
GRP_percap	Pearson Correlation	-,208**	1	-,340**	,153*	,923**
	Sig. (2-tailed)	,001		,000	,015	,000
Av_wagedif	Pearson Correlation	-,352**	-,340**	1	-,383**	-,226**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000
Wage_debt	Pearson Correlation	,686**	,153*	-,383**	1	,091
	Sig. (2-tailed)	,000	,015	,000		,151
wage_cos	Pearson Correlation	-,318**	,923**	-,226**	,091	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,151	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Джерело: розраховано автором

ДОДАТОК Л

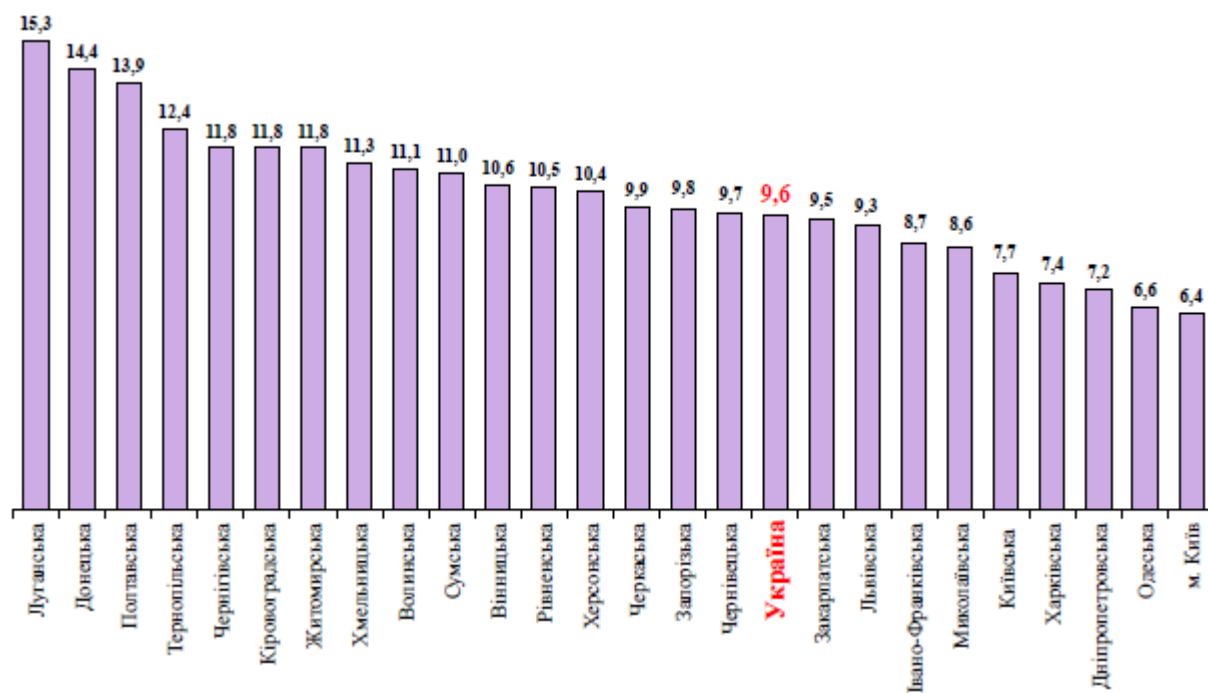

Рис. Л.1 Рівень безробіття в Україні за методологією МОП за 1 квартал 2015, у відсотках [110].